

DEMOKRACJA OLIGARCHICZNA

WPLYW GRUP BIZNESOWYCH NA UKRAIŃSKĄ POLITYKĘ

Sławomir Matuszak

NUMER 42
WARSZAWA
WRZESIEŃ 2012

DEMOKRACJA OLIGARCHICZNA

WPŁYW GRUP BIZNESOWYCH NA UKRAIŃSKĄ POLITYKĘ

Sławomir Matuszak

OSW |

CENTRE FOR EASTERN STUDIES

OŚRODEK STUDIÓW WSCHODNICH im. **Marka Karpia**

© Copyright by Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia
Centre for Eastern Studies

REDAKCJA MERYTORYCZNA

Adam Eberhardt, Wojciech Konończuk

REDAKCJA

Anna Łabuszewska

WSPÓŁPRACA

Katarzyna Kazimierska

Wojciech Mańkowski

OPRACOWANIE GRAFICZNE

PARA-BUCH

WYKRESY

Wojciech Mańkowski

ZDJĘCIE NA OKŁADCE

Agencja Shutterstock

SKŁAD

GroupMedia

WYDAWCA

Ośrodek Studiów Wschodnich im. Marka Karpia

Centre for Eastern Studies

ul. Koszykowa 6a, Warszawa

Tel. + 48 /22/ 525 80 00

Fax: + 48 /22/ 525 80 40

osw.waw.pl

ISBN 978-83-62936-14-4

Spis treści

TEZY /5

GŁÓWNE SEKTORY DZIAŁALNOŚCI BIZNESOWEJ NAJWAŻNIEJSZYCH UKRAIŃSKICH OLIGARCHÓW /8

WSTĘP /9

ZASTRZEŻENIA /11

I. POWSTANIE SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO I JEGO KSZTAŁT W LATACH 1991–2004 /13

1. Geneza systemu oligarchicznego /13
2. Ukształtowanie się klanów /13
3. Początki kryzysu systemu /17
4. Pomarańczowa rewolucja /20

II. OLIGARCHOWIE W LATACH 2005–2010 /23

1. Pomarańczowa „demokracja oligarchiczna” /25
 - 1.1. Biznes związany z Partią Regionów /26
 - 1.2. „Pomarańczowy” biznes /27
 - 1.3. Pozostali /30
2. Konflikt Tymoszenko z grupą RUE /32
3. Próba wielkiej koalicji /33
4. Wybory prezydenckie w 2010 roku /34

III. OLIGARCHOWIE PO ZWYCIĘSTWIE WIKTORA JANUKOWYCZA /38

1. Najważniejsze grupy wpływu w administracji państwowej /38
2. „Rodzina” – próba nowej jakości /41
3. Ekspansja biznesu związanego z Partią Regionów /51
 - 3.1. Dmytro Firtasz /51
 - 3.2. Rinat Achmetow /54
 - 3.3. Inni oligarchowie /55
4. Pozostałe grupy oligarchiczne /56
5. Inne tendencje w gospodarce /59

IV. WPŁYW OLIGARCHÓW NA POLITYKĘ ZAGRANICZNĄ /64

- 1. Interesy polityczne oligarchów /64**
- 2. Interesy gospodarcze /65**
- 3. Stosunek do projektów integracyjnych /67**
 - 3.1. Relacje z Zachodem /67**
 - 3.2. Współpraca z Rosją /69**
- 4. Prymat partykularnych interesów /71**

V. ZALETY I WADY SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO /74

- 1. Negatywne strony /75**
- 2. Elementy pozytywne /78**

VI. PERSPEKTYWY SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO /80

DODATEK: MAJĄTEK OLIGARCHÓW W LICZBACH /83

ANEKS /88

- 1. „Rodzina” Janukowycza /88**
- 2. Grupa Achmetowa /88**
 - 2.1. Rinat Achmetow /88**
 - 2.2. Borys Kolesnikow /93**
 - 2.3. Wadym Nowinski /94**
- 3. Grupa RUE /95**
 - 3.1. Dmytro Firtasz /96**
 - 3.2. Wałeryj Choroszkowski /98**
- 4. Pozostali oligarchowie Partii Regionów /100**
 - 4.1. Bracia Andrij i Serhij Klujewowie /100**
 - 4.2. Serhij Tyhipko /102**
 - 4.3. Ołeksandr Jarosławski /103**
- 5. Grupa Prywat – Ihor Kołomojski i Hennadij Bogolubow /104**
- 6. Inni oligarchowie /107**
 - 6.1. Wiktor Pinczuk /107**
 - 6.2. Petro Poroszenko /108**
 - 6.3. Kostiantyn Żewago /110**
 - 6.4. Ołeh Bachmatiuk /112**

TEZY

- System oligarchiczny, który ostatecznie ukształtował się podczas rządów prezydenta Leonida Kuczmy (lata 1994–2004), choć podlegał pewnej ewolucji, okazał się trwały. W połowie lat 90. doszło do powstania klanów oligarchicznych, które po kilku latach uzyskały dominujący wpływ na życie polityczne państwa. Po pomarańczowej rewolucji nastąpiły pewne przetasowania wśród oligarchów, nie doszło jednak do zmiany systemu. Przedstawiciele wielkiego biznesu utrzymali decydujący wpływ na politykę i gospodarkę Ukrainy.
- Wielki biznes na Ukrainie nie tylko kontroluje całe sektory gospodarki oraz media elektroniczne, ale ma też ogromne wpływy w partiach politycznych. Często podstawowym celem istnienia danego ugrupowania jest reprezentowanie interesów sponsorujących je oligarchów. Między politykami i oligarchami istnieje sieć wzajemnych powiązań. W niektórych przypadkach powiązania te mają charakter na tyle trwały, że można mówić o grupach oligarchicznych (wspierający się wzajemnie biznesmeni, politycy i urzędnicy). Przedstawiciele wielkiego biznesu na Ukrainie często są ważniejszymi aktorami na scenie politycznej niż politycy. Można zaryzykować twierdzenie, że mechanizmem kształtującym w decydujący sposób ukraińską politykę jest właśnie gra interesów oligarchów. Wielki biznes, wspierając dane ugrupowanie polityczne, kieruje się wyłącznie własnymi interesami i nie utożsamia z poglądami głoszonymi przez finansowane przez siebie partie i polityków. W przypadku zmiany konfiguracji politycznej oligarchowie zazwyczaj bez problemów znajdują wspólny język z nową władzą.
- Mimo pewnych pozytywnych elementów systemu oligarchicznego (np. sprzyjanie pluralizmowi w życiu politycznym i mediach), ogólny wpływ wielkiego biznesu ukraińskiego należy oceniać jako szkodliwy i hamujący rozwój kraju zarówno pod względem politycznym, jak i gospodarczym. Monopolizacja kluczowych gałęzi gospodarki ogranicza konkurencję i jest jedną z przyczyn złego klimatu inwestycyjnego na Ukrainie. Uzależnienie większości sił politycznych od wielkiego biznesu powoduje, że w wielu przypadkach władze państwowe kierują się nie interesem kraju, a sponsorujących je oligarchów, co często prowadzi do wielomiliardowych strat dla ukraińskiego budżetu.

- Wpływ oligarchów na politykę zagraniczną, w porównaniu z polityką gospodarczą czy wewnętrzną, jest bardziej ograniczony. Trudno mówić o spójnej strategii oligarchów w stosunkach zewnętrznych, jednak ich działania, wynikające z partykularnych interesów, często mają znaczący wpływ na zachowanie Ukrainy na arenie międzynarodowej. Czasami ten wpływ pokrywa się z ukraińską racją stanu, jednak w przypadkach, kiedy interes wielkiego biznesu wchodzi w konflikt z interesami państwa, oligarchowie (często skutecznie) lobbują własny.
- W niektórych branżach (głównie w metalurgii) przedstawiciele wielkiego biznesu stanowią główną barierę dla ekspansji rosyjskiego kapitału na Ukrainie. Rosyjski biznes jest dla nich główną konkurencją na rynkach zewnętrznych. Jednak jeżeli okoliczności zmuszają ich do tego, oligarchowie sprzedają swoje przedsiębiorstwa, a często jedynym potencjalnym nabywcą są inwestorzy rosyjscy. Biorąc pod wagę wysoki stopień koncentracji własności w rękach stosunkowo nielicznych oligarchów, istnieje duże prawdopodobieństwo, że w przypadku sytuacji nadzwyczajnej (np. drugiej fali kryzysu gospodarczego) szereg strategicznych przedsiębiorstw ukraińskich może zostać przejętych przez Rosję.
- Po zwycięstwie Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich w 2010 roku doszło do bezprecedensowego w historii Ukrainy umocnienia się przedstawicieli jednego ugrupowania politycznego – Partii Regionów, którzy całkowicie zmonopolizowali władzę polityczną. Koalicjanci Partii Regionów oraz ugrupowania opozycyjne zostały w znacznym stopniu zmarginalizowane. Układ grup wpływu, który wyłonił się po przejęciu władzy przez Partię Regionów, nie uległ zasadniczym zmianom w ciągu ostatnich dwóch lat. Rząd i Administracja Prezydenta są podzielone między najsilniejsze w tej chwili grupy RUE i „donieckich”.
- Nowym zjawiskiem jest proces powstawania biznesu „rodziny”, którym to terminem określa się ludzi związanych bezpośrednio z prezydentem Wiktorem Janukowyczem i jego synami. Ekspansja polityczna i gospodarcza „rodziny” rozpoczęła się krótko po objęciu urzędu prezydenta przez Janukowycza, nasiliła się w 2011 i na początku 2012 roku. Mimo że władza polityczna Janukowycza jest większa niż jakiegokolwiek prezydenta w historii Ukrainy, siła finansowa „rodziny” nadal pozostaje ograniczona.
- Dalsze umacnianie się „rodziny” w biznesie kosztem innych grup oligarchicznych z dużym prawdopodobieństwem doprowadzi do konfliktu

Janukowycza z większością przedstawicieli wielkiego biznesu, którego konsekwencje trudno przewidzieć. Skupienie ogromnej władzy politycznej w rękach Janukowycza już wzbudziło zaniepokojenie oligarchów, także tych stanowiących do tej pory jego zaplecze polityczne.

- Wydaje się, że stworzenie systemu na wzór rosyjski, w którym wielki biznes będzie podporządkowany władzy państwowej, jest mało prawdopodobne. Głównymi słabościami Janukowycza są ograniczone zasoby kadrowe, które może on uważać za bezwzględnie lojalne wobec siebie oraz siła pozostałych grup oligarchicznych. Wydaje się, że najbardziej prawdopodobnym wariantem rozwoju sytuacji na najbliższe lata (przynajmniej do wyborów prezydenckich w 2015 roku) jest wypracowanie kompromisu między oligarchami i prezydentem Janukowyczem. W tej sytuacji „rodzina” zajęłaby ważne, ale nie dominujące miejsce w układzie władzy i biznesu na Ukrainie.
- Po 2010 roku wpływy polityczne grup oligarchicznych niezwiązanych z rządzącą Partią Regionów uległy znacznemu ograniczeniu. Jednak nie doprowadziło to do tej pory do poważnych zmian własnościowych. Innym grupom udało się zachować stan posiadania, choć władze podjęły pewne działania wymierzone w ich przedstawicieli. Doszło jednak do zatrzymania bądź istotnego ograniczenia wsparcia finansowego ze strony wielkiego biznesu dla opozycyjnych partii politycznych.

Główne sektory działalności biznesowej najważniejszych ukraińskich oligarchów

Rinat Achmetow	Metalurgia, media, bankowość, transport, elektro-energetyka konwencjonalna, ubezpieczenia, handel detaliczny
Ihor Kołomojski i Hennadij Bogolubow (grupa Prywat)	Bankowość, media, metalurgia, sektor ropy, przemysł chemiczny, przewozy lotnicze
Dmytro Firtasz	Przemysł chemiczny, sektor gazu, bankowość, przemysł tytanowy
Wiktor Pinczuk	Metalurgia, media
Serhij Tyhipko	Sektor finansowy, przemysł maszynowy
Kostiantyn Żewago	Metalurgia, przemysł maszynowy, bankowość
Wadym Nowinski	Metalurgia, przemysł maszynowy i stoczniowy, rolnictwo
Ołeh Bachmatiuk	Rolnictwo, przemysł spożywczy
Andrij i Serhij Klujew	Metalurgia, przemysł maszynowy, energetyka odnawialna
Serhij Taruta	Metalurgia, media
Petro Poroszenko	Przemysł spożywczy, przemysł samochodowy, media
Borys Kolesnikow	Przemysł spożywczy
Wałeryj Choroszkowski	Media
Tariel Wasadze	Przemysł samochodowy, ubezpieczenia

WSTĘP

Po uzyskaniu niepodległości przez Ukrainę w 1991 roku w ciągu kilku lat wykształcił się system oligarchiczny, czyli system powiązań między nowo powstałym wielkim biznesem i klasą polityczną. Choć podobne zjawisko miało miejsce w innych państwach byłego Związku Radzieckiego, przede wszystkim w Rosji, jednak w żadnym kraju Europy Wschodniej wielki biznes nie ma obecnie aż tak dużego wpływu na politykę państwa jak na Ukrainie.

Na Ukrainie, podobnie jak w Rosji, wielcy biznesmeni są powszechnie nazywani oligarchami¹.

System oligarchiczny, który ostatecznie ukształtował się w drugiej kadencji prezydenta Leonida Kuczmy (1999–2004), okazał się trwałym zjawiskiem. Charakter ścisłych relacji między władzą a oligarchami nie uległ większym zmianom ani w wyniku pomarańczowej rewolucji 2004 roku, ani po zwycięstwie Wiktora Janukowycza w wyborach prezydenckich w roku 2010. Choć co pewien czas dochodziło i będzie dochodzić do przetasowań w elitach politycznych i biznesowych, nie wydaje się, aby przynajmniej w perspektywie średnioterminowej system mógł ulec zmianie.

Celem niniejszej pracy jest przedstawienie sieci powiązań pomiędzy wielkim biznesem i polityką na Ukrainie oraz wskazanie najważniejszych grup oligarchicznych i sił politycznych, które one wspierają. Zdecydowana większość opracowań o współczesnej ukraińskiej polityce zazwyczaj ignoruje ten temat bądź traktuje go pobieżnie, tymczasem **bez zrozumienia szeregu zależności między elitami politycznymi i biznesowymi niemożliwe jest zrozumienie współczesnej Ukrainy.**

Na Ukrainie wpływy poszczególnych oligarchów są różne i nie zawsze są proporcjonalne do majątku. Wpływy jednych biznesmenów ograniczają się do chronienia własnych interesów w obrębie sektora gospodarki, w którym działają. Oddziaływanie innych jest znacznie szersze i odczuwalne w skali państwa. Niniejsze studium skupia się na tych przedstawicielach wielkiego

¹ Termin „oligarchia” jako określenie na biznes pojawił się w Rosji i w połowie lat 90. został spopularyzowany przez Olgę Krysztanowską, socjologa z Rosyjskiej Akademii Nauk. Oligarchowie to przedstawiciele wielkiego biznesu, którzy dzięki majątkowi są w stanie wpływać na politykę państwa w swoim interesie.

biznesu, którzy znacząco wpływają na politykę Ukrainy, zarówno wewnętrzną, jak i zagraniczną.

Praca została podzielona na dwa bloki. W części ogólnej została przedstawiona krótka historia tworzenia się systemu oligarchicznego w latach 90., jego rozwój przed i po pomarańczowej rewolucji oraz w czasie rządów Janukowycza. Jeden rozdział został poświęcony wpływowi oligarchów na politykę zagraniczną Ukrainy. Została także przedstawiona próba oceny oddziaływania wielkiego biznesu na rozwój kraju oraz perspektywy systemu oligarchicznego. Niektóre zagadnienia zasługujące na szczególną uwagę zostały omówione w oddzielnych ramkach.

Część druga zawiera opis najważniejszych grup i samodzielnych oligarchów na Ukrainie: krótkie biografie poszczególnych przedstawicieli wielkiego biznesu oraz wyliczenie ich aktywów.

Praca nie ma charakteru historycznego. Rozdział dotyczący powstania i początkowego rozwoju systemu oligarchicznego w latach 90. celowo został potraktowany skrótowo. Wydaje się, że nie ma potrzeby wymieniania wszystkich grup oligarchicznych z tamtego okresu, z wyjątkiem najważniejszych oraz tych, które liczą się w dzisiejszej polityce. Nieco szerzej zostały opisane procesy i główne grupy wpływu w okresie od pomarańczowej rewolucji do zwycięstwa w wyborach prezydenckich Wiktora Janukowycza w 2010 roku. Najwięcej miejsca poświęcono okresowi prezydentury Janukowycza, czyli współczesnej Ukrainie. Temat systemu oligarchicznego jest bardzo szeroki, więc część wątków w ogóle nie została poruszona (np. rola lokalnych oligarchów w poszczególnych regionach). Inne zostały potraktowane ogólnie, np. zmiany własności wśród oligarchów w latach 90. i po pomarańczowej rewolucji. Wyjątkiem jest okres od 2010 roku, który został omówiony bardziej szczegółowo.

ZASTRZEŻENIA

- Poniższa praca została oparta na ogólnie dostępnych materiałach (głównie internetowych). Biorąc pod uwagę powszechną w ukraińskich mediach praktykę publikowania opłaconych materiałów, często mających na celu kompromitację przeciwników politycznych i konkurentów biznesowych, mimo najlepszych starań i krytycznego podejścia autora w wielu przypadkach trudno zweryfikować wiarygodność przytoczonych niżej faktów.
- Często niemożliwe jest jednoznaczne określenie majątku poszczególnych oligarchów, a dane publikowane w rankingach najbogatszych Ukraińców różnią się między sobą o kilkadziesiąt procent. Wynika to z trudności w wycenie poszczególnych aktywów należących do oligarchów (szerzej na ten temat zob. Dodatek „Majątek oligarchów w liczbach”).
- Nierzadko podobny problem występuje z określeniem właściciela danego przedsiębiorstwa. W niektórych przypadkach struktura własności jest dość przejrzysta i nie budzi większych wątpliwości. Tak jest w przypadku koncernu System Capital Management (SCM), w którym są skupione aktywa Rinata Achmetowa, czy Interpipe i Starlight Media Wiktora Pinczuka. Czasem struktura własności jest przejrzysta, jak w przypadku Group DF, która obejmuje główne aktywa Dmytro Firtasza, natomiast pojawiają się wątpliwości co do samodzielności jej właściciela. Wreszcie są przypadki, w których struktura jest bardzo zagmatwana i niemożliwe jest jej prześledzenie. Przykładem jest grupa Prywat, która nie istnieje jako jeden podmiot prawny i nie ma pewności, że liczne spółki, które są kojarzone z grupą, rzeczywiście są przez nią kontrolowane. W niektórych przypadkach prawdziwym właścicielem przedsiębiorstwa czy spółki może być inna osoba niż figurująca w rejestrze jako formalny udziałowiec. W szczególności dotyczy to „rodziny”, czyli grupy powiązanej bezpośrednio z prezydentem Janukowyczem, w tym synem prezydenta Ołeksandrem i biznesmenem Jurijem Iwanuszczenką.
- Najbardziej obarczona ryzykiem nieścisłości jest część raportu dotycząca okresu po zwycięstwie Wiktora Janukowycza, szczególnie w tych fragmentach, które odnoszą się do działań biznesowych związanych z „rodziną”. Z jednej strony nie ma wątpliwości, że Janukowycz umacnia bezpośrednio zaplecze polityczne i finansowe, o czym świadczy szereg nominacji z dwóch ostatnich lat. Jednak dostępne materiały na ten temat noszą najczęściej charakter spekulacyjny i nie są w pełni wiarygodne.

- Podział na klany oraz na grupy oligarchiczne jest w pewnym stopniu umowny, szczególnie w ostatnim okresie, kiedy zachodzą dość dynamiczne zmiany, związane z ekspansją „rodziny” Janukowycza. W niektórych przypadkach, takich jak współpraca Achmetowa i Wadyma Nowinskiego w ramach Met-Invest, powiązania biznesowe są oczywiste i trwałe. Często jednak związki poszczególnych polityków i urzędników z oligarchami mają ograniczony charakter. Nie zawsze wsparcie finansowe dla danego polityka musi oznaczać, że jest on marionetką w rękach biznesmena. Mimo tych zastrzeżeń podział na grupy jest użyteczny i został zachowany w tekście.
- Ponadto w niektórych przypadkach trudno ustalić hierarchię w ramach grupy. Jest to szczególnie trudne przy analizie zależności grupy RUE, w tym przypadku można przyjąć i uzasadnić przeciwstawne interpretacje stosunków między Dmytro Firtaszem, Jurijem Bojko oraz Serhijem Lo-woczkinem.
- Wiele osób na ukraińskiej scenie politycznej trudno jednoznacznie traktować jako polityków czy biznesmenów. Przykładowo sekretarz Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony, do niedawna pierwszy wicepremier Andrij Klujew, czy wicepremier, minister infrastruktury Borys Kolesnikow posiadają znaczny majątek, a jednocześnie pełnią wysokie funkcje państwowe. W innych przypadkach majątek polityków lub urzędników jest formalnie zapisany na członków rodziny.

I. POWSTANIE SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO I JEGO KSZTAŁT W LATACH 1991-2004

1. Geneza systemu oligarchicznego

System oligarchiczny na Ukrainie zaczął się tworzyć bezpośrednio po rozpadzie Związku Radzieckiego, ale ostatecznie okrzepł w drugiej połowie lat 90., w czasie rządów prezydenta Leonida Kuczmy. Z tego powodu często prezydent jest nazywany jego ojcem-założycielem. Już w schyłkowym okresie ZSRR, po rozpoczęciu pierestrojki przedstawiciele partyjnej nomenklatury zaczęli gromadzić kapitał, który po uzyskaniu przez Ukrainę niepodległości umożliwił im nabycie zakładów przemysłowych w drodze prywatyzacji za niewielkie środki. W czasie transformacji ustrojowej i gospodarczej zaczęły powstawać pierwsze grupy biznesowe (nazywane najczęściej klanami), które opierały się na wspólnocie terytorialnej bądź branżowej (np. sektor gazu, metalurgia). W tym czasie wykształciła się współzależność między przedstawicielami biznesu i władzą. Przedstawiciele aparatu państwowego czerpali korzyści dzięki wsparciu ze strony biznesmenów, a ze swej strony umożliwiali bądź przynajmniej przymykali oczy na powszechne naruszenia prawa w procesie prywatyzacji i przy prowadzeniu biznesu. Na relacje biznesu z władzą nakładały się ich bliskie związki ze światem przestępczym. W połowie lat 90. w rezultacie zażartej walki o wpływ doszło do szeregu głośnych zabójstw, zarówno urzędników (np. byłego szefa Narodowego Banku Ukrainy Wadyma Hetmana), znanych biznesmenów (np. Jewhena Szczerbana), jak i mafijnych bossów (np. Achata Bragina).

2. Ukształtowanie się klanów

Objęcie władzy przez Kuczmę w 1994 roku i co ważniejsze, przyjęcie konstytucji wprowadzającej system prezydencki na Ukrainie, umożliwiło uporządkowanie tworzącego się systemu współzależności władzy i biznesu. W czasie pierwszej kadencji Kuczmy wytworzyły się klany, powstałe na bazie regionalnego przemysłu, który w skali kraju jest rozłożony nieproporcjonalnie. Wielkie zakłady przemysłu ciężkiego skupiają się głównie na wschodzie w dwóch rejonach – Zagłębiu Donieckim (obwód doniecki i ługański) oraz okolicach Dniepropietrowska (głównie obwody dniepropietrowski i zaporoski). Nieco mniejsze znaczenie miały pozostałe centra przemysłowe, takie jak Charków. Prezydent mający duży zakres władzy, pełnił funkcję arbitra między powstającymi grupami oligarchicznymi. Przez długi czas udawało mu się utrzymać równowagę między klanami poprzez wspieranie jednych przeciwko drugim i nie dopuścić do uniezależnienia się oligarchów od struktur władzy.

W czasie pierwszej kadencji Kuczmy wykształciły się trzy główne klany:

- a. **Doniecki** – którego zapleczem biznesowym był przemysł metalurgiczny. Na najważniejszego oligarchę grupy donieckiej wyrósł Rinat Achmetow, ale w jej skład wchodził szereg subklanów i podgrup, m.in. Przemysłowy Związek Donbasu (ISD) należący do Serhija Taruty i Witalija Hajduka oraz grupa braci Andrija i Serhija Klujewów. Głównym reprezentantem politycznym klanu został Wiktor Janukowycz, w latach 1997–2002 gubernator obwodu donieckiego, a później (lata 2002–2005) premier Ukrainy w czasie drugiej kadencji Kuczmy. Na początkowym etapie Janukowycz nie odgrywał samodzielnej roli, zajmował się raczej realizacją interesów donieckich biznesmenów. Dopiero od momentu objęcia stanowiska premiera jego rola zaczęła rosnąć. Reprezentacją polityczną klanu donieckiego była powstała w 1997 roku Partia Regionalnego Rozwoju Ukrainy, która w 2000 roku zmieniła nazwę na Partię Regionów.
- b. **Dniepropietrowski** – odgrywający największą rolę w czasie pierwszej kadencji Kuczmy. Szczytowe znaczenie klan osiągnął w okresie premierostwa Pawła Łazarenki (lata 1996–1997), którego najbliższym współpracownikiem była Julia Tymoszenko (zob. Ramka 1). Jedną z głównych przyczyn tak dużego znaczenia grupy dnepropietrowskiej było to, że sam Kuczma pochodził z obwodu dnepropietrowskiego i przez wiele lat pracował w Dniepropietrowsku. Po dymisji rządu Łazarenki i jego ucieczce za granicę klan rozpadł się na kilka grup, z których najważniejszą była grupa skupiona wokół Wiktora Pinczuka (prywatnie zięcia Kuczmy). Później coraz większą rolę zaczęła odgrywać grupa Prywat Ihora Kołomojskiego i Hennadija Bogolubowa, a pozostałe środowiska stopniowo traciły na znaczeniu. Głównym obszarem działalności Pinczuka była metalurgia. Grupa Prywat skupiała się na sektorze finansowym (bankowości). Warto zaznaczyć, że z klanem dnepropietrowskim było również związanych kilku innych ważnych polityków, m.in. Julia Tymoszenko i Serhij Tyhipko.
- c. **Kijowski** – skupiony wokół Wiktora Medwedczuka, szefa Administracji Prezydenta w czasie drugiej kadencji Kuczmy. Grupa składała się z „kijowskiej siódemki”² – biznesmenów, z których dziś aktywniejszą rolę pełnią

² Киевская семерка, *Инвестгазета*, 10.03.2003, <http://www.investgazeta.net/politika-i-ekonomika/kievskaja-semerka-144187/>

bracia Hryhorij i Ihor Surkisowie³. Miała w porównaniu z pozostałymi klanami skromniejsze zaplecze gospodarcze (głównie energetyka, bankowość, media), ale zdecydowanie największą siłę polityczną, która opierała się na pozycji Medwedczuka u boku Kuczmy oraz na wpływowej Socjal-Demokratycznej Partii Ukrainy (zjednoczonej) – SDPU(o), mającej reprezentację w Radzie Najwyższej.

Ramka 1. Wzlot i upadek Pawła Łazarenki

Pochodzącego z obwodu dnipro-pietrowskiego Łazarenkę można uznać za symbol pierwszego, niezwykle burzliwego okresu zmian na Ukrainie po uzyskaniu niepodległości. W latach 1992–1995 kierował obwodem dnipro-pietrowskim, najpierw jako przedstawiciel prezydenta, później jako gubernator. W 1995 roku został wicepremierem, a w latach 1996–1997 premierem Ukrainy. Jednocześnie Łazarenko prowadził bardzo aktywną działalność biznesową. Już kiedy był gubernatorem, był powszechnie uznawany za największego oligarchę w regionie. W czasie jego premierostwa doszło do gwałtownego rozwoju korporacji Zjednoczone Systemy Energetyczne Ukrainy (JESU). W krótkim czasie JESU stała się największą grupą przemysłowo-finansową na Ukrainie i największym prywatnym importerem gazu z Rosji, posiadając przy tym aktywa w różnych sektorach gospodarki⁴. Wzrost znaczenia JESU opierał się na protekcji Łazarenki, który prawdopodobnie był niejawnym udziałowcem spółki. Ekspansja korporacji doprowadziła do jego konfliktu z wieloma wpływowymi biznesmenami, m.in. zamordowanym w 1996 roku Jewhenem Szczerbaniem. Pozycja Łazarenki stała się na tyle silna, że zaczęła zagrażać samemu Kuczmie, który chciał się pozbyć niewygodnego konkurenta. Wobec Łazarenki wysunięto oskarżenia o korupcję, zagarnięcie majątku państwowego oraz nielegalny transfer pieniędzy za granicę⁵. W 1999 roku Rada Najwyższa uchyliła mu immunitet. Łazarenko zdołał zbiec za granicę, został jednak zatrzymany w Nowym Jorku, gdzie stanął przed sądem oskarżony o pranie brudnych pieniędzy. Chodziło o sumę 114 mln USD w czasie, kiedy był premierem⁶.

³ Hryhorij Surkis w latach 1996–2000 był prezesem ukraińskiej ligi piłkarskiej i wiceprezydentem Federacji Futbolu Ukrainy (FFU). Od 2000 roku nieprzerwanie pełni funkcję prezydenta FFU. Ihor Surkis od 2002 roku jest prezesem klubu piłkarskiego Dynamo Kijów.

⁴ Arkadiusz Sarna, *Ukraińska metalurgia: gospodarcze ogniwo oligarchicznego systemu władzy*, Analizy OSW, 01.05.2002.

⁵ *Upadek Pawła Łazarenki*, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 127, 25.02.1999.

⁶ *Pawło Łazarenko oskarżony o pranie brudnych pieniędzy*, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 186, 08.06.2000.

W 2006 roku sąd w San Francisco skazał go na karę 9 lat pozbawienia wolności. Wraz z upadkiem Łazarenki zakończył się okres prosperity dla JESU. Korporację wykluczono z rynku gazu, a jej aktywa zostały przejęte przez inne grupy biznesowe, m.in. Interpipe Wiktora Pinczuka ⁷.

Przypadek Łazarenki jest o tyle ciekawy, że nigdy potem na Ukrainie nie doszło już do upadku oligarchy o tak dużym znaczeniu. Jednak o sprawie Łazarenki może nie warto byłoby wspominać, gdyby nie to, że karierę polityczną i biznesową u jego boku rozpoczynała Julia Tymoszenko, która kierowała JESU w latach 1995–1997. Później została deputowaną parlamentu i pełniła funkcję zastępcy Łazarenki w jego partii Hromada. W 1999 roku, kiedy stało się jasne, że upadek Łazarenki jest nieunikniony (a także aby zabezpieczyć swój majątek), Tymoszenko założyła własną partię Batkiwsczyna, którą kieruje do dzisiaj. Sprawa JESU była wykorzystywana przeciwko Tymoszenko w przeszłości. Na początku 2001 roku trafiła ona na miesiąc do aresztu oskarżona m.in. o nielegalny eksport gazu i oszustwa podatkowe. Sprawa JESU wróciła w październiku 2011 roku, kiedy Służba Bezpieczeństwa Ukrainy poinformowała o wszczęciu postępowania karnego wobec Tymoszenko, zarzucając jej obciążenie budżetu państwa długami korporacji w wysokości ponad 400 mln USD. Ponadto prokuratura prowadzi śledztwo w sprawie możliwego uczestnictwa byłej premier w zleceniu zabójstwa biznesmena Jewhena Szczerbania.

Na początkowym etapie, w drugiej połowie lat 90., system, który wykształcił się na Ukrainie, był dość podobny do rosyjskiego, w którym władza prezydenta Borysa Jelcyna była ograniczona przez wielkich oligarchów w rodzaju Borysa Bieriezowskiego. Jednak po dojściu do władzy w 2000 roku Władimira Putina oba modele zaczęły się coraz bardziej od siebie oddalać. Putinowi w ciągu kilku lat udało się podporządkować wielki biznes władzy państwowej. Kluczowym momentem w tym procesie było przejęcie przez państwo aktywów największego rosyjskiego koncernu naftowego Jukos, którego właściciel Michaił Chodorkowski został skazany na karę 9 lat więzienia⁸. Na Ukrainie zachodził proces odwrotny – władza słabła coraz bardziej, a oligarchowie rośli w siłę. Nad Dnieprem nigdy nie doszło do procesu analogicznego do skazania Chodorkowskiego w Rosji. Wręcz przeciwnie, w 2000 roku Kuczma został poważ-

⁷ Arkadiusz Sarna, *Ukraińska metalurgia: gospodarcze ogniwo oligarchicznego systemu władzy*, op.cit.

⁸ Ewa Paszyc, *Wyrok w sprawie szefów Jukosu – pyrrusowe zwycięstwo Kremla*, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 398, 02.06.2005.

nie osłabiony przez „skandal kasetowy”⁹ i stawał się coraz bardziej zależny od wielkiego biznesu.

3. Początki kryzysu systemu

Pod koniec rządów Kuczmy coraz wyraźniejsza była dekompozycja systemu klanowego, co jednak nie oznaczało osłabienia wpływów oligarchów. W miarę umacniania się poszczególnych biznesmenów istniała coraz mniejsza potrzeba w zachowaniu więzi regionalnych, rosła natomiast konieczność ochrony interesów indywidualnych. Proces rozpadu klanów był nierównomierny. Najszybszej dezintegracji uległa grupa dniepropietrowska, najbardziej skonsolidowany pozostawał klan doniecki, choć również w jego obrębie stopniowo zaczynały pojawiać się sprzeczności, przede wszystkim narastał konflikt między Achmetowem a Hajdukiem i Tarutą (grupa ISD).

Dużego tempa nabierał też proces legalizacji majątków wielkich biznesmenów. Wcześniej własność miała najczęściej charakter nieformalny i polegała na podziale udziałów pomiędzy różnych przedstawicieli danej grupy. Bardzo często stosowano przy tym nieprzejrzystą strukturę, z wykorzystaniem spółek zarejestrowanych w rajach podatkowych¹⁰. Jednak stopniowo najwięksi oligarchowie zaczęli skupiać swoje aktywa w grupy – np. Interpipe Pinczuka czy SCM Achmetowa.

W tym czasie na scenie pojawiła się również grupa RUE¹¹. Jej nazwa pochodzi od spółki RosUkrEnergo, która została powołana w lipcu 2004 roku jako pośrednik w imporcie na Ukrainę gazu z Azji Centralnej i Rosji (zob. Ramka 2). Na tym etapie przedstawiciele grupy – ówczesny szef Naftohazu Jurij Bojko, doradca Kuczmy Serhij Lowoczkin oraz biznesmen Dmytro Firtasz – odgrywali jeszcze dość ograniczoną rolę w ukraińskiej polityce, miało się to jednak zmienić w niedługim czasie. RUE jest uważana za najbardziej prorosyjską grupę

⁹ Chodzi o nagrania rozmów z gabinetu Kuczmy zrobione przez jego ochroniarza majora Mykołę Melnyczenkę, które mogą sugerować, że prezydent miał związek z zabójstwem opozycyjnego dziennikarza *Ukraińskiej Prawdy* Georgija Gongadze. Nagrania, publikowane stopniowo, doprowadziły do ostrego kryzysu wewnętrznego na Ukrainie oraz do częściowej izolacji Kijowa na arenie międzynarodowej.

¹⁰ Dużą popularnością cieszył się Cypr lub niektóre kantony Szwajcarii, które miały najbardziej liberalne przepisy. Александр Дубинский, Тигипко бьется за Кипр, *Экономические Известия*, 20.03.2012, <http://finance.eizvestia.com/full/tigipko-betsya-za-kipr>

¹¹ Dla zachowania przejrzystości w tekście nazwa RUE odnosi się do grupy oligarchicznej, a RosUkrEnergo do spółki pośredniczącej w handlu gazem.

w ukraińskich elitach polityczno-biznesowych, gdyż jej przedstawiciele wielokrotnie lobbowali rosyjskie interesy. Dość powszechny jest pogląd, że Firtasz jest jedynie figurantem, który firmuje interesy innych osób (niekoniecznie pochodzących z Ukrainy)¹².

Ramka 2. RosUkrEnergo i import gazu z Rosji

Handel gazem z Rosją i Turkmenistanem¹³ był jedną z najbardziej dochodowych form działalności zarówno na Ukrainie, jak i w Rosji. Sposób na zarabianie był prosty. Zamiast podpisywać bezpośrednie kontrakty między państwowymi monopolami Naftohazem i Gazpromem, korzystano z usług firm pośredniczących. W latach 1994–2001 funkcję tę pełniła spółka Itera, później, do 2005 roku, Eural Trans Gas, a dochody z ich działalności trafiały na konta elit rządzących w obu krajach¹⁴. W 2004 roku pod egidą prezydentów Leonida Kuczmy i Władimira Putina powołano nowego pośrednika – RosUkrEnergo. Spółka została zarejestrowana w Szwajcarii, ale początkowo nie było pewnych informacji o jej strukturze właścicielskiej. Dane o jej udziałowcach pojawiły się dopiero w 2006 roku¹⁵. Posiadaczem połowy akcji RosUkrEnergo był Gazprom, akcjonariuszami ukraińskiej połowy spółki okazali się Dmytro Firtasz (45%) oraz Iwan Fursin (5%). W późniejszym okresie niektóre media informowały, że rzeczywistym właścicielem udziałów Fursina był Serhij Lowoczkin¹⁶. Nie przedstawiono twardych dowodów, ale zostało wykazane, że Fursina i Lowoczkin łączy bliskie kontakty biznesowe¹⁷. Za pomysłodawcę utworzenia RosUkrEnergo uznaje się szefa Naftohazu Jurija Bojkę, który miał bliskie stosunki z Firtaszem¹⁸.

¹² Ukraine: Firtash Uses Crisis To Expand Into Banking, Wikileaks.org, <http://wikileaks.org/cable/2008/11/08KYIV2294.html#>

¹³ Do wojny gazowej w 2006 roku Ukraina większość gazu importowała z Turkmenistanu.

¹⁴ Katarzyna Pełczyńska-Nałęcz, Iwona Wiśniewska, Rosyjsko-ukraiński kompromis gazowy, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 422, 05.01.2006.

¹⁵ Владимир Бережной, Кто владеет украинским газом, *Известия*, 26.04.2006, <http://izvestia.ru/news/313258>

¹⁶ Сергей Никонов, Хамодержавие или донецкие уже передрались, ОРД, 06.03.2010, <http://ord-ua.com/2010/03/06/hamoderzhavie-ili-donetskie-uzhe-peredralis/?lpage=1>

¹⁷ Сергей Лещенко, Фирташизация Януковича, *Украинская Правда*, 12.10.2007, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/10/12/4425697/>

¹⁸ Мустафа Найем, Семья RosUkrEnergo. Тайна отношений Фирташа и Бойкораскрыта, *Украинская Правда*, 05.07.2007, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/2007/07/5/4420882/>

W wyniku wojny gazowej Ukrainy i Rosji w 2006 roku RosUkrEnergo umocniło swoją pozycję. Poza wyłącznością na pośrednictwo w imporcie gazu (tym razem już wyłącznie rosyjskiego)¹⁹ Naftohaz i RosUkrEnergo powołały spółkę-córkę UkrHazEnerho, która miała się zajmować sprzedażą gazu odbiorcom przemysłowym²⁰. W 2009 roku po kolejnej wojnie gazowej RUE przestało pełnić funkcję pośrednika w imporcie (szczegóły dalszych losów RosUkrEnergo zob. część II, p. 2 i część III p. 3).

W czasach Kuczmy doszło do powstania specyficznego modelu klasy politycznej, w której większość polityków stanowili klienci wielkiego biznesu, reprezentujący ich interesy w parlamencie i rządzie, bądź politykami zostawali sami oligarchowie (jak miało to miejsce w SDPU(o) i Partii Regionów).

W miarę zbliżania się końca drugiej kadencji Kuczmy można było zaobserwować coraz wyraźniejsze napięcia w stworzonym przez niego systemie. Po nieudanych próbach przedłużenia rządów prezydenta, stało się jasne, że w 2004 roku władzę na Ukrainie obejmie inny polityk, mający zgodnie z konstytucją bardzo szerokie uprawnienia. Było też oczywiste, że ktokolwiek zostanie wybrany, nie będzie miał takiego autorytetu wśród oligarchów jak Kuczma. Wybór polityka reprezentującego którąś z grup stanowił bardzo poważne zagrożenie dla interesów pozostałych.

Świadomość potrzeby zabezpieczenia zaplecza politycznego skutkowała rosnącym wpływem wielkiego biznesu na system partyjny. W wyborach do Rady Najwyższej w 2002 roku partie reprezentujące grupy oligarchiczne uzyskały bardzo dobry rezultat. Wybory parlamentarne w 2002 roku odbyły się na podstawie ordynacji mieszanej (połowa mandatów w wyborach większościowych i połowa w wyborach proporcjonalnych). W większości przypadków w okręgach jednomandatowych wygrali lokalni biznesmeni, formalnie niezależni, ale skłonni do współpracy z obozem rządzącym²¹. Poza SDPU(o), głównymi ugrupowaniami reprezentującymi wielki biznes były Partia Pracy (środo-wisko dniepropietrowskie) oraz Partia Regionów (donieccy). Obie te partie

¹⁹ Jednym z elementów porozumienia po wojnie gazowej była rezygnacja Ukrainy z importu z Turkmenistanu. Od 2006 roku to Gazprom kupował turkmeński gaz i później odsprzedawał go Ukrainie.

²⁰ Arkadiusz Sarna, RosUkrEnergo zwycięzcą „wojny gazowej”?, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 427, 09.02.2006.

²¹ Jest to o tyle ciekawe, że według podobnej ordynacji odbędą się wybory do Rady Najwyższej w październiku 2012 roku.

weszły do parlamentu w ramach proprezydenckiego bloku Za Jedną Ukrainę. Blok ten, mimo dość słabego wyniku w wyborach (11,7%), dzięki deputowanym z okręgów jednomandatowych był w stanie utworzyć największą frakcję w Radzie Najwyższej (175 z 450 deputowanych)²².

Wybory parlamentarne w 2002 roku pokazały jeszcze jedno ważne zjawisko. Rosło znaczenie biznesmenów średniej wielkości, którzy skupili się wokół bloku Nasza Ukraina Wiktora Juszczenki, będącego główną siłą opozycyjną. Nasza Ukraina w wyborach proporcjonalnych zdecydowanie zwyciężyła, uzyskując 23,5% głosów. Nie była jednak w stanie utworzyć koalicji, gdyż osiągnęła znacznie gorszy wynik w okręgach jednomandatowych. W przeciwieństwie do wyżej wymienionych ugrupowań o Naszej Ukrainie nie można było powiedzieć, że ma charakter oligarchiczny, gdyż wśród partii tworzących blok większość stanowiły ugrupowania programowe (ideowe). Jednak w miarę wzrostu jej popularności partia zaczęła przyciągać mniej znaczących (zazwyczaj lokalnych) przedstawicieli wielkiego biznesu. Można wśród nich wymienić Petra Poroszenkę czy Dawida Żwanę. Środowisko to, w miarę zbliżania się wyborów prezydenckich, w których Juszczenko był jednym z faworytów, stopniowo rosło w siłę.

4. Pomarańczowa rewolucja

Można wymienić wiele przyczyn, które doprowadziły do wybuchu i sukcesu pomarańczowej rewolucji w 2004 roku. Jedną z najważniejszych były interesy i działania oligarchów. Rosnące wpływy polityczne oraz problem związany z następcą prezydenta powodowały, że przedstawiciele wielkiego biznesu byli coraz bardziej zainteresowani zmianą ustroju Ukrainy na parlamentarny. Choć większość oligarchów zalegalizowała swoje majątki, istniały obawy, że dojście do władzy nowego prezydenta może pociągnąć za sobą poważne zmiany własności wśród wielkiego biznesu. Ograniczenie kompetencji głowy państwa niwelowałoby w znacznym stopniu zagrożenie związane z wyborem nowej osoby. Ponadto większe kompetencje parlamentu i rządu umożliwiałyby oligarchom większy udział we władzach, przede wszystkim wpływ na obsadę urzędów. Przed wyborami prezydenckimi w roku 2004 obóz rządzący podjął kilka prób zmiany konstytucji, ale wszystkie zakończyły się fiaskiem z powodu braku konsensusu co do szczegółów nowego ustroju²³.

²² Верховна Рада України 4-го скликання, Вікіпедія, 16.03.2012, http://uk.wikipedia.org/wiki/Верховна_Рада_України_4-го_скликання

²³ Tadeusz A. Olszański, Parlament Ukrainy nie zdołał uchwalić zmian w konstytucji, OSW, Tydzień na Wschodzie, nr 349, 15.04.2004.

Zbliżające się wybory stanowiły też problem dla samego Kuczmy i jego najbliższego otoczenia. Sąd Konstytucyjny²⁴ orzekł co prawda, że prezydent może kandydować na trzecią kadencję²⁵, ale Kuczma, cieszący się bardzo niskim poparciem społecznym, nie skorzystał z tej możliwości. Drugą opcją był wariant z wyznaczeniem następcy, który z powodzeniem zastosowano w Rosji w 2000 roku. W najlepszym przypadku następca umożliwiłby Kuczmie wpływ na rządzenie lub przynajmniej zapewnił gwarancje bezpieczeństwa. Głównym problemem było znalezienie odpowiedniego kandydata – osoby, która zadowalałaby Kuczmę, nie naruszałaby delikatnej równowagi interesów grup oligarchicznych oraz miała przy tym szansę na zwycięstwo. Ostatecznie kandydatem obozu władzy został ówczesny premier Wiktor Janukowycz. Stało się to jednak raczej za sprawą inercji, a nie wyboru Kuczmy. Poszukiwania bardziej odpowiedniej osoby trwały na tyle długo, że Janukowycz, szef najsilniejszego ugrupowania obozu rządzącego, został najpopularniejszym obok Juszczienki kandydatem. Janukowycz, reprezentant klanu donieckich, silnie powiązany z Achmetowem, nie zadowalał innych grup oligarchicznych. Mimo niechęci większość przedstawicieli wielkiego biznesu poparła Janukowycza w wyborach, przede wszystkim dlatego, że obawiała się liberalnych reform, które zapowiadał Juszczenko.

Paradoksalnie, obawa niektórych oligarchów przed Janukowyczem, który zostałby wyposażony w szerokie kompetencje, była jedną z przyczyn sukcesu pomarańczowej rewolucji pod koniec 2004 roku. Kiedy stało się jasne, że jedynym sposobem stłumienia protestów przeciwko sfałszowaniu wyników w drugiej turze wyborów prezydenckich²⁶ jest zastosowanie wariantu siłowego, część przedstawicieli wielkiego biznesu wołała pójść na kompromis z Juszczenką. Jedną z takich grup był ISD, który choć wywodził się z klanu donieckiego, to popadał też w coraz ostrzejszy konflikt z Achmetowem i nie chciał dopuścić do jego umocnienia. Także Kuczma w kluczowym momencie wycofał się z popierania Janukowycza, nie zgadzając się na użycie struktur siłowych przeciwko demonstrantom. Prezydent przystał na powtórzenie drugiej tury w zamian za gwarancje bezpieczeństwa. Ceną za umożliwienie przeprowadzenia

²⁴ Sąd Konstytucyjny o dopuszczalności trzeciej kadencji prezydenta Kuczmy, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 335, 08.01.2004.

²⁵ Konstytucja Ukrainy przewidywała pełnienie urzędu prezydenta przez maksymalnie dwie kadencje. Głównym argumentem zwolenników Kuczmy na rzecz jego kandydowania na trzecią kadencję był fakt, że został on wybrany po raz pierwszy w 1994 roku, a konstytucja zaczęła obowiązywać od 1996 roku.

²⁶ W drugiej, sfałszowanej turze, która odbyła się 21 listopada 2004 roku, Wiktor Janukowycz uzyskał 49,4%, a Wiktor Juszczenko 46,7%.

uczciwych wyborów była zgoda Juszczenzi na reformę konstytucyjną, która zmieniała ustrój Ukrainy na parlamentarny, pozostawiając jednak dość szerokie kompetencje prezydentowi²⁷. W powtórzonej drugiej turze, która odbyła się 26 grudnia 2004 roku, Juszczenko wygrał uzyskując 52% głosów. Wkrótce potem Naszej Ukrainie udało się stworzyć większość w Radzie Najwyższej dzięki części deputowanych z obozu rządzącego, którzy przeszli na stronę „pomarańczowych”. W lutym 2005 roku powołano „pomarańczowy” rząd Julii Tymoszenko.

²⁷ Reforma konstytucyjna w pełni zaczęła obowiązywać od 2006 roku. Ustrój przypominał Polskę lat 90. po przyjęciu „małej konstytucji”. Prezydent odpowiadał za resorty siłowe i politykę zagraniczną, rząd za gospodarkę.

II. OLIGARCHOWIE W LATACH 2005–2010

Pomarańczowa rewolucja nie bez powodu została nazwana „rewolucją milionerów przeciwko miliardom”²⁸, gdyż poparcia Wiktorowi Juszczence udzieliły środowiska biznesowe mające mniejsze znaczenie. W czasie drugiej kadencji Leonida Kuczmy system polityczny stał się na tyle skostniały, że ograniczał możliwości rozwoju średniego biznesu. Z podobnych powodów Juszczenkę poparła klasa średnia, w szczególności drobni przedsiębiorcy. W późniejszym okresie ich poparcie w dużej mierze przerzuciło się na Blok Julii Tymoszenko, który wyborach parlamentarnych w 2006 roku zastąpił Naszą Ukrainę jako najsilniejsze ugrupowanie obozu „pomarańczowych”.

Jak już wspomniano, jednym z powodów poparcia przez oligarchów Kuczmy, a potem Janukowycza były ich obawy przed głębokimi reformami. Później, już w czasie kampanii wyborczej, która miała dość brutalny charakter, doszła do tego obawa przed zemstą i rozliczeniami, szczególnie że część otoczenia Juszczenki głosiła radykalne hasła wyborcze w rodzaju „bandyci do więzień”. Początkowo mogło się wydawać, że nowa ekipa rzeczywiście doprowadzi do głębszych zmian. W kwietniu 2005 roku aresztowano na kilka miesięcy ówczesnego przewodniczącego rady obwodu donieckiego, biznesmena i polityka Partii Regionów Borysa Kolesnikowa, który został oskarżony o nielegalne przejęcie akcji.

Ramka 3. Sprawa Kolesnikowa

Kolesnikow był jednym z najbardziej wpływowych polityków Partii Regionów i partnerem biznesowym Rinata Achmetowa. W listopadzie 2004 roku uczestniczył w zjeździe w Siewierodoniecku²⁹ (obwód ługański), w czasie którego opowiedział się za utworzeniem Autonomicznej Południowo-Wschodniej Ukrainńskiej Republiki. Przez część zwycięskiego obozu „pomarańczowych” był szczególnie źle postrzegany. Kolesnikow był przesłuchiwany w tej sprawie przez prokuraturę, jednak aresztowany

²⁸ Za autora tej frazy uznaje się szwedzkiego politologa zajmującego się Ukrainą Andersa Aslunda, Jim Hoagland, Ukraine's lesson for Putin, *The Washington Post*, 27.01.2005, <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/articles/A40072-2005Jan26.html>. Jednak Dmytro Wydryn, ukraiński politolog, utrzymuje, że to on pierwszy użył tego określenia, Дмитрий Выдрин, Революция без лидера – все равно, что секс без партнера, *forUm*, 01.12.2012, <http://for-ua.com/authornews/2010/12/01/070343.html>

²⁹ Zjazd przedstawicieli władz regionalnych, który zwołano w odpowiedzi na pomarańczową rewolucję, będący próbą nacisku na władze w Kijowie przez zwolenników Janukowycza.

został z innego powodu. Borys Penczuk, przewodniczący fundacji „Anty-korupcja” oraz autor książki „Doniecka mafia. Antologia” złożył do prokuratury doniesienie oskarżające Kolesnikowa o rejderskie³⁰ przejęcie należących do Penczuka akcji centrum handlowego w Doniecku. W kwietniu 2005 roku Kolesnikow został aresztowany, jednak w lipcu, po ponad trzech miesiącach opuścił areszt, a w 2006 roku Prokuratura Generalna umorzyła postępowanie wobec niego. Rok później to Kolesnikow podał do sądu Borysa Penczuka, oskarżając go o wymuszenie. W 2008 roku Penczuk trafił do aresztu, a w październiku 2009 roku został skazany na karę 8 lat pozbawienia wolności (później wymiar kary zmniejszono o połowę) i konfiskatę mienia³¹. Po zwycięstwie Janukowycza Kolesnikow został wicepremierem ds. Euro 2012.

Drugim sygnałem zapowiadającym zmiany było doprowadzenie przez Tymoszenko w pierwszej połowie 2005 roku do unieważnienia prywatyzacji Kryworiztali, największego kombinatu metalurgicznego na Ukrainie. Kryworiztal została sprzedana Pinczukowi i Achmetowowi pod koniec rządów Kuczmy za 800 mln USD, co zostało uznane za cenę znacznie zaniżoną. W październiku 2005 roku przedsiębiorstwo znacjonalizowano i ponownie przeprowadzono przetarg na prywatyzację kombinatu. Zakład został sprzedany inwestorowi zagranicznemu Mittal Steel za 4,8 mld USD. Do tej pory jest to najwyższa suma w historii prywatyzacji na Ukrainie³².

Tymoszenko nie miała zamiaru ograniczać się do jednego przedsiębiorstwa, zapowiadając możliwość unieważnienia prywatyzacji około trzech tysięcy zakładów. Jednak obawy oligarchów, że był to wstęp do unieważnienia pozostałych wątpliwych przejęć majątku państwowego, nie sprawdziły się. W rzeczywistości sprawa Kryworiztali była jedynym takim przypadkiem i w znacznym stopniu chodziło w niej o ukaranie najbardziej skompromitowanych beneficjentów reżimu Kuczmy – czyli Pinczuka (zięcia Kuczmy) oraz Achmetowa – głównego sponsora Partii Regionów i Janukowycza. Nie bez znaczenia była negatywna postawa Zachodu wobec odbierania majątków przed-

³⁰ Chodzi o nielegalne przejęcie całości lub części własności, najczęściej na podstawie sfalszowanych dokumentów popartych kupionym wyrokiem sądowym, nierzadko połączonych z groźbą bądź użyciem siły.

³¹ Юлия Рябчун, Борис Пенчук оказался неусидчивым, *Коммерсантъ Украина*, 24.02.2010, <http://kommersant.ua/doc/1327358>

³² Anna Górska, Sukces prywatyzacyjny ukraińskich władz, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 414, 27.10.2005.

siębiorcom³³. Już wtedy zaznaczyła się wyraźna różnica między Tymoszenko, będącą głównym reprezentantem w obozie pomarańczowych frakcji „jastrzębi”, która chciała się odegrać na przeciwnikach politycznych, oraz prezydentem Juszczenką, zwolennikiem porozumienia władzy i biznesu³⁴. Dymisja Tymoszenko we wrześniu 2005 roku oznaczała, że do żadnych większych zmian nie dojdzie.

1. Pomarańczowa „demokracja oligarchiczna”

Po zwycięstwie Wiktora Juszczenki na Ukrainie ukształtowały się trzy główne ośrodki polityczne: (1) obóz prezydencki wraz z partią Nasza Ukraina, (2) Blok Julii Tymoszenko, pełniącej funkcję premiera przez większość omawianego okresu³⁵, oraz (3) opozycja, w której główną rolę odgrywała Partia Regionów. Zmiana konstytucji osłabiająca władzę prezydenta i wzmacniająca rząd oraz parlament gwarantowała, że żaden z ośrodków nie zdominuje pozostałych. Grupy oligarchiczne w mniejszym lub większym stopniu wspierały któryś z tych obozów, czasami zmieniając poparcie, nierzadko nie ograniczając wsparcia tylko do jednego ośrodka. Żadna z grup nie miała wyraźniej przewagi nad pozostałymi, co sprzyjało konkurencji między nimi oraz partiami. Efektem takiego systemu była ciągła, zacięta walka polityczna, która w późniejszym okresie doprowadziła do niemal całkowitego paraliżu państwa.

Wyniki wyborów parlamentarnych w 2006 i przedterminowych wyborów w 2007 roku ostatecznie ugruntowały zmianę mapy wpływów głównych grup oligarchicznych zapoczątkowaną po pomarańczowej rewolucji. W obu przypadkach rezultaty były podobne – zwyciężyła Partia Regionów, nieco gorszy wynik zanotował Blok Julii Tymoszenko, który został głównym ugrupowaniem obozu pomarańczowych. Nasza Ukraina osiągnęła o wiele słabszy rezultat, co było związane z bardzo dużym spadkiem poparcia społecznego dla Wiktora Juszczenki³⁶.

³³ Arkadiusz Sarna, Ukraina: „Sprawa Achmetowa” – wojna z oligarchami czy kampania wyborcza?, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 406, 25.08.2005.

³⁴ Kolejny dwugłos w sprawie reprivatyzacji, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 385, 17.02.2005.

³⁵ Julia Tymoszenko była premierem od stycznia do września 2005 oraz od grudnia 2007 do marca 2010 roku.

³⁶ W wyborach w 2007 roku Partia Regionów uzyskała 175 mandatów na 450 miejsc w Radzie Najwyższej, BJuT 156, a Nasza Ukraina 72. Do parlamentu weszła także Komunistyczna Partia Ukrainy (27 miejsc) oraz Blok Łytwyna (20 miejsc).

Wybory parlamentarne przypieczętowały główną po pomarańczowej rewolucji zmianę w grupach oligarchicznych, jaką był upadek znaczenia klanu kijowskiego. W Radzie Najwyższej SDPU(o) nie uzyskała reprezentacji parlamentarnej, wcześniej jednej z podstaw wpływów klanu. Bracia Surkisowie zachowali wpływy w biznesie, w tym w futbolu, jednak ich rola w polityce również znacząco osłabła. Podobnie było w przypadku Wiktora Medwedczuka, który choć nie został całkowicie zmarginalizowany (głównie z powodu bliskich relacji z przedstawicielami najwyższych władz Rosji³⁷), jednak jego wpływy były nieporównywalnie mniejsze niż pod koniec prezydentury Kuczmy, kiedy to powszechnie był uznawany za drugą osobę w państwie.

W latach 2006–2007 na Ukrainie miały miejsce duże wstrząsy polityczne i częste zmiany rządów. Po wyborach w 2006 roku przez kilkanaście miesięcy urząd premiera sprawował Wiktor Janukowycz. Od końca 2007 aż do 2010 roku funkcja szefa rządu znalazła się w rękach Julii Tymoszenko. Doszło wtedy do ostatecznego rozłamu w obozie pomarańczowych na zwalczające się wzajemnie obozy prezydencki i rządowy.

1.1. Biznes związany z Partią Regionów

W Partii Regionów można było wyróżnić szereg znaczących grup biznesowych, reprezentanci których pochodzili głównie z regionu Donbasu. Należy tu wymienić braci Andrija i Serhija Klujewów, Wasyla Chmielnickiego czy Wałentyna Łandyka. Jednak zdecydowanie największy wpływ na politykę partii miały dwie grupy oligarchiczne, będące jednocześnie jej głównymi sponsorami finansowymi – grupa skupiona wokół najbogatszego ukraińskiego biznesmena Rinata Achmetowa oraz grupa RUE. W wielu przypadkach oligarchowie powiązani z Partią Regionów zasiadali w parlamencie, wykorzystując go do lobbowania własnych interesów, a ich pozycja (szczególnie Achmetowa) miała bardzo istotne znaczenie w określaniu polityki partii.

Grupa Achmetowa

Podstawą zaplecza finansowego Partii Regionów był biznes związany z Rinatem Achmetowem. W przeciwieństwie do poprzednich lat, kiedy Achmetow

³⁷ Według ukraińskich mediów Władimir Putin oraz żona Dmitrija Miedwiediewa w 2004 roku zostali rodzicami chrzestnymi jednej z córek Medwedczuka; Тарас Козуб, Елена Галаджий, Медведчук возвращается в политику, чтобы бороться за Евразию, *Комсомольская Правда в Украине*, 22.03.2012, <http://kp.ua/daily/220312/330450/>

nie uczestniczył aktywnie w życiu politycznym, w latach 2006 i 2007 wziął udział w wyborach i uzyskał mandat deputowanego. Ponadto blisko połowę deputowanych Partii Regionów stanowili ludzie powiązani z Achmetowem³⁸. Za najbliższego współpracownika donieckiego biznesmena uchodził szef sztabu wyborczego Partii Regionów Borys Kolesnikow. Odebranie Kryworiztali nie nadszarpnęło istotnie imperium biznesowego Achmetowa, który kontynuował ekspansję, m.in. w energetyce elektrycznej.

Grupa RUE

Po pomarańczowej rewolucji z Partią Regionów związali się także przedstawiciele innej wpływowej grupy biznesowej – RUE. Jej członkowie pełnili istotne funkcje państwowe już w czasach Kuczmy (Bojko był szefem Naftohazu, a Lowoczkin doradcą Kuczmy), należeli jednak do sił politycznych niezwiązanych z „donieckimi”. W wyborach w 2006 roku startowali z list innych partii i żaden z nich nie dostał się do parlamentu. Dopiero w 2007 roku Bojko i Lowoczkin zdobyli mandaty z ramienia Partii Regionów. W czasie premierostwa Janukowycza (2006–2007) Bojko pełnił funkcję ministra energetyki, a Lowoczkin został szefem sekretariatu premiera.

W tym czasie grupa umocniła pozycje biznesowe. W wyniku wojny gazowej z 2006 roku firma RosUkrEnergo została jedynym importerem gazu na Ukrainę, ponadto UkrHazEnerho, spółka-córka Naftohazu i RUE, uzyskała prawo do sprzedaży 5 mld m³ gazu odbiorcom przemysłowym na Ukrainie³⁹, co zapewniło Firtaszowi stałe dochody. Ponadto Firtaszowi udało się w tym czasie przejąć część lokalnych sieci dystrybucji gazu (obłazów).

1.2. „Pomarańczowy” biznes

O ile po 2004 roku środowiska biznesowe popierające Partię Regionów były niezmiennie w swych sympatiach politycznych, to w przypadku obozu pomarańczowych poparcie ze strony oligarchów było o wiele mniej stabilne. Główną różnicą między pomarańczowymi a Partią Regionów był zakres wpływu biznesu na politykę prowadzoną przez partię. W Naszej Ukrainie

³⁸ Виктор Чивокуня, Янукович с Ахметовым получили билет на войну, *Украинская Правда*, 03.04.2007, <http://www.pravda.com.ua/rus/articles/4b1aaf6b37fef/>

³⁹ Алла Еременко, Реанимация «Укргаз-Энерго» = агония «Нафтогаза»?, *Зеркало Недели*, 01.04.2011, http://zn.ua/ECONOMICS/reanimatsiya_ukrgaz-energo__agoniya_naftogaza-78741.html

i w szczególności w BJuT był on zdecydowanie bardziej ograniczony. Wynikało to częściowo z dużo mniejszych możliwości finansowych pomarańczowych oligarchów w porównaniu z możliwościami oligarchów donieckich. Jeszcze większe znaczenie miała osobowość liderów – partia Tymoszenko miała wybitnie wodzowski charakter, podczas gdy Janukowycz zawsze musiał równoważyć różne interesy wewnątrz swojego ugrupowania.

Najbogatszym biznesmenem należącym do klubu parlamentarnego BJuT był Kostiantyn Żewago, którego główne aktywa obejmowały sektor bankowy oraz metalurgię (rudę żelaza). Innym deputowanym-oligarchą w szeregach BJuT był Tariel Wasadze, właściciel grupy UkrAvto, największego producenta samochodów osobowych na Ukrainie⁴⁰. Członkami Bloku byli także bracia Ołeksandr i Serhij Buriakowie, do których należy bank Brokbiznes, jednej z większych instytucji finansowych na Ukrainie⁴¹.

Pewnego wsparcia obozowi pomarańczowych udzielali także Ihor Kołomojski i Hennadij Bogolubow (grupa Prywat). Wykorzystując konflikt między prezydentem i premierem, Prywat realizował swoje interesy popierając Juszczenkę bądź Tymoszenko, w zależności od własnych potrzeb. Nie angażował się przy tym po żadnej ze stron.

Nasza Ukraina miała jeszcze mniejsze wsparcie dużego biznesu niż Blok Julii Tymoszenko. Wśród najważniejszych oligarchów wspierających Naszą Ukrainę i Wiktora Juszczenkę należy wymienić Petra Poroszenkę, właściciela holdingu Ukrprominvest⁴². Poroszenko w 2005 roku pełnił funkcję sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony (RBNiO), a na przełomie roku 2009 i 2010 przez kilka miesięcy był ministrem spraw zagranicznych.

Bliskie kontakty z obozem Juszczunki utrzymywali także przedstawiciele grupy RUE. Juszczenko traktował wsparcie grupy jako sposób na częściowe

⁴⁰ Wasadze w 2005 roku kupił warszawską FSO; Danuta Walewska, Tariel Wasadze: człowiek, który zbawił FSO, *Rzeczpospolita*, 29.05.2006, http://archiwum.rp.pl/arttykul/618209_Tariel_Wasadze_czlowiek_ktory_zbawil_FSO.html

⁴¹ Według Narodowego Banku Ukrainy (stan z 1 października 2011) Brokbiznes zajmował 14. miejsce pod względem aktywów w systemie bankowym.

⁴² Juszczenko jest ojcem chrzestnym dwóch córek Petra Poroszenki.

uniezależnienie się od zaplecza związanego z Naszą Ukrainą⁴³. W 2006 roku Wałeryj Choroszkowski, właściciel kanału telewizyjnego Inter, uznawany za partnera biznesowego Firtasza⁴⁴, został mianowany przez prezydenta na stanowisko zastępcy sekretarza RNBiO. Później, od 2007 do stycznia 2009 roku był szefem Państwowej Służby Celnej, a w marcu 2009 roku objął stanowisko zastępcy szefa, a potem szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy SBU. Choroszkowski zarówno w Służbie Celnej, jak i w SBU działał na korzyść Firtasza podczas jego sporu z Tymoszenko i Naftohazem (zob. niżej punkt 2). W administracji Juszczenki pewne wpływy miał również Achmetow. W 2007 roku sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony została Raisa Bohatyrkowa, powiązana z donieckim oligarchą.

W miarę upływu kadencji Juszczenki szybko spadało jego poparcie społeczne. Kiedy stało się jasne, że nie ma on szans na reelekcję, niektórzy z przedsiębiorców związanych z Naszą Ukrainą zaczęli przenosić poparcie na Tymoszenko. Tak było w przypadku ISD Hajduka i Taruty, którzy wsparli Juszczenkę w czasie pomarańczowej rewolucji, w późniejszym okresie zaczęli aktywnie współpracować z Julią Tymoszenko. W związku z kryzysem gospodarczym pod koniec 2009 roku Hajduk zdecydował się sprzedać swoje udziały w ISD, który został przejęty przez inwestorów rosyjskich.

Ramka 4. Przejęcie ISD przez kapitał rosyjski

Ukraiński biznes przez wiele lat skutecznie blokował ekspansję kapitału rosyjskiego w najważniejszej gałęzi ukraińskiego przemysłu, jaką jest metalurgia. Kryzys gospodarczy w 2009 roku spowodował, że Przemysłowy Związek Donbasu (ISD), nadmiernie zadłużony w wyniku inwestycji poczynionych we wcześniejszych latach, znalazł się na krawędzi bankructwa. W tej sytuacji Witalij Hajduk, współwłaściciel ISD, zdecydował się na sprzedaż swoich udziałów. Pod koniec 2009 roku 50% +2 akcje zostały przejęte przez konsorcjum rosyjskich inwestorów zorganizowane przez działającą w Szwajcarii firmę Carbofer z udziałem rosyjskiego Wnieszekonombanku. Transakcja dotyczyła dwóch hut stali na Ukrainie oraz zakładów

⁴³ Jednym z przykładów może być zamknięcie przez SBU śledztwa w sprawie akcjonariuszy RosUkrEnerg po interwencji Ołeksandra Tretiakowa, doradcy Juszczenki. Według doniesień mediów, Firtasz miał też sfinansować przelot rodziny Juszczenki ze Stanów Zjednoczonych na inaugurację prezydenta. Arkadiusz Sarna, *Atmosfera wokół RosUkrEnerg zagęszcza się*, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 439, 11.05.2006.

⁴⁴ Сергей Никонов, *Как Хорошковский на госслужбе разбогател*, ОРД, 20.05.2009, <http://ord-ua.com/2009/05/20/horosh/?!page=1>

w Polsce (Huta Częstochowa) i na Węgrzech. Był to pierwszy przypadek przejęcia aktywów w ukraińskim przemyśle metalurgicznym przez rosyjski biznes⁴⁵.

Do kłopotów ISD przyczynił się w znacznej mierze jego główny konkurent na Ukrainie – Rinat Achmetow. Walka między ISD i Achmetowem poza aspektem biznesowym miała także podtekst polityczny. ISD wspierał prezydenta Juszczenkę, a później Julię Tymoszenko, z kolei Achmetow był głównym sponsorem Partii Regionów. Jednym z problemów ISD był brak własnych złóż rudy żelaza. Na Ukrainie monopol w wydobywaniu rudy ma MetInvest należący do Achmetowa, który wykorzystywał swoją pozycję w walce z ISD. Taruta i Hajduk byli zmuszeni kupować droższy surowiec w Brazylii oraz w Rosji⁴⁶. Paradoksalnie walka wewnętrzna między ukraińskimi oligarchami przyczyniła się do wejścia na rynek ich najgroźniejszego konkurenta – biznesu rosyjskiego.

W 2010 roku nastąpiły przejęcia kolejnych aktywów metalurgicznych na Ukrainie przez Rosjan – Kombinat im. Iljicza w Mariupolu oraz Zaporі́żstal. Jednak sprzedaż tego pierwszego została unieważniona przez ukraiński rząd, a Zaporі́żstal ostatecznie odkupił Achmetow (szerzej na ten temat zob. cz. III, p. 3). Od tego czasu ekspansja kapitału rosyjskiego w ukraińskiej metalurgii pozostaje zamrożona.

1.3. Pozostali

Wiktor Pinczuk, jeden z najważniejszych oligarchów z czasów prezydentury Kuczmy, po pomarańczowej rewolucji zrezygnował z uczestnictwa w życiu politycznym i usunął się w cień. W wyborach w 2006 roku nie ubiegał się o mandat deputowanego. Zdecydował się też na sprzedaż części aktywów, które nie należały do priorytetowych w jego biznesie, m.in. Ukrsoobanku, jednego z największych na Ukrainie⁴⁷, zachowując aktywa w przemyśle metalurgicznym

⁴⁵ Anna Górka, Iwona Wiśniewska, Rosyjscy inwestorzy wchodzi w ukraińską metalurgię, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 120, 13.01.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-01-13/rosyjscy-inwestorzy-wchodza-w-ukrainska-metalurgie>

⁴⁶ Anna Górka, Rosja-Ukraina: pogłębiona współpraca czy fuzja w metalurgii?, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 472, 22.02.2007.

⁴⁷ Bank został sprzedany w 2007 roku za 2 mld USD włoskiej grupie Unicredit, Елена Губарь, Александр Черновалов, Суммашествие UniCredit Group приобрел Укрсоцбанк за \$2,07 млрд, *Коммерсантъ Украина*, 06.07.2007, <http://kommersant.ua/doc/780617>

oraz mediach. Pinczuk angażował się coraz bardziej we wspieranie projektów związanych z kulturą (m.in. galeria sztuki nowoczesnej PinchukArtCentre) oraz promocję integracji europejskiej, m.in. organizowanie corocznych szczytów YES (Yalta European Strategy), forum, podczas którego spotykają się przedstawiciele polityki i biznesu z Ukrainy i Zachodu.

W przeciwieństwie do Pinczuka grupa Prywat odgrywała większą rolę w polityce, skutecznie lobbując własne interesy niezależnie od tego, kto znajdował się przy władzy. Prywat był znany z bardzo agresywnego sposobu prowadzenia biznesu. W latach 2008–2010 dzięki niejasnym operacjom prawnym Kołomojskiemu udało się przejąć kontrolę nad Ukratnaftą, do której należy największa na Ukrainie rafineria w Krzemieńczuku. W wyniku działań Prywatu ze spółki zostali wypchnięci rosyjscy udziałowcy, którzy formalnie posiadali 55% udziałów.

Ramka 5. Batalia o rafinerię w Krzemieńczuku

Spółka Ukratnafta, której głównym aktywem jest największa na Ukrainie rafineria w Krzemieńczuku, była polem najgłośniejszego do tej pory sporu między przedstawicielami kapitału rosyjskiego i ukraińskiego. Spółka została utworzona w 1994 roku przez rząd Ukrainy i władze Tatarstanu (Federacja Rosyjska). W 1998 roku część ukraińskich udziałów przeszła na własność spółek kontrolowanych przez stronę rosyjską. W 2007 roku Ukraina posiadała 43% akcji (zarządzał nimi Naftohaz), do strony rosyjskiej (władz Tatarstanu, koncernu Tatneft' oraz spółek SeaGroup International i AmRuzTrading) należało w sumie ponad 55% udziałów. Ponadto 1,2% należało do spółki Korsan, powiązanej z grupą Prywat. W 2008 roku sąd gospodarczy w Kijowie uznał za niezgodne z prawem przejęcie 18,3% akcji przez SeaGroup International i AmRuzTrading⁴⁸. Odebrane udziały zostały kupione przez Korsan. W 2009 roku sąd odebrał także 28,8% akcji należących do rządu Tatarstanu⁴⁹. Rok później wyrok sądu został potwierdzony przez ukraiński Najwyższy Sąd Gospodarczy. Także te udziały trafiły do

⁴⁸ Суд подтвердил права государства на оспариваемые 18,3% акций „Укратнафты”, *Зеркало недели*, 07.06.2008, http://zn.ua/ECONOMICS/sud_podtverdil_prava_gosudarstva_na_osparivaemye_18_3_aktsiy_ukratnafty-53884.html

⁴⁹ Суд признал незаконной покупку Татарстаном 28,8% «Укратнафты», *Новости Донбасса*, 19.03.2009, <http://novosti.dn.ua/details/77408/>

Prywatu, który mając w sumie 47% akcji, przejął kontrolę nad zarządem Ukratnafty⁵⁰. Pozostałe 43% należą do Naftohazu i 10% do Tatniefti.

W odwecie koncern Tatnieft', będący głównym dostawcą ropy dla rafinerii w Krzemieńczuku wstrzymał dostawy surowca. Prywat był w stanie zapewnić sobie alternatywne dostawy. Dzięki temu, że kontrolował zarząd formalnie państwowej Ukrtransnafty (operatora ropociągów na Ukrainie), poprzez zmianę kierunku przesyłu naddnieprzańskich ruropociągów zaczął dostarczać do rafinerii ropę z Azerbejdżanu. Przy okazji spowodowało to odcięcie od dostaw rafinerii w Odessie należącej do rosyjskiego koncernu ŁUKoil, wykorzystującej dotychczas te ruropociągi. Choć sprawa odebrania udziałów rosyjskim akcjonariuszom była wielokrotnie podnoszona podczas ukraińsko-rosyjskich spotkań na najwyższym szczeblu, do tej pory nie została rozwiązana.

2. Konflikt Tymoszenko z grupą RUE

Jak zostało wspomniane wyżej, przedstawiciele grupy RUE stanowili zaplecze biznesowe zarówno Partii Regionów, jak i prezydenta Juszczenki. Wspieranie dwóch obozów wrogich wobec Tymoszenko oraz wielkie możliwości finansowe powodowały, że premier uznawała RUE za groźnego przeciwnika. Tymoszenko starała się zablokować główne źródło dochodów Firtasza, jakim był handel gazem. W tym celu próbowała doprowadzić do wyeliminowania RosUkrEnergo jako pośrednika w imporcie surowca. Było to o tyle trudne, że w kwestiach gazowych prezydent Juszczenko *de facto* wspierał RUE poprzez nacisk na konieczność zachowania ciągłości dostaw, podczas gdy Tymoszenko chciała zmiany systemu i pozbycia się pośrednika, nawet za cenę kolejnego kryzysu gazowego z Rosją. Ukraińskiej premier udało się osiągnąć ten cel przy okazji wojny gazowej między Rosją i Ukrainą w styczniu 2009 roku, jednak za bardzo wysoką cenę dla Ukrainy. Kontrakty gazowe między Naftohazem i Gazpromem na okres 2009–2019 ze względu na wysoką cenę surowca okazały się skrajnie niekorzystne dla Kijowa. Wykluczały jednak RosUkrEnergo jako pośrednika, co w związku ze zbliżającą się kampanią prezydencką Tymoszenko uznała za sukces. Gazprom zgodził się również na przejęcie przez Naftohaz 11 mld m³ gazu należących do RosUkrEnergo.

⁵⁰ Олег Гавриш, Андрей Леденев, „Приват” сконцентрировался на „Укратнафте”, *Коммерсантъ Украина*, <http://www.kommersant.ua/doc/1330369>

3. Próba wielkiej koalicji

Ciągłe kryzysy polityczne po pomarańczowej rewolucji, szczególnie po roku 2006, stanowiły poważne utrudnienie w prowadzeniu interesów dla wielkiego biznesu. Nie bez znaczenia były także poważne koszty, jakie ponosili oligarchowie w związku z dwiema kampaniami wyborczymi do parlamentu w latach 2006–2007⁵¹, a w 2008 roku prezydent Juszczenko po raz kolejny próbował rozwiązać Radę Najwyższą. Ponadto pod koniec 2008 roku na Ukrainie rozpoczął się głęboki kryzys gospodarczy. Dysponując ograniczonymi środkami, Tymoszenko prowadziła politykę antykryzysową, kierując pomoc państwową do firm biznesmenów związanych z BJuT, pozostawiając przedsiębiorstwa oligarchów z Partii Regionów bez żadnego wsparcia. W tej sytuacji część zaplecza Partii Regionów związana z Achmetowem dążyła do osiągnięcia porozumienia z BJuT, które poprawiłoby wydolność państwa i zakończyło wojnę polityczną poprzez rozdział stref wpływów. Choć podziały ukraińskiej sceny politycznej między ekipą pomarańczowych i biało-niebieskich⁵² były bardzo wyraziste, oligarchowie związani z Partią Regionów już wcześniej pokazywali, że są pragmatyczni pod względem zawieranych sojuszy⁵³.

Niejawne rozmowy na temat powołania szerokiej koalicji Partii Regionów i BJuT rozpoczęły się w 2008 roku. Przygotowano projekt nowej konstytucji, wprowadzającej system parlamentarny z prezydentem wybieranym przez Radę Najwyższą. Według wstępnych porozumień Janukowycz miał objąć urząd głowy państwa (o bardzo okrojonych kompetencjach), a Tymoszenko pozostać na stanowisku premiera. Planowano także przedłużenie kadencji parlamentu do 2014 roku⁵⁴. Grupa skupiona wokół Achmetowa popierała porozumienie, gwarantujące stabilizację polityczną na najbliższe lata.

⁵¹ Szacunki wydatków na kampanię wyborczą potrzebną do zdobycia jednego fotela w parlamencie wahają się od 1 do 20 mld USD, w zależności od okręgu wyborczego, Сколько стоит депутатский мандат?, Siteua.org, 14.11.2011, http://siteua.org/Украина/311794/Сколько_стоит_депутатский_мандат_

⁵² Oficjalne barwy Partii Regionów.

⁵³ Jednym z poważnie rozważanych scenariuszy po wyborach parlamentarnych w 2007 roku była koalicja Partii Regionów z Naszą Ukrainą, Preparing for the next drama, *The Economist*, 27.09.2007, http://www.economist.com/node/9867554?story_id=9867554

⁵⁴ W projekcie znajdował się również szereg zapisów podważających wolność słowa, niezależność władzy sądowniczej oraz zasady wyborów w parlamencie, które prowadziłyby do ograniczenia możliwości działania opozycji. Tadeusz A. Olszański, Ukraina: Załamanie się rokowań koalicyjnych między BJuT a Partią Regionów, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 97, 17.06.2009, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2009-06-17/ukraina-zalamanie-sie-rokowan-koalicyjnych-miedzy-bjut-pa>

Porozumieniu z oczywistych względów sprzeciwiał się Juszczenko, a także grupa RUE, znajdująca się w głębokim konflikcie z Tymoszenko. Szeroka koalicja oznaczałaby dla niej całkowitą klęskę i ostateczną utratę pozycji w biznesie. Frakcja RUE zdołała przekonać Janukowycza, że lepiej zaryzykować i zdobyć władzę w wyborach powszechnych, niż godzić się na objęcie prezydentury w systemie, w którym *de facto* będzie rządzić Tymoszenko⁵⁵. Załamanie rozmów w czerwcu 2009 roku świadczyło, jak duży wpływ na Janukowycza miała grupa RUE, a wpływy Achmetowa okazały się niewystarczające do przeforsovania kompromisu.

4. Wybory prezydenckie w 2010 roku

W związku z fiaskiem porozumień koalicyjnych znacząco wzrosła stawka wyborów prezydenckich. Dla Janukowycza ewentualna porażka oznaczałaby najprawdopodobniej koniec kariery politycznej. Tymoszenko, w przypadku zwycięstwa, po raz pierwszy przejęłaby pełnię władzy na Ukrainie. Większość wielkiego biznesu preferowała Janukowycza, uznając, że będzie prezydentem równie słabym jak Juszczenko. Tymoszenko, będąca w dużo większym stopniu samodzielnym graczem, wywoływała obawy wśród oligarchów, że w przypadku wygranej może doprowadzić do istotnych zmian w strukturze własności grup oligarchicznych, a nawet zmiany samego charakteru relacji między biznesem i władzą. Nie oznaczało to jednak, że Janukowycz miał lepsze warunki w kampanii wyborczej. Tymoszenko zdołała zapewnić sobie odpowiednie finansowanie oraz przychyłność stacji telewizyjnych. Nawet kanały telewizyjne (zob. Ramka 6) należące do oligarchów związanych z Partią Regionów prowadziły korzystną dla Tymoszenko politykę informacyjną⁵⁶. Mimo to w lutym 2010 roku w drugiej turze Janukowycz wygrał wybory z trzyprocentową przewagą. W następnym miesiącu udało mu się doprowadzić do utworzenia koalicji większościowej w Radzie Najwyższej z komunistami, Blokiem Łytwyna oraz częścią przekupionych deputowanych z BJuT i Naszej Ukrainy i do powołania rządu z Mykołą Azarowem na czele.

⁵⁵ Сергей Лозунько, Нас прибут, но попозже, 2000, 19-25.06.2009, <http://2000.net.ua/2000/forum/puls/46691>

⁵⁶ Dotyczyło to nawet najbardziej wrogiego wobec Tymoszenko kanału Inter, należącego do Choroszkowskiego (grupa RUE). Tymoszenko udzieliła wsparcia biznesmenowi Kostiantynowi Hryhoryszynowi, który w sądzie domagał się unieważnienia sprzedaży Interu Choroszkowskiemu. Do odebrania kanału nie doszło, ale Inter przestał atakować ukraińską premier, К. Усов, О. Довженко, Охота на «Интер», *Зеркало недели*, 21.04.2009, http://zn.ua/POLITICS/ohota_na_inter-56707.html

Ramka 6. Oligarchowie i media

Media są szczególnym przykładem dominacji oligarchów w gospodarce, która bezpośrednio przekłada się na wpływy polityczne. Media nie są traktowane jako zwykły biznes, ale przede wszystkim jako narzędzie obrony swoich interesów. Ma to bezpośredni wpływ na ograniczenie niezależności dziennikarskiej, dziennikarstwo jest traktowane instrumentalnie, szczególnie w przypadku telewizji. Było to wyraźnie widoczne także podczas rządów prezydenta Juszczenki, kiedy to w zależności od stosunków właściciela stacji telewizyjnej z rządzącymi zmieniała się polityka informacyjna kanału. Od czasu przejścia i konsolidacji władzy przez Partię Regionów wszystkie główne stacje przyjęły w mniejszym lub większym stopniu pozycję prorządową. Ponadto media pozostają bardzo poważnym środkiem nacisku na poszczególnych polityków oraz konkurentów w biznesie.

Stopień oligarchizacji mediów jest wprost proporcjonalny do ich siły oddziaływania. Rynek telewizyjny został niemal całkowicie zmonopolizowany. Pięć kanałów z największą oglądalnością (Inter, Ukraina, 1+1, ISTV i STB) należy do czterech osób, z których trzy zajmują pierwsze miejsca na liście najbogatszych Ukraińców. Dodatkowo każdy z nich posiada kilka kanałów tematycznych. Pozostali oligarchowie z Ukrainy⁵⁷ i telewizja państwowa nie liczą się. Dzięki wpływom we władzach dominującym oligarchom udaje się zablokować wszelkie próby rozwoju innych kanałów, także tych posiadających bardziej niezależne zespoły dziennikarskie. Przykładem może być odebranie częstotliwości na cały kraj informacyjnemu Kanałowi 5 i telewizji TVi w 2010 roku, co skazało obie stacje na oglądalność rzędu 1%.

Również na rynku prasy dominuje wielki biznes, jednak segment ten nie jest w takim stopniu zmonopolizowany przez przedstawicieli „wielkiej telewizyjnej czwórki”. Wynika to z tego, że rynek prasy na Ukrainie jest słabo rozwinięty (niskie nakłady, co przekłada się na mniejszą siłę oddziaływania) oraz mało dochodowy. Podobnie sprawa wygląda z portalami internetowymi, z tą różnicą, że przy ich obfitości najczęściej bardzo trudno prześledzić, kto jest ich rzeczywistym właścicielem.

⁵⁷ Pewną rolę ciągle odgrywają kanały rosyjskie, ale ich znaczenie bardzo zmalało w stosunku do lat 90. Obecnie ich oglądalność sięga kilku procent.

Największa nietabloidowa gazeta *Sieгодня* należy do Achmetowa. Spółka *Sieгодня Multimedia* kontroluje ponadto szereg tytułów regionalnych, głównie w obwodzie donieckim. Do Pinczuka należą jedne z najważniejszych czasopism gospodarczych (*Deło* oraz *Inwest Gazeta*). Wśród liczących się graczy na rynku mediów spoza wielkiej czwórki należy wymienić Petra Poroszenkę oraz Witalija Hajduka i Serhija Tarutę. Pierwszy jest właścicielem kanału informacyjnego 5 oraz KP Media, do którego należy m.in. wpływowy tygodnik *Korrespondent* oraz portal o tej samej nazwie. Hajduka i Tarutę uznaje się za współwłaścicieli *Evolution Media Holding*, do którego należy tygodnik i portal internetowy *Kommientarii*, tygodnik *WeeklyUA* oraz *Media Invest Group*, w skład którego wchodzi m.in. dziennik gospodarczy *Ekonomiczeskije Izwiestia* oraz tygodnik *Ekspert* poświęcony tematyce biznesowej.

W przeciwieństwie do telewizji, na rynku prasy i w Internecie obecnych jest co najmniej kilka wpływowych tytułów, które nie są powiązane (przynajmniej w widoczny sposób) z wielkim biznesem. Można tu wskazać opiniotwórczy tygodnik *Zierkało Niedieli* czy portal internetowy *Ukraińska Prawda*.

Podobnie jak w innych branżach ukraińskiej gospodarki, w niektórych przypadkach nie da się jednoznacznie wskazać właściciela konkretnego tytułu. SCM Achmetowa kontroluje *Media Grupę Ukraina* oraz *Sieгодня Multimedia*, *EastOne Group* Pinczuka posiada *StarLight Media*. Z kolei formalnej własności aktywów medialnych, które wiąże się z Kołomojskim, bardzo trudno dowieść. Podobnie nie do końca jasne jest, kto jest właścicielem *U.A. Inter Media Group Limited*, w skład którego wchodzi najbardziej popularny kanał telewizyjny na Ukrainie. Oficjalnie jest nim Wałerij Choroszkowski, jednak przez długi czas powszechnie uważano, że właścicielem jest Dmytro Firtasz.

	Rinat Achmetow	Ihor Kołomojski	Wiktor Pinczuk	Wałerij Choroszkowski
Telewizja	Ukraina Futbol Futbol+	1+1 2+2 TET 1+1 International	Nowyj ISTV STB M1 i M2	Inter K1 i K2 NTN MTV Ukraina

	Rinat Achmetow	Ihor Kołomojski	Wiktor Pinczuk	Wałeryj Choroszkowski
Gazety i czasopisma	<i>Sieгодня, Salon Dona i Basa, Donieckije Nowosti, Priazowskij Raboczij</i>	<i>Gławred, Profil, Telekritika, Izwestia w Ukrainie, UNIAN, Gazieta po-kijewski</i>	<i>Fakty i Kom- mentarii, Deło, Inwest Gazieta</i>	

Dane: na podstawie informacji opublikowanych na stronach spółek oraz w prasie

III. OLIGARCHOWIE PO ZWYCIĘSTWIE WIKTORA JANUKOWYCZA

Zmiana ustroju na parlamentarno-prezydencki w wyniku pomarańczowej rewolucji była na rękę wielkiemu biznesowi, gdyż rozwiązywała problem silnego ośrodka prezydenckiego, który mógł stanowić zagrożenie dla oligarchów. Jednak chaos i ciągły kryzys polityczny, jaki nastąpił w wyniku zmiany konstytucji, okazał się nie mniej szkodliwy i kosztowny dla biznesu, ponadto nie gwarantował wystarczającej ochrony interesów. Zwycięstwo Janukowycza w 2010 roku i przejęcie pełni władzy przez jedno ugrupowanie gwarantowało powrót stabilności politycznej. Władzom także dość szybko udało się doprowadzić do stabilizacji sytuacji makroekonomicznej.

W październiku 2010 roku Sąd Konstytucyjny uchylił reformę ustrojową z 2004 roku, co dało prezydentowi Janukowyczowi uprawnienia, jakie miał Leonid Kuczma. Jednocześnie trwał proces bezprecedensowego zdominowania władzy wykonawczej przez przedstawicieli jednej partii i związanych z nią grup oligarchicznych – „donieckich” i grupy RUE. Znaczenie pozostałych ugrupowań politycznych i grup biznesowych zostało znacząco ograniczone.

1. Najważniejsze grupy wpływu w administracji państwowej

Szefem Administracji Prezydenta, która po zmianie konstytucji ponownie, jak w czasach Kuczmy, stała się głównym centrum decyzyjnym w systemie władzy wykonawczej, został Serhij Lowoczkin. Dla zachowania równowagi jego pierwszym zastępcą została Iryna Akimowa, powiązana z Achmetowem. Mimo to Lowoczkinowi udało się skutecznie zdominować przepływ informacji, jaką otrzymuje prezydent⁵⁸. Rada Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony (RBNiO), do lutego 2012 roku kierowana przez Raisę Bohatyriową (także powiązaną z Achmetowem), mimo dużych uprawnień konstytucyjnych została całkowicie zmarginalizowana przez Administrację Prezydenta. W lutym 2012 roku Bohatyriową na stanowisku sekretarza RBNiO zastąpił dotychczasowy pierwszy wicepremier i minister gospodarki Andrij Klujew. Ten pochodzący z Doniecka polityk i przedsiębiorca jest jedną z najważniejszych postaci w Partii Regionów. Razem z bratem Jurijem stanowią odrębną grupę interesów zorientowaną głównie na prezydenta Janukowycza. Przeniesienie Klujewa do

⁵⁸ Хара: Левочкин и компания ограничивают Януковича в информации, *Зеркало Недели*, 31.10.2011, http://news.zn.ua/POLITICS/hara_levochkin_i_kompaniya_ogranichivayut_yanukovicha_v_informatsii-90610.html

RBNiO może oznaczać wzrost znaczenia Rady w przyszłości, jest jednak zbyt wcześnie, aby to ocenić.

Do końca 2011 roku większość osób na stanowiskach w rządzie była związana z dominującymi w Partii Regionów „donieckimi”, dopiero na początku 2012 roku nastąpił wzrost wpływów „rodziny” (zob. niżej). Premier Mykoła Azarow jest samodzielnym politykiem i nie reprezentuje żadnego z oligarchów. Należy do „starych donieckich” i starej nomenklatury jeszcze z lat 90. Wydaje się, że nie ma ambicji politycznych (głównie z racji wieku – urodził się w 1947 roku) i pozostaje lojalny wobec prezydenta Janukowycza. Wiele jednak wskazuje, że po wyborach parlamentarnych (październik 2012) zostanie odwołany i zastąpiony przez kogoś bardziej popularnego. Interesy Achmetowa w rządzie reprezentuje Borys Kolesnikow, wicepremier ds. Euro 2012 i minister infrastruktury, którego głównym zadaniem było przygotowanie Ukrainy do mistrzostw europy (i kontrola nad budżetem Euro 2012, ocenianym na 7,6 mld USD⁵⁹), a także Bohatyrjowa, która po odwołaniu z RBNiO została wicepremierem i ministrem zdrowia.

Początkowo wpływy grupy RUE w rządzie były zdecydowanie mniejsze niż w Administracji Prezydenta, ale wzrosły w ciągu dwóch lat. W 2010 roku ministrem energetyki został Jurij Bojko, co pozwoliło mu wziąć pod kontrolę sektor gazowy – najważniejszy dla interesów Firtasza. Przez dwa lata ważne stanowisko poza rządem pełniła jeszcze jedna osoba powiązana z Firtaszem – Walerij Choroszkowski, który w latach 2010–2011 był szefem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. W lutym 2012 roku objął stanowisko pierwszego wicepremiera.

Ogólnie można uznać, że grupa RUE uzyskała znacznie więcej wpływów, niż wynikałoby to z jej pozycji w Partii Regionów, która jest znacznie słabsza niż donieckich. Przyczyną, dla której Janukowycz zgodził się na oddanie nieproporcjonalnie dużo stanowisk grupie Firtasza, była konieczność pewnego zdystansowania się od donieckich i przede wszystkim Achmetowa. Firtasz pod względem możliwości finansowych jest znacznie słabszy niż Achmetow i w dużo większym stopniu zależy od wsparcia państwa w swoich interesach. Ponadto grupa RUE była przeciwnikiem pomysłu wielkiej koalicji

⁵⁹ Николай Туманов, Сколько стоит Евро-2012, *Комментарии*, 15.04.2011, <http://smi.liga.net/articles/2011-04-15/763142-skolko-stoit-evro2012.htm>; w ciągu czterech lat przygotowań do mistrzostw państwo wydało 41,7 mld hrywien; За четыре года подготовки к Евро-2012 государство потратило 42 млрд. грн., *Дело*, 2012-03-13, <http://delo.ua/ukraine/zachetyre-goda-podgotovki-k-evro-2012-gosudarstvo-potratilo-42-m-174744/>

Partia Regionów-BJuT i ostatecznie przekonała Janukowycza do zerwania rozmów, podczas gdy Achmetow opowiadał się za porozumieniem z Tymoszenko i w konsekwencji uczynieniem z Janukowycza prezydenta z bardzo ograniczoną władzą.

Pozostałe ugrupowania wchodzące w skład koalicji rządowej mają niewielkie znaczenie polityczne. Serhij Tyhipko, przewodniczący partii Silna Ukraina, który w wyborach prezydenckich w 2010 roku uzyskał trzeci wynik, został wicepremierem w rządzie Azarowa, ale jego wpływ na działania Rady Ministrów jest ograniczony⁶⁰. W 2011 roku rozpoczęły się rozmowy o przyłączeniu Silnej Ukrainy do PR. W marcu 2012 roku ugrupowanie Tyhipki zostało rozwiązane, a on sam został wiceprzewodniczącym Partii Regionów⁶¹.

Podobnie wygląda sytuacja z partnerami koalicyjnymi Partii Regionów w Radzie Najwyższej – Blokiem Łytwyna (Partii Ludowej) i Komunistyczną Partią Ukrainy. W miarę umacniania się władzy Janukowycza i Partii Regionów oba ugrupowania stopniowo zmieniały się w jej satelitów. Wołodmyr Łytwyn, pełniący funkcję przewodniczącego Rady Najwyższej, nadal ma spore możliwości działania, ale jego Partia Ludowa jest finansowo uzależniona od PR⁶² i przy obecnym niskim poparciu ma niewielkie szanse na wejście do parlamentu w następnych wyborach. Nieco większą autonomią cieszą się komuniści, którzy objęli kilka stanowisk w rządzie oraz organach administracji państwowej⁶³ i będą samodzielnie startować w wyborach.

Poza wasalizacją koalicjantów Janukowyczowi udało się niemal całkowicie zmarginalizować opozycję. Było to możliwe dzięki uwięzieniu w sierpniu 2011 roku Julii Tymoszenko oraz w obliczu braku jasnej strategii działania ze strony opozycyjnych polityków. Nie mniej ważną przyczyną było ograniczenie

⁶⁰ Tyhipko, który zajął trzecie miejsce w ostatnich wyborach prezydenckich, został uznany za poważnego konkurenta dla Janukowycza w przyszłości. Po wejściu do rządu został odpowiedzialny za przygotowanie i przeprowadzenie niepopularnych reform (m.in. kodeks podatkowy, reforma emerytalna), co spowodowało gwałtowny spadek poparcia społecznego dla niego.

⁶¹ Ольга Куришко, Сергей Сидоренко, Партия сыграна, *Коммерсантъ Украина*, 19.03.2012, <http://www.kommersant.ua/doc/1895908?isSearch=True>

⁶² Według niektórych źródeł głównym sponsorem Bloku Łytwyna jest Wasyl Chmielnicki, deputowany Partii Regionów i jeden z pomniejszych oligarchów, Мустафа Найєм, Сергій Лещенко, Орбіти уряду Миколи Азарова, *Українська Правда*, 13.03.2010, <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/03/13/4859050/>

⁶³ Np. Wasyl Cuszko początkowo objął stanowisko ministra gospodarki, później szefa Komitetu Antymonopolowego Ukrainy.

ze strony przedstawicieli wielkiego biznesu wsparcia finansowego dla Batkiwyszczyny (główne ugrupowanie tworzące Blok Julii Tymoszenko) oraz partii powstałych po rozpadzie Naszej Ukrainy. Część oligarchów, którzy w 2007 roku zostali wybrani do parlamentu z list BJuT, po zwycięstwie Janukowycza przeszła do Partii Regionów (np. Tariel Wasadze) bądź formalnie pozostawała w szeregach opozycji, ale znacząco zmniejszyła finansowanie (np. Kostiantyn Żewago).

Układ władzy, jaki wyłonił się w ciągu kilku miesięcy po wyborach prezydenckich, okazał się dość trwały, a zmiany przeprowadzone w rządzie w wyniku reformy administracyjnej w końcu 2010 roku (m.in. zmniejszenie liczby wicepremierów i ministerstw), tylko go utrwaliły⁶⁴.

2. „Rodzina” – próba nowej jakości

Nowym zjawiskiem w ukraińskim biznesie jest rosnące znaczenie osób związanych z Wiktoorem Janukowyczem oraz członkami jego rodziny. Pewnego podobieństwa można się doszukać jedynie w relacjach Kuczmy z zięciem, Wiktoorem Pinczukiem⁶⁵. Później jednak ani Juszczenko, ani Tymoszenko nie zdołali zbudować lojalnego zaplecza biznesowego⁶⁶.

Od drugiej połowy lat 90. Janukowycz był politycznym reprezentantem grupy donieckiej, jednak w znacznym stopniu uzależnionym od donieckich oligarchów, przede wszystkim Achmetowa. Choć Janukowycz już w 2006 roku zdołał się częściowo uwolnić od tej zależności (grupa RUE, nienależąca do donieckich, stała się drugą pod względem wpływów frakcją w Partii Regionów), jednak do jego zwycięstwa w wyborach prezydenckich współpraca grupy donieckiej układała się bez zasadniczych problemów.

Po objęciu urzędu prezydenta i zmianie konstytucji, dającej mu szerokie kompetencje, Janukowycz podjął próbę stworzenia własnego biznesu, opierając się

⁶⁴ Prezydent Ukrainy równoważy grupy wpływu, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 159, 15.12.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-12-15/prezydent-ukrainy-rownowazy-grupy-wplywu>

⁶⁵ Różnica polega na tym, że Pinczuk przed małżeństwem z Oleną Franczuk (córką Kuczmy) w 2002 roku był już jednym z największych biznesmenów na Ukrainie.

⁶⁶ W przypadku Juszczenki taka próba została podjęta, jednak wpływy jego brata Petra, zarówno pod względem biznesowym, jak i politycznym były bardzo ograniczone.

przy tym na osobach, którym najbardziej ufał – swoich synach oraz mało znanych politykach, lojalnych wyłącznie wobec prezydenta.

Janukowycz już w czasach poprzedzających swoją prezydenturę zdołał zgromadzić pewien majątek⁶⁷ (nieporównywalny z największymi oligarchami), jednak brak pewnych informacji na ten temat. Janukowycz podobno miał wówczas udziały w firmach paliwowych oraz deweloperskich, głównie na terenie obwodu donieckiego, kontrolowanych przez deputowanego Partii Regionów Antona Pryhodskiego oraz Rinata Achmetowa. Interesy Janukowycza reprezentowali jego synowie – Ołeksandr, odpowiedzialny za biznes i Wiktor, który od 2006 roku jest deputowanym w Radzie Najwyższej z listy Partii Regionów⁶⁸.

Temat „rodziny” i jej ekspansji był przez wiele miesięcy ignorowany w ukraińskich mediach. Również obecnie ogranicza się niemal wyłącznie do niezależnych portali internetowych sprzyjających opozycji, a mała ilość wiarygodnych informacji utrudnia ocenę skali tego zjawiska. Stosunkowo najłatwiej prześledzić wzrost wpływów „rodziny” w organach państwa. Prezesem Narodowego Banku Ukrainy pod koniec 2010 roku został Serhij Arbuzow, mający wcześniej opinię osobistego bankiera rodziny Janukowyczów, a w listopadzie 2011 roku szefem Państwowej Służby Podatkowej został Ołeksandr Klimenko, uznawany za człowieka Ołeksandra Janukowycza.

Pod koniec 2011 i na początku 2012 roku ludzie powiązani z „rodziną” objęli kierownictwo najważniejszych resortów siłowych. Ministrem spraw wewnętrznych od listopada 2011 roku jest Witalij Zacharczenko, a w grudniu tego roku kierownictwo Państwowej Służby Łączności Specjalnej⁶⁹ objął Hennadij Reznikow, których uznaje się za powiązanych z Ołeksandrem Janukowyczem. W lutym 2012 roku szefem Służby Bezpieczeństwa Ukrainy został Ihor Kalinin, a ministrem obrony Dmytro Sałamatin. Także obie te nominacje na Ukrainie powszechnie zostały uznawane za wzmocnienie „rodziny”, choć biografie

⁶⁷ Сергей Гармаш, Тайны семейного бизнеса Януковича, *Остров*, 21.03.2007, <http://www.ostro.org/articles/article-1030/>

⁶⁸ Ołeksandr był zastępcą dyrektora generalnego Donbassnieftieproduktu, a Wiktor zastępcą dyrektora generalnego BK-Engineering, firmy deweloperskiej budującej duże obiekty handlowo-mieszkalne w Doniecku, współpracującej z Embrol-Engineering deputowanego Partii Regionów Antona Pryhodskiego. Сергей Гармаш, Тайны семейного бизнеса Януковича, *op.cit.*

⁶⁹ Państwowa Służba Łączności Specjalnej i Ochrony Informacji Ukrainy została wydzielona w 2005 roku ze Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. Do jej głównych zadań należy zabezpieczenie informacji niejawnej, odpowiada ona także za bezpieczeństwo łączności rządowej.

obu urzędników nie wskazują na długotrwałe związki z Janukowyczem bądź jego synami⁷⁰.

Mimo że wymienione funkcje są ważne, to biorąc pod uwagę, iż upłynęło ponad dwa lata od objęcia prezydentury przez Janukowycza, trudno uznać, że „rodzina” zdobyła bardzo duże wpływy. Kontrola nad strukturami siłowymi może mieć spore znaczenie w sytuacji kryzysowej⁷¹, ale w bieżącej polityce na Ukrainie służby odgrywały do tej pory dużo mniejszą rolę niż w innych krajach regionu (szczególnie Rosji i Białorusi), choć były wykorzystywane (szczególnie po roku 2010) do nękania przeciwników politycznych i rejderstwa.

Zdecydowanie trudniej określić realne wpływy, jakie wywalczyła sobie „rodzina” w biznesie. Kwestie gospodarcze nadzorowane są przez Ołeksandra Janukowycza oraz Jurija Iwanuszczenkę, deputowanego Partii Regionów. „Rodzina” jest obecnie najbardziej agresywnie działającą grupą na Ukrainie. Zarówno Iwanuszczenko, jak i Ołeksandr Janukowycz są oskarżani przez część mediów i opozycyjnych polityków o wykorzystywanie struktur siłowych do przejmowania przedsiębiorstw innych biznesmenów⁷². Iwanuszczenko ma aktywa w przemyśle węglowym, maszynowym, sektorze rolno-spożywczym oraz handlu detalicznym⁷³. Obecnie w mediach pojawia się coraz więcej informacji o jego konflikcie ze starszym synem Janukowycza.

Ramka 7. Tajemniczy Jura Jenakijewski

Jurij Iwanuszczenko, powszechnie nazywany w mediach „Jurą Jenakijewskim”, przez dwa lata uchodził za szarą eminencję wśród ukraińskich władz. Wcześniej nikomu nie znany parlamentarzysta, w 2010 roku wyrósł na jedną z najważniejszych postaci w ukraińskiej gospodarce. Tygodnik

⁷⁰ Zarówno Kalinin, jak i Sałamatin mają powiązania z Rosją. Obaj urodzili się poza Ukrainą – Kalinin w Rosji, a Sałamatin w Kazachstanie. Kalinin od 1984 roku pracował w KGB, później w SBU. Sałamatin osiedlił się na Ukrainie dopiero w 1999 roku, jest zięciem Olega Soskowca (wicepremiera Federacji Rosyjskiej w latach 1993–1996). Nie ma jednak podstaw do twierdzenia, że dzięki ich nominacji umocniła się frakcja prorosyjska w ukraińskim rządzie. Por. Юлия Мостовая, Эх ты, ксивушка моя богатырская!, *Зеркало недели*, 10.02.2012, http://zn.ua/POLITICS/eh_ty_ksivushka_moya_bogatyrsкая-97141.html

⁷¹ Pozostaje pytaniem otwartym, jak zachowają się te resorty w takiej sytuacji.

⁷² „Янукович и Иванющенко используют УБОП для рейдерства” – Томенко, *Газета.ua*, 22.11.2011, http://gazeta.ua/ru/articles/politics/_yanukovich-i-ivanyuschenko-ispolzuyut-ubop-dlya-rejderstva-tomenko/406043

⁷³ Рассекречена бизнес-империя Юры Енакиевского, *Комментарии Запорожье*, 24.03.2012, <http://zp.comments.ua/article/2012/03/24/124108.html>

Korrespondent w publikowanym corocznie rankingu 100 najbardziej wpływowych Ukraińców w 2011 roku umieścił Iwaniuszczenkę na drugim miejscu, po prezydencie Janukowyczu⁷⁴. Wcześniej Iwaniuszczenko nigdy nie był uwzględniany w zestawieniu.

Iwaniuszczenko pochodzi z Jenakijewa, rodzinnego miasta Janukowycza, co dało podstawy do uznania go w wielu publikacjach za przyjaciela prezydenta z dzieciństwa⁷⁵, choć jest to mało prawdopodobne (Iwaniuszczenko jest młodszy od Janukowycza o 9 lat). Według oficjalnej biografii w latach 1981–1996 roku pracował w Jenakijewskim Zakładzie Koksochemicznym, później kierował spółką Alvi-Invest oraz UGK-2000. W 2007 roku został wybrany do Rady Najwyższej z listy Partii Regionów, choć pozostaje bezpartyjny⁷⁶.

Istnieją jednak podejrzenia, że w rzeczywistości Iwaniuszczenko zajmował się bardziej specyficzną działalnością. W 2010 roku w mediach pojawiła się kopia dotyczącej Iwaniuszczenki notatki rzekomo sporządzonej przez rosyjski wywiad wojskowy (GRU). Jura Jenakijewski miał kierować oddziałem zabójców, działającym w latach 90. w obwodzie donieckim, odpowiedzialnym za szereg głośnych zabójstw (m.in. Achata Bragina)⁷⁷. Iwaniuszczenko wytoczył proces dziennikarzowi, który opublikował tę informację. W 2011 roku sąd uznał, że Iwaniuszczenko nie był powiązany w przeszłości ze światem przestępczym⁷⁸.

Na przestrzeni całego 2011 roku w mediach pojawiło się dużo informacji o bieżącej działalności Iwaniuszczenki, jednak najczęściej były to materiały o ograniczonej możliwości weryfikacji. Iwaniuszczenko miał otrzymać sferę wpływów w obwodach zaporoskim oraz odeskim, gdzie przejął kontrolę nad portami i nielegalnymi interesami z nimi związanymi,

⁷⁴ Top 100, Корреспондент.net, dostęp 16.03.2012, <http://files.korrespondent.net/projects/top100>

⁷⁵ 2 место Юрий Иванющенко, Корреспондент.net, dostęp 16.03.2012, <http://files.korrespondent.net/projects/top100/2011/1254829>

⁷⁶ Иванющенко Юрий Володимирович, Партия Регионов официальный сайт, dostęp 16.03.2012, http://www.partyofregions.org.ua/ru/deputy_faction/deputies/show/586

⁷⁷ Сергей Никонов, Простые хищные вещи, ОРД, 16.03.2012, <http://ordua.com/2010/03/06/prostyie-hischnyie-veschi/>

⁷⁸ Артем Скоропадский, Суд навел справку, Коммерсантъ Украина, 12.07.2011, <http://www.kommersant.ua/doc/1677368>

m.in. przemysłem⁷⁹. Trudno ocenić wiarygodność tych informacji, jednak za pośrednie potwierdzenie można uznać wysoką aktywność Służby Bezpieczeństwa Ukrainy oraz innych państwowych organów kontrolnych w Odessie w 2011 roku. Nazwisko Iwaniuszczenko pojawiało się przy licznych przejęciach spółek w sektorze maszynowym i węglowym, jednak sam zainteresowany utrzymywał, że jego rodzina posiada jedynie 21% udziałów w odeskim bazarze „7 kilometr”. Iwaniuszczenko miał za zadanie zorganizowanie środków na kampanię wyborczą, aby częściowo przynajmniej uniezależnić Janukowycza od finansowania ze strony grupy RUE, Achmetowa i pozostałych donieckich oligarchów.

Wiele jednak wskazuje, że pod koniec 2011 roku Iwaniuszczenko popadł w konflikt z prezydentem (bądź z jego synem), a pretekstem miało być forsowanie przez niego podjęcia działań przeciwko Achmetowowi⁸⁰. Państwowa Służba Podatkowa (kierowana przez człowieka Ołeksandra Janukowycza) rozpoczęła kontrolę transakcji zawartych przez struktury biznesowe kojarzone z Iwaniuszczenką⁸¹. Pojawiła się także informacja, że Iwaniuszczenko wyjechał z Ukrainy⁸². Najwyraźniej konflikt został zażegnany i Iwaniuszczenko otrzymał 24. miejsce na liście wyborczej Partii Regionów, gwarantujące mu ponowne wejście do Rady Najwyższej.

Nieco więcej wiadomo o interesach starszego syna prezydenta. Ołeksandr Janukowycz jest właścicielem Ogólnoukraińskiego Banku Rozwoju. Prawdopodobnie posiada udziały w Ukraińskim Biznes Banku, którym w latach 2003–2010 kierował Serhij Arbuzow. Obie instytucje mają niewielkie znaczenie w ukraińskim systemie bankowym⁸³. Ponadto Ołeksandr kontroluje kilka

⁷⁹ Соня Кошкина, Именем Семьи, LB.ua, 02.09.2010, http://lb.ua/news/2010/09/02/63436_imenem_semi.html

⁸⁰ Источник: Янукович поссорился со своей «правой рукой», Росбалт, 01.01.2012, <http://www.rosbalt.ru/ukraine/2012/01/17/934165.html>

Według innej wersji chodziło o konflikt Iwaniuszczenko z Lowoczkinem o obsadę stanowisk w rządzie w wyniku zmian kadrowych pod koniec 2011 i na początku 2012 roku; «Сливает» ли «семья» Юри Енакиевского?, *Хвиля*, 06.03.2012, <http://hvylya.org/analytics/politics/20566-slivaet-li-semja-juru-enakievskogo.html>

⁸¹ Сергій Щербина, Чому Юрія Іванющенка перевіряє податкова, *Економістична Правда*, 22.02.2012, <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/02/22/316622/>

⁸² Іванющенко уїхав із України?, *Українська Правда*, 05.03.2012, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/03/5/6960026/>

⁸³ Według danych Narodowego Banku Ukrainy (stan na 1 stycznia 2012) pod względem aktywów Ogólnoukraiński Bank Rozwoju zajmował 88. miejsce, a Ukraiński Biznes Bank 55. miejsce.

firm deweloperskich. Pojawiają się również informacje o próbach przejąć na rynku mediów elektronicznych. Syn prezydenta miał rzekomo przejąć niewielki kanał telewizyjny Tonis (choć sam temu zaprzecza) oraz złożyć propozycję odkupienia od Petra Poroszenki telewizji informacyjnej 5 Kanał.

Jedną z najbardziej znanych spraw związanych z „rodziną” było wprowadzenie przez rząd w październiku 2010 roku kwot na eksport zboża i działalność firmy Chlibinwestbud. Oficjalnym uzasadnieniem nowych regulacji była ochrona rynku przed wzrostem cen żywności, spowodowanym nadmiernym eksportem. Okazało się, że zdecydowana większość zamówień trafia do nie działającej wcześniej na rynku rolnym firmy Chlibinwestbud. 49% spółki należy do państwa, pozostałe formalnie kontrolują udziałowcy z Cypru i Rosji, ale część ukraińskich ekspertów skłaniała się ku wersji, że za Chlibinwestbudem stoi Iwanuszczenko⁸⁴.

Historia firmy Chlibinwestbud pokazuje jednocześnie siłę „rodziny”, jak i jej ograniczenia. Dzięki państwowym kontraktom i wstrzymaniu zamówień dla pozostałych firm handlujących zbożem Chlibinwestbud zdobył bardzo mocną pozycję na rynku. Jednak nie udało mu się przejąć całkowitej kontroli nad handlem zbożem, a rząd pod presją innych firm działających na rynku, wspieranych przez rządy państw Zachodu oraz MFW i Bank Światowy, ostatecznie musiał wycofać się z kwot eksportowych.

Niewyjaśniona pozostaje największa od lat prywatyzacja na Ukrainie. W grudniu 2010 roku za 1,3 mld USD został sprzedany pakiet 92,8% akcji państwowego operatora telefonii stacjonarnej Ukrtelekom. Przetarg wygrała mało znana austriacka firma EPIC, niemająca doświadczenia w telekomunikacji. Również w tym przypadku część ukraińskich mediów sugerowała, że rzeczywistym nabywcą jest „rodzina”, jednak nie przedstawiono żadnych dowodów⁸⁵.

Choć trudno ocenić realne wpływy „rodziny” w gospodarce, kilka przesłanek pozwala podejrzewać, że na obecnym etapie nie są one jeszcze bardzo

⁸⁴ Квоты на сахар получили заводы регионалов и знакомого Иванющенко, *Украинская Правда*, 19.07.2011, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2011/07/19/6400076/>

⁸⁵ Бондарь: «Укртелеком» купили под окружение Януковича, *Дело*, 12.03.2011; <http://delo.ua/business/bondar-ukrtelekom-kupili-p-153780/>. Jednak niekoniecznie musi chodzić o „rodzinę”. Według wielu źródeł za prywatyzacją Ukrtelekomu stał Lowoczkin. Галина Каплюк, Альона Блохтур; «Укртелеком» купив Львовчкін?, *Главком*, 12.03.2011, <http://glavcom.ua/articles/3159.html>

duże. Jej działania skupiają się raczej na wykorzystywaniu pojawiających się doraźnie możliwości, a nie są efektem przemyślanej strategii. Ponadto większość najbardziej dochodowych segmentów gospodarki została już podzielona między obecnych oligarchów i próba wejścia na nie przedstawicieli „rodziny” z pewnością wywołałaby konflikt, który trudno byłoby ukryć. Można uznać, że większość biznesu, który prowadzi rodzina, ma drugorzędne znaczenie w skali kraju. Wątpliwe, aby bank Ołeksandra, nawet przy wsparciu państwa, mógł stać się liczącą instytucją w swoim sektorze w najbliższym czasie.

Ramka 8. Oligarchowie i banki na Ukrainie

Sektor bankowy jest jedną z nielicznych gałęzi gospodarki, w której udział inwestorów zagranicznych jest dość duży (sięga 39%). Na 177 banków działających na Ukrainie, 56 posiada kapitał obcy, z czego w 21 udział wynosi 100%⁸⁶. Szczególnie aktywni są inwestorzy rosyjscy – w pierwszej dziesiątce są aż trzy banki z rosyjskim kapitałem.

Sektor bankowy wyróżnia się także stosunkowo niskim poziomem obecności oligarchów. Wśród 10 największych banków, na które przypada 54,2% aktywów systemu bankowego, zaledwie dwa – Prywat oraz Pierwszy Ukraiński Międzynarodowy Bank (PUMB) należą do oligarchów (zob. Ramka 9). Choć znaczna liczba pozostałych banków jest kontrolowana przez oligarchów, jednak są to instytucje średnie lub małe, które nie mają decydującego wpływu na kształt sektora. Dla większości z nich głównym zadaniem posiadanego banku jest obsługa interesów danego biznesmena.

Najważniejszym wyjątkiem od tej reguły jest bank Prywat należący do Ihora Kołomojskiego i Hennadija Bogolubowa. Jest to największy bank na Ukrainie, jeden z nielicznych, którym stosunkowo bezboleśnie udało się przetrwać kryzys. Mimo kłopotów całego sektora, Prywat w ciągu trzech kwartałów 2011 roku zanotował blisko 1 mld UAH zysku.

Przedstawicielem wielkiego biznesu, który ma szansę na odgrywanie dużej roli w sektorze, jest Rinat Achmetow. W kwietniu 2012 poinformowano o połączeniu dwóch banków należących do grupy SCM – Dongorbank

⁸⁶ Dane Narodowego Banku Ukrainy z 1 lipca 2011.

został wchłonięty przez PUMB. Fuzja pozwoliła PUMB zająć 9. miejsce na liście największych banków. Strategia rozwoju banku przewiduje wejście do pierwszej piątki do 2014 roku. Do SCM należy ponadto mniejszy bank – Renaissance Capital.

Obecnie nie jest jasne, jaka będzie przyszłość banku Nadra. W przeszłości był to jeden z największych banków, w czasie kryzysu znalazł się w tak trudnej sytuacji, że groziła mu nacjonalizacja. W kwietniu 2011 roku w wyniku dodatkowej emisji akcji kontrolę nad bankiem przejął Centragas Holding Dmytro Firtasza.

Dalszy rozwój sektora bankowego będzie zależał przede wszystkim od stanu gospodarki światowej. System bankowy, szczególnie mocno dotknięty przez kryzys w 2009 roku, nadal pozostaje bardzo słaby. Dopiero w 2011 roku sytuacja stopniowo zaczęła się poprawiać. Mimo to w ciągu III kwartałów 2011 roku banki zanotowały 5,6 mld UAH strat. Banki nadal borykają się z dużą liczbą złych kredytów⁸⁷ oraz niskim poziomem zaufania. Sytuację komplikuje trudna sytuacja zachodnioeuropejskich banków-matek. Część inwestorów zagranicznych częściowo lub całkowicie wycofała się z ukraińskiego rynku⁸⁸. Inni, w tym Commerzbank czy BNP Paribas, które są właścicielami dużych banków nad Dnieprem, rozważają taką możliwość, jednak głównym problemem jest brak chętnych do zakupu należących do nich instytucji. Mało prawdopodobne, że ewentualna sprzedaż banków przez zachodnich inwestorów doprowadzi do „reukrainizacji” sektora, gdyż trudno wskazać potencjalnych nabywców wśród przedstawicieli wielkiego biznesu. W tej sytuacji najbardziej prawdopodobna jest dalsza ekspansja banków rosyjskich. W 2011 roku szczególnie aktywny był Sberbank Rosii, który w ciągu dwóch lat trzykrotnie zwiększył aktywa i dynamicznie rozwija sieć swoich placówek na Ukrainie.

⁸⁷ Firma konsultingowa McKinsey ocenia, że złe kredyty stanowią 35% w portfelu kredytowym. Елена Губарь, Україну признали самой слабой, *Коммерсантъ Украина*, 09.11.2011, <http://www.kommersant.ua/doc/1811750?isSearch=True>

⁸⁸ Szwedzka grupa Skandinaviska Enskilda Banken, która jest właścicielem banku SEB, w listopadzie 2011 ogłosiła o sprzedaży swojej sieci obsługującej klientów indywidualnych. We wrześniu podobną decyzję podjął Swedbank.

Ramka 9. Największe banki Ukrainy (według aktywów)
– stan na 1 października 2011

	Nazwa	Aktywa (w mln UAH)	Udział w sys- temie banko- wym	Właściciel (główni akcjonariusze i kraj pochodzenia)
1	Prywat Bank	141363	13,7%	Ihor Kołomojski i Henna- dij Bogolubow (Grupa Prywat, Ukraina)
2	Oszczadbank	75349	7,3%	Państwowy
3	Ukreksimbank	73072	7,1%	Państwowy
4	Raiffeisen Bank Aval	53168	5,2%	Raiffeisen Bank International AG (Austria)
5	UkrSybbank	42235	4,1%	BNP Paribas Group (Francja)
6	Ukrsocbank	39619	3,8%	Bank Austria, UniCredit Group (Włochy)
7	WTB Bank	36661	3,6%	Spółka córka Wniesztorgbanku (Rosja)
8	Prominvest- bank	35279	3,4%	Wnieszekonombank (Rosja)
9	PUMB	29278	2,8%	Rinat Achmetow (SCM, Ukraina)
10	Alfa Bank	26157	2,5%	Alfa Group (Rosja)
11	Nadra	24566	2,4%	Dmytro Firtasz (Centragas Holding GmbH, Ukraina)
12	OTP Bank	22826	2,2%	OTP Bank (Węgry)
13	Finanse i Kredyt	21698	2,1%	Kostiantyn Żewago (Ukraina)

	Nazwa	Aktywa (w mln UAH)	Udział w sys- temie banko- wym	Właściciel (główni akcjonariusze i kraj pochodzenia)
14	Brokbiznes Bank	19398	1,9%	Ołeksandr i Serhij Buriak (Ukraina)
15	Ukrhazbank	15941	1,5%	Państwowy
16	Kredytprom- bank	13241	1,3%	Akcjonariat mieszany – kapitał ukraiński i międzynarodowy ⁸⁹
17	Bank Forum	12453	1,2%	Commerzbank (Niemcy)
18	Delta Bank	18856	1,8%	Mykoła Lagun (Ukraina)
19	Sbierbank Rossii	15118	1,5%	Spółka-córka Sbierbanku Rossii (Rosja)
20	ING Bank Ukraina	10843	1,1%	ING Bank H.B. (Holandia)
Dane: Narodowy Bank Ukrainy ⁹⁰				

Podobna sytuacja ma miejsce na rynku mediów. Nawet jeśli kanał Tonis rzeczywiście należy do Janukowycza i jeśli doszłoby do sprzedaży 5 Kanału, to jeszcze daleko do stworzenia imperium medialnego, dającego niezależność od oligarchów. Przejęcie 5 Kanału byłoby dotkliwym ciosem dla opozycji, gdyż jest to jedna z zaledwie dwóch stacji telewizyjnych, która otwarcie nie wspiera rządu⁹¹, jednak jej zasięg i znaczenie są marginalne w porównaniu z głównymi kanałami znajdującymi się w rękach Achmetowa, Kołomojskiego czy Pinczuka.

⁸⁹ Александр Дубинский, Кредитпромбанк пошел по рукам, *Экономические известия*, 06.10.2011, <http://finance.eizvestia.com/full/kreditprombank-poshel-po-rukam>

⁹⁰ Національний банк України, dostęp 19.03.2012, <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=87230>

⁹¹ Drugim opozycyjnym kanałem jest telewizja TVi, która ma jednak jeszcze bardziej ograniczoną oglądalność; Natalia A. Feduschak, Yuriy Onyshkiv, Media expert: Only two TV stations still give viewers fair news coverage, *Kyiv Post*, 05.03.2010, <http://www.kyivpost.com/news/nation/detail/66674/>

Poza ostrożnością prezydenta Janukowycza, który próbując uniezależnić się od oligarchów, chce jednocześnie uniknąć wchodzenia z nimi w bezpośredni konflikt, czynnikiem ograniczającym ekspansję „rodziny” jest krótka ławka kadrowa. Niewiele jest osób, które są zdolne do objęcia wyższych urzędów i jednocześnie cieszą się pełnym zaufaniem Janukowycza. Z kolei szersze otwarcie się na nowe środowiska wiąże się z ryzykiem nielojalności w przyszłości. O słabym zapleczu kadrowym Janukowycza świadczą nominacje na szefa SBU oraz ministra obrony. Zarówno Ihor Kalinin, jak i Dmytro Sałamatin nie są powiązani z żadną z głównych grup wpływu na Ukrainie i swoją obecną pozycję zawdzięczają wyłącznie prezydentowi. Jednak biorąc pod uwagę dotychczasową biografię Kalinina i Sałamatina, trudno ich uznać za zaufane osoby prezydenta.

3. Ekspansja biznesu związanego z Partią Regionów

Rozległe wpływy w administracji państwowej umożliwiły dalszą ekspansję oligarchów związanych z Partią Regionów. Nigdy w dotychczasowej historii Ukrainy przedstawiciele jednego regionu nie zdominowali kraju w tak dużym stopniu. Dotyczy to zarówno polityki, administracji państwowej, jak i biznesu. Wśród największych beneficjentów należy wskazać przede wszystkim dwóch głównych sponsorów Partii Regionów – Rinata Achmetowa i Dmytro Firtasza. Choć to Achmetow zyskał więcej dzięki przejęciom i prywatyzacji zakładów państwowych, to jednak proporcjonalnie największy sukces odniósł Firtasz. Biznes Firtasza, który w wyniku działań Tymoszenko znalazł się na granicy upadku, po przejęciu władzy przez Partię Regionów ponownie rozkwitł.

3.1. Dmytro Firtasz

Dzięki pomocy ministra energetyki, Jurija Bojki, Firtasz umieścił swoich ludzi w kierownictwie Naftohazu (jego szefem został Jewhen Bakulin) oraz spółkach córkach Naftohazu, w tym Ukrhazwydobuwanania, największej firmie wydobywającej gaz na Ukrainie i Ukrtranshazie, zajmującym się przesyłem surowca.

Firtaszowi udało się zapewnić sobie szereg korzystnych decyzji, które pozwoliły szybko odbudować pozycję RUE. Na początku 2011 roku sąd odrzucił pozew Ukrtranshazu wobec UkrHazEnerho (wspólnego przedsiębiorstwa NAK Naftohazu i RosUkrEnergo) o odzyskanie długu w wysokości 861 mln UAH za

usługi transportu gazu w poprzednich latach⁹². To, że nowe kierownictwo Ukrtranshazu było lojalne wobec Firtasza, prawdopodobnie miało znaczenie podczas procesu. Jeszcze ważniejsza była pasywna postawa Naftohazu w czasie arbitrażu w Sztokholmie dotyczącego zwrotu 11 mld m³ gazu zabranego RosUkrEnergo w 2009 roku. Efektem było korzystne dla spółki Firtasza orzeczenie trybunału, potwierdzone pod koniec 2010 roku przez sąd na Ukrainie⁹³. Wyrok oznaczał bardzo poważne obciążenie dla państwa (gaz był wart około 3 mld USD), a bezpośrednie straty Ukrainy wynikające z różnicy w cenie gazu między 2009 i 2011 rokiem wyniosły około miliarda dolarów.

Firtasz nie mógł wrócić do roli pośrednika w imporcie gazu, gdyż do końca 2019 roku obowiązują kontrakty między Naftohazem i Gazpromem na bezpośrednie dostawy. Udało mu się jednak ponownie wejść na ukraiński rynek wewnętrzny, w tym na przynoszące największe dochody dostawy dla zakładów przemysłowych. W kwietniu 2011 roku rząd zniósł dotychczasowy monopol Naftohazu na import surowca umożliwiając tym samym Firtaszowi możliwość bezpośredniego importu surowca z Rosji. Narodowa komisja regulacji energetyki przyznała spółce UkrHazEnerho pięcioletnią licencję na sprzedaż do 4,8 mld m³ gazu rocznie na rynku wewnętrznym⁹⁴. Z niejasnych powodów w rzeczywistości gaz importowała nie UkrHazEnerho, a należący do Firtasza holding Ostchem, który sprowadził w 2011 roku około 5 mld m³ gazu, częściowo zużytego przez zakłady chemiczne należące do Firtasza, a częściowo sprzedanego odbiorcom przemysłowym na Ukrainie. Firtasz był w stanie zapewnić sobie tańszy gaz⁹⁵ niż surowiec kupowany od Gazpromu przez państwowy Naftohaz. Konkurencja ze strony Ostchemu była jedną z przyczyn pogłębiania się problemów finansowych Naftohazu, co bezpośrednio odbija się negatywnie na stanie finansów Ukrainy.

Biznesowa działalność Firtasza nie ograniczała się do sektora gazowego. W latach 2010–2011 kupił on szereg przedsiębiorstw przemysłu chemicznego, specjalizujących się w produkcji nawozów azotowych. W wyniku przejęć do Ostchem należą cztery z sześciu największych ukraińskich zakładów azotowych,

⁹² Суд отменил взыскание с «УкрГаз-Энерго» в пользу «Укртрансгаза» 860 млн. грн., *Уніан Экономика*, 13.01.2011, <http://economics.unian.net/rus/detail/73694>

⁹³ Ukraina miała zwrócić 12,1 mld m³ gazu (11 mld m³ odebranego surowca oraz 1,1 mld m³ tytułem rekompensaty).

⁹⁴ We wrześniu 2011 roku Firtaszowi udało się uzyskać wyrok sądowy, wykluczający Naftohaz z udziałowców UkrHazEnerho.

⁹⁵ Firtasz utrzymuje, że sprowadza gaz z Azji Centralnej. Byłoby to jednak niemożliwe bez zgody Rosji, która od roku 2006 skutecznie zablokowała możliwość bezpośredniego importu gazu z innych państw przez swoje terytorium.

m.in. Stirol oraz Północnodonieckie Zjednoczenie Azot, co zapewniło mu niemal monopol na Ukrainie⁹⁶ i istotną pozycję na rynku światowym⁹⁷.

Ekspansja w sektorze chemicznym była uzasadniona pod względem ekonomicznym, gdyż gaz naturalny jest głównym surowcem służącym do produkcji nawozów, więc rentowność zakładów jest odwrotnie proporcjonalna do ceny gazu. Firtasz, który był w stanie zapewnić tańszy gaz, był w stanie zapewnić i większe zyski.

Rządy Janukowycza pozwoliły Firtaszowi utrzymać pozycję w jeszcze jednej branży – przemyśle tytanowym. Ostchem *de facto* kontroluje państwowy zakład Krymski Tytan, choć jest mniejszościowym udziałowcem⁹⁸. Firtasz dzięki swoim menedżerom kontroluje także największe państwowe przedsiębiorstwa sektora, m.in. Tytan Ukrainy. Jaskrawym przykładem wspierania Firtasza przez państwo jest decyzja Funduszu Mienia Państwowego z początku 2012 roku, który zgodził się na przedłużenie Krymskiemu Tytanowi dzierżawy na pięć lat dwóch największych na Ukrainie kombinatów wydobywających i wzbogacających rudę tytanu – Wolnogorskiego i Irszańskiego. Miesięczna opłata za dzierżawę wynosi około 200 tys. USD, podczas gdy roczny zysk tylko jednego kombinatu jest oceniany na 150–200 mln USD⁹⁹. Firtasz ogłosił też plany stworzenia holdingu tytanowego, skupiającego przedsiębiorstwa branży, w którym państwo miałoby jedynie pakiet blokujący. Obecnie toczą się rozmowy z rządem na ten temat.

Firtasz zdobył aktywa także w innych sektorach gospodarki, m.in. przejął bank Nadra, jeden z największych na Ukrainie oraz terminal portowy Nikatera w Mikołajowie, służący do m.in. do eksportu produkcji chemicznej. Przejęcie tego ostatniego zostało ułatwione przez działania organów państwa, które licznymi kontrolami sparaliżowały działanie terminalu¹⁰⁰.

⁹⁶ Zakłady należące do Ostchem produkują 100% saletry amonowej wytwarzanej na Ukrainie oraz ponad 50% amoniaku i karbamidu.

⁹⁷ Ukraiński eksport w 2000 roku stanowił około 12% światowego rynku nawozów azotowych. Jednak w wyniku kryzysu finansowego w 2009 roku udziały Ukrainy znacząco spadły i w 2010 roku stanowiły około 3%; Наталия Билоусова, Химическая перезагрузка, *Укрудпром*, 27.04.2011, http://www.ukrrudprom.ua/digest/Himicheskaya_perezagruzka.html

⁹⁸ Właścicielem 50% + 1 akcja Krymskiego Tytanu jest państwo. Do Ostchem należy 50% - 1 akcja.

⁹⁹ Валерий Мазур, Сколько государство теряет на аренде титановых ГОКов, *Дело*, 03.02.2012, <http://delo.ua/opinions/skolko-gosudarstvo-terjaet-na-arendе-titanovyh-gokov-173046/>

¹⁰⁰ Максим Гардус, Николаев; Александр Черновалов, Group DF вошла в порт, *Коммерсантъ Украина*, 29.09.2011, <http://kommersant.ua/doc/1783373>

Nie jest całkowicie jasne, skąd Firtasz uzyskał środki na przejęcia. Samo tylko Północnodonieckie Zjednoczenie Azot kosztowało 400 mln USD. Z doniesień medialnych wynika, że przynajmniej część została skredytowana przez rosyjski Gazprombank. Otwiera to pytanie o stopień samodzielności Firtasza. Wsparcie finansowe rosyjskiego banku oraz wcześniejsze i obecne niejasne powiązania z Gazpromem związane z importem gazu na Ukrainę sprawiają, że znaczna część ukraińskich ekspertów uważa Firtasza za główną postać frakcji prorosyjskiej w ukraińskich elitach. Ponadto zależność rentowności zakładów chemicznych od ceny gazu sprawia, że grupa RUE jest jednym z głównych lobbystów jak najszybszego porozumienia Ukrainy z Rosją w sprawie zmiany ceny błękitnego paliwa.

3.2. Rinat Achmetow

Rządy Janukowycza okazały się równie korzystne dla najbogatszego ukraińskiego biznesmena. Od 2010 roku Achmetow skoncentrował się na umocnieniu pozycji na dwóch głównych obszarach działalności – elektroenergetyce oraz metalurgii.

W przemyśle metalurgicznym Achmetowowi udało się zablokować dalszą (po przejęciu ISD) ekspansję kapitału rosyjskiego. W 2010 roku dwa duże zakłady – Mariupolski Kombinat Metalurgiczny im. Iljicza (drugi co do wielkości zakład metalurgiczny na Ukrainie) oraz Zaporieżstal, zostały przejęte przez spółki cyprijskie, za którymi najprawdopodobniej stali inwestorzy rosyjscy¹⁰¹. W czerwcu 2010 roku Achmetowowi udało się unieważnić sprzedaż Kombinatoru im. Iljicza – premier Azarow uznał sprzedaż zakładu, do której doszło rok wcześniej, za próbę nielegalnego przejęcia. W efekcie kombinat został przejęty przez należący do SCM MetInvest. W lipcu 2011 roku MetInvest kupił pakiet większościowy właściciela Zaporieżstali.

Na przełomie roku 2011 i 2012 należąca do SCM firma DTEK znacząco umocniła swoją pozycję na rynku energii elektrycznej. W wyniku przetargów DTEK kupił od państwa pakiety kontrolne trzech zespołów elektrowni (Zachidenerho, Dnieproenerho i Kyjiwenerho). Przejęcie, wraz z posiadanymi już wcześniej aktywami w energetyce (Schidenerho w obwodzie donieckim) zapewniły Achmetowowi kontrolę nad około 30% energii elektrycznej wytwarzanej na

¹⁰¹ Rosjanie przejmują ukraińską metalurgię?, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 138, 09.06.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-06-09/rosjanie-przejmuja-ukrainska-metalurgie>

Ukrainie¹⁰². Ponadto Zachidenerho, w skład którego wchodzi elektrownie zintegrowane z systemem stosowanym w Europie Zachodniej, umożliwi Achmetowowi kontrolowanie bardzo opłacalnego eksportu energii elektrycznej do państw UE. Również w organizowanych przez państwo przetargach na eksport energii elektrycznej do państw sąsiadujących z Ukrainą (w tym Białorusi i Mołdawii) zazwyczaj zwyciężają firmy należące do DTEK, a przedsiębiorstwa państwowe oraz konkurencyjni oligarchowie (Kostiantyn Żewago) otrzymują możliwość tylko ograniczonego eksportu¹⁰³.

Ponadto w listopadzie 2011 roku DTEK otrzymał w dzierżawę na okres 49 lat Rowieńkjantracyt i Swierdłowantracyt, przedsiębiorstwa, w skład których wchodzi osiem, należących do największych, kopalni węgla na Ukrainie, co zapewniło mu ponad 50% udziału w wydobywaniu węgla energetycznego służącego jako paliwo w elektrowniach. Tym samym Achmetow uniezależnił się od dostawców zewnętrznych – ma obecnie zintegrowany łańcuch produkcji: od wydobywania przez wzbogacanie węgla aż po produkcję i dystrybucję energii elektrycznej.

Poza spektakularną ekspansją w przemyśle SCM również podjął działania w nowej dla siebie branży – rolnictwie. Do Kombinat im. Iljicza, poza zakładami metalurgicznymi, należało także 200 tys. ha gruntów rolnych oraz 100 tys. sztuk trzody chlewnej i bydła. Na bazie tych aktywów SCM i Smart Holding należący do Wadyma Nowińskiego, biznesowego partnera Achmetowa, utworzyły Grupę HarvEast. Grupa, przy odpowiednich nakładach finansowych, w ciągu kilku lat ma szansę zająć jedną z czołowych pozycji na rynku rolnym¹⁰⁴.

3.3. Inni oligarchowie

O wzroście majątku pozostałych biznesmenów powiązanych z Partią Regionów wiadomo zdecydowanie mniej, niż o dwóch opisanych powyżej. Wynika to z tego, że w ostatnich dwóch latach nie doszło do żadnych dużych przejęć kojarzonych z Borysem Kolesnikowem czy Ołeksandrem Jarosławskim. W mediach regularnie pojawiają się informacje o aferach na dużą skalę, które wiąże się

¹⁰² Około 50% elektroenergii na Ukrainie jest wytwarzane w elektrowniach atomowych należących do państwa, wobec których nie ma planów prywatyzacji.

¹⁰³ Юрій Віннічук, Роман Іванченко, Ахметову знову віддали експорт електроенергії, *Економіческая Правда*, 15.12.2011, <http://www.epravda.com.ua/publications/2011/12/15/309807/>

¹⁰⁴ Największy ukraiński oligarcha wchodzi na rynek rolny, *OSW, Tydzień na Wschodzie*, nr 181, 15.06.2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-06-15/najwiekszy-ukrainski-oligarcha-wchodzi-na-rynek-rolny>

z członkami rządu, jednak brak jest twardych dowodów¹⁰⁵. Najbardziej głośnym przypadkiem jest zakup przez kierowane przez Jurija Bojkę Ministerstwo Energetyki platformy wiertniczej po cenie zawyżonej o 150 mln USD¹⁰⁶. Pojawiały się spekulacje, że Andrij Klujew na stanowisku pierwszego wicepremiera wspierał działalność spółki Lively, która miała prawo do bezcłowego importu paliwa na Ukrainę, co w drugiej połowie 2010 roku spowodowało straty dla ukraińskiego budżetu w wysokości 3 mld UAH¹⁰⁷. Ponadto Klujew najprawdopodobniej wykorzystywał wsparcie państwa dla rozwoju własnego biznesu związanego z elektrowniami słonecznymi. Według informacji niektórych mediów środki z pomocy unijnej na zwiększenie energoefektywności zostały wydane na przyłączenie elektrowni należących do Klujewa do sieci energetycznej¹⁰⁸.

Również wiele wątpliwości budzi sposób wydania pieniędzy na przygotowania do Euro 2012, szczególnie na prace odbywające się bez żadnych przetargów. Najprawdopodobniej do mediów przedostała się tylko część informacji o aferach tego typu.

Biorąc pod uwagę specyfikę ukraińskiego biznesu, gdzie jedynie część biznesu jest jawna, a znaczna część majątku jest ulokowana na kontach w rajach podatkowych¹⁰⁹, stanowiska w rządzie przekładają się na realną siłę w gospodarce.

4. Pozostałe grupy oligarchiczne

Przejęcie pełni władzy politycznej przez Partię Regionów nie doprowadziło do tej pory do naruszenia pod względem gospodarczym pozycji dwóch największych, niezależnych od Partii Regionów oligarchów – Pinczuka i Kołomojskiego. W 2010 roku podjęto pewne działania wymierzone w grupę Prywat¹¹⁰. Atak

¹⁰⁵ W ukraińskim Internecie można znaleźć bardzo dużo publikacji na ten temat. Tutaj jeden z przykładów artykułu opisującego najbardziej znane przypadki: А. Шалайский, В. Трегубов, Топ-7 схем облегчения бюджета, *Зеркало недели*, 29.12.2011, http://zn.ua/POLITICS/top7_shem_oblegcheniya_byudzheta__reyting_effektivno_osvoennyh_sredstv_v_uhodyaschem_godu-94878.html

¹⁰⁶ Ю. Николов, А. Шалайский, Вышка для Бойко, *Зеркало недели*, 27.05.2011, http://zn.ua/POLITICS/vyshka_dlya_boyko-81790.html

¹⁰⁷ Problemy rafinerii na Ukrainie, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 162, 27.05.2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-01-19/problemy-rafinerii-na-ukrainie>

¹⁰⁸ Сергей Сидоренко, Украина предстала в новом свете, *Коммерсантъ Украина*, 08.02.2012, <http://www.kommersant.ua/doc/1868231?isSearch=True>

¹⁰⁹ Rzeczywisty poziom tego zjawiska wydaje się niemożliwy do oszacowania.

¹¹⁰ Алексей Педосенко, Донецкие пият бизнес Коломойского?, *Главком*, 15.09.2010, <http://glavcom.ua/articles/1704.html>

był na tyle widoczny, że w mediach pojawiły się spekulacje, jakoby Janukowycz szykował dla Kołomojskiego rolę „ukraińskiego Chodorkowskiego”¹¹¹. Jednak w warunkach ukraińskiego skorumpowanego sądownictwa Prywat nadal miał wystarczająco dużo środków i wpływów, aby uzyskać korzystne dla siebie orzeczenie. Nie udało się odebrać Kołomojskiemu kontroli nad formalnie państwową Ukrnaftą ani nie podjęto realnych działań w celu odebrania Kołomojskiemu największej na Ukrainie rafinerii w Krzemieńczuku, o co zabiegała strona rosyjska. Jedynym skutecznym krokiem było zablokowanie kupna Międzynarodowych Linii Lotniczych Ukrainy (MAU), które dałoby Prywatowi całkowity monopol w przewozach lotniczych. Wszystko wskazuje na to, że po kilku miesiącach konfrontacji Kołomojskiemu udało się osiągnąć porozumienie z przedstawicielami Partii Regionów.

Władze podjęły również pewne kroki wymierzone w Wiktora Pinczuka. Jednym z motywów wszczęcia w 2011 roku postępowania karnego wobec Kuczmy była najprawdopodobniej próba nacisku na zięcia byłego prezydenta. Brak jednak dostępnych informacji o ewentualnych ustępstwach ze strony Pinczuka¹¹², a w grudniu 2011 roku sąd podjął decyzję o umorzeniu sprawy. Zaniechanie w obu przypadkach działań wymierzonych w przedstawicieli wielkiego biznesu, niebędącego bezpośrednim zapleczem Partii Regionów, nie oznacza jednak, że w przyszłości nie zostaną ponownie podjęte.

Ramka 10. Prezydent, partia i oligarchowie

Nie jest łatwo nakreślić układ między władzą a wielkim biznesem, jaki wykształcił się po 2010 roku. Z powodu dużej hermetyczności obecnych elit rządzących informacje o rzeczywistych relacjach pomiędzy jej przedstawicielami są mocno ograniczone.

Wydaje się, że najważniejszą pozycję w hierarchii zajmuje prezydent Janukowycz, który ma decydujący wpływ zarówno na rządzącą Partię Regionów, jak i na głównych biznesmenów. Jest to jednak relacja dwustronna – do tej pory nie ma dowodów, aby prezydent działał na szkodę któregokolwiek

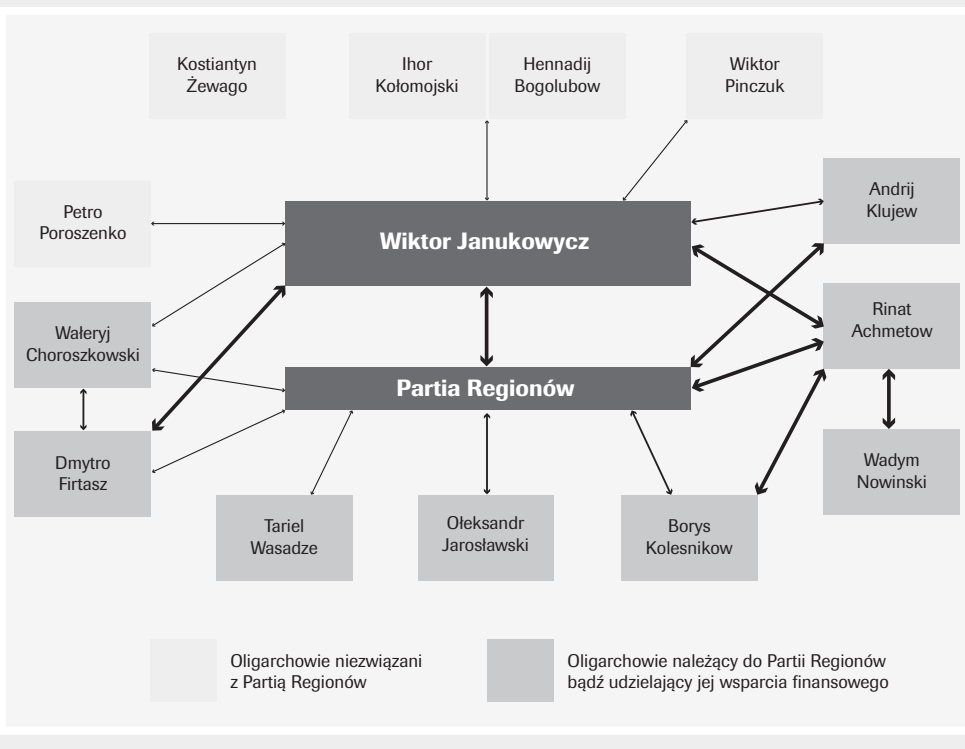
¹¹¹ Олег Полищук, Коломойского отправляют в эмиграцию, Finance.ua, 20.09.2010, <http://news.finance.ua/ru/~2/2010/09/20/210228>

¹¹² Pośrednim dowodem może być fakt, że kanały telewizyjne należące do Pinczuka prowadzące politykę informacyjną stosunkowo krytyczną wobec władz, po rozpoczęciu sprawy Kuczmy stały się bardziej prorządowe.

z wielkich oligarchów. Jak zostało opisane wcześniej, „rodzina” jest aktywna na obszarach, które nie leżą w sferze zainteresowania wielkiego biznesu.

Partia Regionów jest raczej platformą, gdzie ucierają się interesy poszczególnych oligarchów, niż samodzielnym i liczącym się ośrodkiem wpływów. Niektórzy oligarchowie należeli od początku do Regionów (Achmetow, Klujew) bądź wspierali partię, pozostając formalnie bezpartyjnymi (Firtasz). Inni, jak Wasadze, przyłączyli się do niej dopiero po zwycięstwie Janukowycza w wyborach prezydenckich. Jednak o znaczeniu danego biznesmena decydują przede wszystkim stosunki z prezydentem.

Osobną kategorię stanowią oligarchowie niepowiązani z obozem rządzącym. Większość z nich osiągnęła jakąś formę porozumienia z prezydentem (Petro Poroszenko nawet wszedł do rządu). Wyjątkiem jest Kostiantyn Żewago, nadal pozostający w szeregach opozycji¹¹³.

¹¹³ Naciski na Żewago utrudnia to, że jego firma Ferrexpo jest notowana na londyńskiej giełdzie.

5. Inne tendencje w gospodarce

Od momentu przejścia władzy przez Partię Regionów można zaobserwować **zauważalny wzrost rejderstwa**, czyli wymuszonego przejścia cudzej własności, np. firmy, poprzez zmuszenie obecnego właściciela do jej sprzedaży znacznie poniżej jej wartości lub sfałszowanie dokumentów notarialnych albo przekupienie sędziów. Z rejderstwem borykają się przede wszystkim ukraińscy biznesmeni, ale problem ten dotyka także w coraz większym stopniu inwestorów zagranicznych. Skala zjawiska jest trudna do oszacowania z powodu rozproszenia materiałów na ten temat oraz z uwagi na to, że najprawdopodobniej większość przypadków nielegalnych przejęć nigdy nie została upubliczniona. O szybkim wzroście procederu świadczy liczba zażaleń, jakie wpływają do międzyresortowej komisji ds. przeciwdziałania nielegalnym przejęciom przedsiębiorstw¹¹⁴. W 2010 roku skierowano do niej 75 skarg w tej sprawie, w 2011 roku blisko tysiąc¹¹⁵.

Nie jest też jasne, czy za falą rejderstwa stoi jeden ośrodek (najbardziej prawdopodobna byłaby „rodzina”), czy działają w ten sposób także pozostałe grupy oligarchiczne powiązane z Partią Regionów. Rejderstwo może być dokonywane też w interesie np. władz lokalnych.

Wydaje się, że największych oligarchów, niezwiązanych z obecnie rządzącą ekipą jak Kołomojski czy Pinczuk, problem ten nie dotyczy bądź dotyka tylko w bardzo ograniczonym zakresie. Natomiast niejawne wsparcie ze strony władz wobec tego proceduru i skorumpowane sądownictwo powoduje, że mniejsi przedsiębiorcy nie są w stanie się mu przeciwstawić. W niewiele lepszej sytuacji są zagraniczni przedsiębiorcy, choć mogą liczyć na pomoc swoich państw. Zdaniem zachodnich dyplomatów pod koniec 2011 roku w stosunku do co najmniej 50 firm unijnych, w tym polskich, prowadzone były działania rejderskie¹¹⁶.

O skali zjawiska świadczy fakt, że nawet Kryworizstal, największa zachodnia inwestycja na Ukrainie, borykała się z podobnymi kłopotami. Problemy Kryworiztali, odebranej w 2005 roku Achmetowowi i Pinczukowi i sprzedanej

¹¹⁴ Organ doradczy, działający przy Radzie Ministrów.

¹¹⁵ Андрій Парубій, Лихі 90-ті повертаються, *Українська Правда*. Блоги, 28.03.2012, <http://blogs.pravda.com.ua/authors/parubiy/4f72e73bef10f/>

¹¹⁶ Andrew Rettman, EU companies at risk of 'raiders' in Ukraine, *Euobserver.com*, 16.12.2011, <http://euobserver.com/24/114646>

koncernowi Arcelor Mittal rozpoczęły się krótko po przejęciu władzy przez Partię Regionów i wiązały się z zarzutami o niewypełnienie zobowiązań podjętych przy prywatyzacji. Kierownictwo zakładu skarżyło się na brak zwrotu podatku VAT oraz zwiększoną liczbę kontroli. Częściowo pomogła dopiero osobista interwencja prezydenta Francji Nicolasa Sarkozy'ego u Janukowycza, jednak nie rozwiązało to problemów kombinatu¹¹⁷.

Ramka 11. Rankingi Ukrainy po dwóch latach rządów Partii Regionów

Ukraina nigdy nie zajmowała wysokich miejsc w rankingach dotyczących gospodarki i klimatu inwestycyjnego. Konflikt między prezydentem i premierem po pomarańczowej rewolucji oraz kryzys gospodarczy w 2009 roku tylko utrwalił tę tendencję. Skupienie pełni władzy przez przedstawicieli jednego obozu politycznego (Partia Regionów) po wyborach prezydenckich w 2010 roku spowodowało zwiększenie efektywności władzy wykonawczej. Ubocznym skutkiem tego było pogorszenie się ocen standardów demokratycznych na Ukrainie – według wskaźnika demokracji, przygotowywanego przez Economist Intelligence Unit, Ukraina spadła z 53. miejsca w 2009 roku na 79. miejsce w 2011 roku¹¹⁸.

Poprawa sytuacji makroekonomicznej, związana ze stopniowym wychodzeniem z kryzysu, nie przyniosła poprawy ocen dotyczących gospodarki, a część wskaźników uległa nawet pogorszeniu. Prawie we wszystkich rankingach gospodarczych Ukraina zajmuje końcowe pozycje, często osiągając wynik najgorszy w regionie.

Ukraina zajmuje 163. miejsce w rankingu wolności gospodarczej, który przygotowuje Heritage Foundation wraz z *Wall Street Journal*¹¹⁹. Znajduje się w najniższej kategorii państw, razem z Koreą Północną. Ranking Banku Światowego Doing Business plasuje Kijów na 152. pozycji¹²⁰. Nie lepiej jest z warunkami, w jakich muszą działać inwestorzy zagraniczni. Według

¹¹⁷ «АрселорМиттал»: им не простили «Криворожсталь», LB.ua, 15.03.2011, http://lb.ua/news/2011/03/15/88141_ArselorMittal_im_ne_prostili_.html

¹¹⁸ http://en.wikipedia.org/wiki/Democracy_Index

¹¹⁹ Dane za rok 2012, Country Rankings, dostęp 19.03.2012, <http://www.heritage.org/index/ranking>

¹²⁰ Dane za rok 2012, Economy Rankings, Doing Business, 19.03.2012, <http://www.doingbusiness.org/rankings>

badania Europejskiego Stowarzyszenia Biznesu¹²¹ klimat inwestycyjny w IV kwartale 2011 był gorszy niż w czasie kryzysu w 2009 roku. Wśród głównych problemów wymieniano liczne kontrole prowadzone przez różne organy państwowe, utrudniające prowadzenie biznesu¹²².

Równie źle jest w badaniach dotyczących korupcji. W raporcie percepcji korupcji z 2011 roku przygotowanym przez Transparency International Ukraina zajęła 152. miejsce (spadek ze 134.)¹²³. W ocenie Międzynarodowej Korporacji Finansowej (IFC) 10% dochodów przedsiębiorstw jest przeznaczane na łapówki¹²⁴.

W rankingu konkurencyjności Światowego Forum Ekonomicznego Ukraina zajmuje 82. miejsce na 142 kraje. Stosunkowo wysoką pozycję zawdzięcza jednak dobrej ocenie w dziedzinach takich, jak edukacja czy efektywność rynku pracy. Natomiast pod względem rozwoju sektora finansowego zajmuje 116. pozycję, rynku towarów i usług 129., a wydajności administracji 116.¹²⁵ Według ocen agencji ratingowej S&P (BICRA)¹²⁶ ukraiński system bankowy należy do najsłabszych w regionie, znajdując się w 9. grupie (na 10 możliwych) największego ryzyka¹²⁷.

W ciągu ostatnich dwóch lat pogłębiły się widoczne wcześniej **tendencje do monopolizacji i koncentracji** działalności oligarchów w poszczególnych sektorach. Choć byłoby przesadą twierdzić, że cała ukraińska gospodarka została podzielona między wielki biznes, od 2010 roku poczyniono ważne kroki w tym kierunku. Achmetow umocnił dominację w przemyśle metalurgicznym (żelaza i stali) oraz produkcji konwencjonalnej energii elektrycznej, Firtasz

¹²¹ Badania są prowadzone wśród członków stowarzyszenia, skupiającego zagranicznych biznesmenów prowadzących działalność gospodarczą na Ukrainie.

¹²² Юрий Панченко, Больше не привлекает, *Коммерсантъ Украина*, 21.10.2011, <http://www.kommersant.ua/doc/1842866>

¹²³ Corruption Perception Index 2011, dostęp 19.03.2012, <http://cpi.transparency.org/cpi2011/results/>

¹²⁴ Юрий Панченко, Рынок взяток показал рост, *Коммерсантъ Украина*, 02.11.2011, <http://www.kommersant.ua/doc/1808368>

¹²⁵ Ирина Ковальчук, Экономика Украины вернулась к докризисному уровню, *Сегодня*, 08.09.2011, <http://www.segodnya.ua/news/14286314.html>

¹²⁶ Banking Industry Country Risk Assessment.

¹²⁷ Леся Выговская, Украина попала в девятку, *Экономические известия*, 11.11.2011, <http://finance.eizvestia.com/full/ukraina-popala-v-devyatku>

w przemyśle chemicznym. Pozycja Kołomojskiego w przemyśle petrochemicznym i w przewozach lotniczych pozostała nienaruszona. Koncentracja aktywów następowała bądź drogą prywatyzacji majątku państwowego, bądź poprzez sprzedaż biznesu przez innych oligarchów. Np. Firtasz kupił zakłady azotowe w Czerkasach za sumę 800 mln USD od Jarosławskiego¹²⁸. Co charakterystyczne, Komitet Antymonopolowy Ukrainy nie wyrażał zastrzeżeń wobec żadnego z opisanych wyżej przejęć.

Obecnie na Ukrainie toczy się rozgrywka o dwie dochodowe gałęzie gospodarki – rolnictwo oraz sektor gazowy. **Rolnictwo jest ostatnim łakomym kąskiem ukraińskiej gospodarki, w którym wpływy największych oligarchów są stosunkowo ograniczone.** Biorąc pod uwagę jakość ukraińskich gleb i warunki klimatyczne, rolnictwo potencjalnie może stać się jedną z podstawowych gałęzi gospodarki. Rada Najwyższa prawdopodobnie przyjmie w 2012 roku ustawę, wprowadzającą możliwość obrotu gruntami rolnymi. Obecnie toczy się zakulisowa walka o ostateczny kształt ustawy. Po upływie moratorium na handel ziemią, co może nastąpić już 1 stycznia 2013 roku, dojdzie do legalizacji majątków ziemskich, użytkowanych obecnie w sposób nieformalny. Biorąc pod uwagę możliwości finansowe SCM, można się spodziewać, że rosnącą rolę będzie odgrywał HarvEast. Również biznes związany z Janukowiczem będzie najprawdopodobniej starał się wejść na ten rynek.

Drugim takim obszarem może stać się **sektor gazowy**, który jest obecnie państwowy, lecz na przestrzeni 2011 roku regularnie pojawiały się zapowiedzi jego **reformy i częściowej prywatyzacji**. Naturalnym kandydatem do przejęcia sprzedawanych udziałów Naftohazu (około 25%) jest grupa RUE, która obecnie i tak kontroluje koncern poprzez swoich ludzi, nie wiadomo jednak, czy Janukowicz zgodzi się na trwałe oddanie tak dochodowego sektora jednej grupie¹²⁹.

Największą przeszkodą w restrukturyzacji Naftohazu są negocjacje gazowe z Gazpromem. Rosyjski koncern w zamian za obniżenie ceny na surowiec żąda

¹²⁸ Андрей Самофалов, Дмитрий Фирташ высаживается в Черкассах, *Укррудпром*, 04.03.2011, http://www.ukrrudprom.ua/digest/Dmitriy_Firtash_visagivaetsya_v_Cherkassah.html

¹²⁹ Plany podziału i prywatyzacji Naftohazu ogłoszone przez Jurija Bojkę (w domyśle w interesie grupy RUE) zostały zahamowane. Możliwe, że restrukturyzacja Naftohazu odbędzie się w 2012 roku, ale w tej chwili jest zbyt mało danych, żeby stwierdzić, w interesie jakiej grupy zostaną przeprowadzone zmiany.

przejęcia kontroli nad całym sektorem gazowym Ukrainy. Niejasne jest, czy w przypadku podziału Naftohazu Prywat zdoła utrzymać kontrolę nad spółkami córkami, odpowiedzialnymi za ropę naftową (Ukrnafta i Ukrtransnafta). Możliwe jest, że część Naftohazu związaną z gazem ziemnym dostanie grupa RUE, a część związaną z ropą naftową utrzyma Kołomojski.

IV. WPŁYW OLIGARCHÓW NA POLITYKĘ ZAGRANICZNĄ

Ukraina od początku niepodległości prowadziła politykę lawirowania między Zachodem a Rosją, która w czasach Kuczmy została nazwana polityką „wielowektorowości”. Pomarańczowa rewolucja niewiele zmieniła pod tym względem – Ukraina, podobnie jak wcześniej, werbalnie deklarowała chęć przyłączenia się do struktur europejskich i euroatlantyckich, w rzeczywistości niewiele robiąc w tym kierunku. Jednocześnie konsekwentnie unikała uczestnictwa w inicjatywach integracyjnych pod egidą Rosji. Skuteczność ukraińskiej polityki zagranicznej w tym okresie była poważnie ograniczona przez permanentny konflikt między prezydentem i rządem.

Janukowycz, po przejęciu władzy i zmianie konstytucji, mógł działać o wiele efektywniej niż jego poprzednicy. Jednak w porównaniu z czasami Kuczmy zmieniła się sytuacja międzynarodowa, istotnie zawężając pole manewru Ukrainy. USA, będące ważnym „wektorem” ukraińskiej polityki w latach 90., znacząco zredukowały obecność w regionie. Rosja silniej niż w przeszłości zaczęła forsować projekty integracyjne (Unia Celna, Euroazjatycka Unia Gospodarcza) i wywiera coraz większą presję na władze w Kijowie, aby Ukraina do nich przystąpiła. Z drugiej strony proces instytucjonalnego zbliżenia z Unią Europejską (podpisanie Umowy Stowarzyszeniowej) uległ zamrożeniu w związku ze skazaniem Julii Tymoszenko na karę więzienia w październiku 2011 roku.

1. Interesy polityczne oligarchów

W odróżnieniu od polityki wewnętrznej trudniej jest prześledzić rolę oligarchów w kształtowaniu polityki zagranicznej. Z jednej strony wynika to z małej skuteczności polityki zagranicznej prowadzonej przez Ukrainę, a z drugiej strony z ograniczonego zainteresowania wielkiego biznesu. W szczególności kwestie związane z bezpieczeństwem zawsze znajdowały się na marginesie zainteresowań oligarchów jako niezwiązane bezpośrednio z gospodarką. Oficjalny program dotyczący stosunków zewnętrznych ugrupowań, którym biznesmeni udzielają wsparcia bądź są ich członkami, ma niewielkie znaczenie i nie należy wyciągać na tej podstawie wniosków¹³⁰. Jak zostało opisane wcześniej, oligarchowie traktują partie instrumentalnie. To, że Achmetow był członkiem Partii Regionów, w czasie kiedy ugrupowanie to głosiło program zbliżenia z Rosją, nie oznaczało, że jest on prorosyjski, podobnie jak np. człon-

¹³⁰ Andrzej Szeptycki, Grupy oligarchiczne a polityka zagraniczna Ukrainy, *Sprawy Międzynarodowe*, 2008, nr 2, s.74.

kostwo Petra Poroszenki w Naszej Ukrainie, opowiadającej się za wstąpieniem do NATO, nie spowodowało zaprzestania jego inwestowania w Rosji.

2. Interesy gospodarcze

O ile kwestie ideologii nie odgrywają większej roli w działaniach wielkiego biznesu, sprawa ma się inaczej w stosunkach gospodarczych. Interesy ukraińskiego biznesu pod tym względem nie są jednak jednolite. **Dla wielu oligarchów, szczególnie tych pomniejszych, najważniejszy jest rynek ukraiński i nie przywiązują oni większej wagi do stosunków zewnętrznych, o ile nie wpływają one na zwiększenie konkurencji na rynku wewnętrznym. Z kolei dla większości najbogatszych biznesmenów, takich jak Achmetow czy Pinczuk, kluczowe znaczenie ma dostęp do rynków zewnętrznych.** Ukraiński eksport jest mocno zdywersyfikowany i trudno wskazać dominujący kierunek. Sprzedaż towarów do trzech grup państw – WNP, UE oraz pozostałych – rozkłada się niemal równomiernie. W przypadku metalurgii – najważniejszej branży, zdominowanej niemal całkowicie przez oligarchów – największą rolę odgrywają kraje nienależące do Unii Europejskiej ani WNP (zob. Ramka 12).

W rezultacie oligarchowie mają różne interesy w polityce zagranicznej. Dla mniejszych biznesmenów priorytetem jest ochrona rynku wewnętrznego przed importem, głównie z Zachodu, z którym bez wsparcia państwa nie są w stanie konkurować. Z kolei dla eksporterów najważniejsze jest zapewnienie maksymalnie niskich taryf celnych dla swojej produkcji, przy czym ważna jest (choć dla poszczególnych biznesmenów w różnym stopniu) zarówno UE, Rosja, jak i pozostałe państwa.

W ostatnich latach eksporterzy zazwyczaj byli skuteczniejsi w forsowaniu własnych interesów. Byli oni głównym lobbystą przystąpienia Ukrainy do Światowej Organizacji Handlu (WTO), które nastąpiło w 2008 roku. W tym konkretnym przypadku Ukraina stosunkowo szybko przeprowadziła odpowiednie reformy, a to, że członkostwo powodowało większą konkurencję na rynku ukraińskim, nie miało dla najważniejszych graczy znaczenia.

Ramka 12. Integracja gospodarcza – Wschód, Zachód czy trzecia droga?

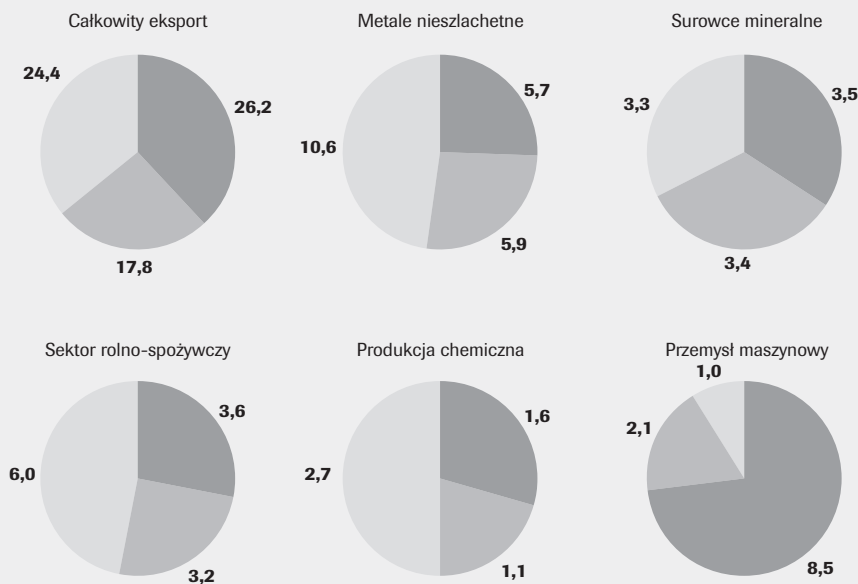
Trudności w jednoznacznym określeniu kierunku integracji gospodarczej Ukrainy można prześledzić na podstawie analizy ukraińskiego eksportu. Biorąc pod uwagę całość eksportowanych towarów widać wyraźnie, że nie ma żadnego dominującego kierunku – na państwa WNP przypada 38%, na kraje UE 26%, a na pozostałe państwa 36%. Dla porównania 80% polskiego

eksportu trafia do państw UE¹³¹. Taką tendencję można zaobserwować badając pięć największych sektorów ukraińskiej gospodarki, na które przypada 91% eksportu. Jedynie w przemyśle maszynowym (17% eksportu) widać wyraźną przewagę krajów WNP (zob. wykresy poniżej). Z kolei w trzech branżach – metalurgii, przemyśle rolno-spożywczym i chemicznym (ponad połowa eksportu) – największym odbiorcą towarów są kraje nienależące ani do Unii Europejskiej, ani do WNP (głównie państwa Bliskiego Wschodu i Azji Południowej). W każdej z tych branż oligarchowie mają silne pozycje i w ich interesie jest utrzymanie i rozszerzanie rynków zbytu.

Analiza eksportu pokazuje jeszcze jedno ważne zjawisko – spośród sześciu państw, z którymi Ukraina ma dodatni bilans handlowy, większy niż 1 mld USD, tylko jedno (Włochy) należy do UE¹³². Umowa DCFTA, która spowoduje zwiększenie otwarcia rynku ukraińskiego, raczej nie spowoduje znaczącego zwiększenia eksportu Ukrainy do Unii, natomiast z pewnością pogłębi ujemne saldo wymiany handlowej Ukrainy.

Eksport Ukrainy w 2011 roku (w mld USD)

■ Kraje WNP ■ UE-27 ■ Pozostałe kraje

Wyliczenia własne na podstawie danych Państwowego Komitetu Statystyki

¹³¹ Według danych GUS za 2010 rok; http://www.stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/PUBL_ch_handel_zagr_01-12_2010.pdf

¹³² Pozostałe państwa to Turcja, Indie, Liban, Egipt oraz Iran.

3. Stosunek do projektów integracyjnych

Opisane wyżej **sprzeczności w interesach powodują, że oligarchowie nie zajmują jednej wspólnej pozycji wobec procesów integracyjnych w regionie inicjowanych przez Rosję, jak również wobec integracji z UE**. Wydaje się, że wielki biznes zadowala najbardziej obecna sytuacja na Ukrainie. Przenikanie się biznesu i władzy, możliwość kupowania wyroków sądowych i stanowienia korzystnego dla siebie prawa stanowią idealne warunki dla rozwoju fortun. Pod tym względem nie ma większej różnicy między prowadzącym stosunkowo przejrzyste interesy Achmetowem a Firtaszem. **Procesy integracyjne proponowane przez UE oraz Rosję niosą zarówno korzyści, jak i zagrożenie dla specyficznego ukraińskiego modelu relacji między władzą i biznesem, choć mają inny charakter.**

3.1. Relacje z Zachodem

Rzeczywisty bilans zysków i strat dla Ukrainy wynikający z wdrożenia Umowy Stowarzyszeniowej (i w szczególności DCFTA) jest w tej chwili niemożliwy do oszacowania, gdyż dokument nie został opublikowany, a dostępne materiały na ten temat mają dość ogólny charakter¹³³. Najprawdopodobniej jednak DCFTA w krótkoterminowej perspektywie doprowadzi do znaczącego wzrostu importu towarów unijnych na ukraiński rynek i tym samym do zwiększenia konkurencji. A ukraińscy przedsiębiorcy mogą tej konkurencji nie wytrzymać. W dłuższej perspektywie wdrożenie Umowy Stowarzyszeniowej będzie korzystne dla Ukrainy, gdyż implementacja unijnych norm i standardów przyczyni się do zwiększenia napływu unijnych inwestycji i modernizacji kraju.

¹³³ Cyklicznie publikowane raporty na ten temat w zależności od tego, kto jest autorem, skupiają się zazwyczaj na pozytywnych stronach (jeśli są to ośrodki analityczne unijne lub ukraińskie prozachodnie think tanki) bądź wyliczają zagrożenia i możliwe straty, jakie poniesie ukraińska gospodarka, zachwalając przy tym korzyści dla Ukrainy wynikające z przystąpienia do Unii Celnej (think tanki rosyjskie). Jako przykład pierwszego podejścia można wymienić raport IFRI „Ukraine at the Crossroads: Between the EU DCFTA & Customs Union”, http://www.google.pl/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&ved=oCEoQFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.ifri.org%2Fdownloads%2Ffrnr11shumylotapiolaapril2012.pdf&ei=Ah7XT-DeGo76sgak_uXcDw&usg=AFQjCNFqshQIeXk7mCod47Rg-2gKiCHg5lw. Natomiast korzyści z Unii Celnej zostały opisane w tekście przygotowanym przez Euroazjatycki Bank Rozwoju, Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС, http://www.eabr.org/general//upload/reports/Ukraine_doklad_rus.pdf

DCFTA uderzy w pozycję części oligarchów, takich jak właściciel koncernu UkrAvto Tariel Wasadze (wcześniej BJUT, obecnie Partia Regionów) oraz Wałentyn Łandyk (również deputowany Partii Regionów), do którego należy firma Nord zajmująca się produkcją sprzętu AGD. Z kolei dla większości eksporterów DCFTA nie ma większego znaczenia, gdyż ich produkcja (głównie stal i surowce mineralne) jest obłożona zerowym bądź minimalnym cłem i DCFTA nie doprowadzi do znaczącego zwiększenia ich udziału w rynku unijnym. Można wskazać sektory, w których ukraiński biznes ma duże zdolności do zwiększenia eksportu i byłby konkurencyjny w UE. Chodzi tutaj przede wszystkim o produkty rolne i przemysł rolno-spożywczy. Jednak w tym przypadku DCFTA nie oferuje realnej liberalizacji handlu, zwiększając tylko nieznacznie kwoty eksportowe.

Żaden z oligarchów nie jest zainteresowany wprowadzeniem wolnej i uczciwej konkurencji na Ukrainie, gdyż oznaczałoby to poważną zmianę w charakterze ich działalności gospodarczej. Niemniej wprowadzenie niektórych elementów standardów zachodnich jest pożądane przez wielki biznes. Chodzi tutaj przede wszystkim o zasadę poszanowania prawa własności. Mimo że od kilkunastu lat nie doszło do spektakularnego upadku przedstawiciela wielkiego biznesu, obecne tendencje, przede wszystkim umacnianie się prezydenta Janukowycza, powodują, że kwestia ochrony majątku jest wyjątkowo aktualna.

O ile kwestia korzyści płynących z Umowy Stowarzyszeniowej dla oligarchów może być dyskusyjna, o tyle wydaje się pewne, że **nikt z wielkiego biznesu nie jest zainteresowany dalszym pogorszeniem relacji z Zachodem.** Część oligarchów poczyniła inwestycje na Zachodzie (np. Achmetow ma kombinaty metalurgiczne we Włoszech i Wielkiej Brytanii). Ponadto niektóre ze spółek należących do wielkiego biznesu są notowane na giełdach zachodnich (np. Żewago na LSE w Londynie czy spółki rolnicze na warszawskiej GPW) bądź rozważają takie plany (Achmetow, Pinczuk). Nawet jeśli biznesmeni nie są zaangażowani gospodarczo w państwach UE, często posiadają tam nieruchomości¹³⁴. Dlatego rozwój relacji z Zachodem powtarzający scenariusz białoruski byłby trudny do zaakceptowania dla elity biznesowej. Ewentualne sankcje polityczne, np. ograniczenia wizowe dla tych biznesmenów, którzy są

¹³⁴ Trudno ocenić skalę tego zjawiska, ale najprawdopodobniej chodzi o niemal wszystkich przedstawicieli wielkiego biznesu. Niekiedy media podają informację na temat zakupu drogich nieruchomości – np. apartamentowiec Achmetowa w Londynie za sumę 136 mln GBP. Alex Hawkes, Rinat Akhmetov pays record £136.4m for apartment at One Hyde Park, *The Guardian*, 19.04.2011, <http://www.guardian.co.uk/uk/2011/apr/19/rinat-akhmetov-one-hyde-park>

jednocześnie wpływowymi działaczami Partii Regionów bądź członkami rządu, byłyby bardzo bolesne. Jeszcze bardziej dotkliwe byłyby sankcje gospodarcze, choć obecnie trudno sobie wyobrazić taki krok ze strony Zachodu.

Należy zaznaczyć, że rozwój relacji z UE w ciągu ostatnich kilkunastu miesięcy jest przykładem ograniczonego wpływu wielkiego biznesu na politykę zagraniczną. W kwestii tak ważnej, jak integracja gospodarcza z Unią, trudno było zaobserwować jakąś koordynację działań. Kiedy stało się jasne, że jeśli dojdzie do skazania Tymoszenko, to podpisanie Umowy Stowarzyszeniowej i DCFTA zostanie zablokowane, przedstawiciele wielkiego biznesu nie podjęli żadnej próby przeciwdziałania. Teoretycznie samo przyjęcie Umowy Stowarzyszeniowej, nawet gdyby jej zapisy nie zostały implementowane, wzmocniłoby pozycję ukraińskiego biznesu wobec Moskwy, gdyż stanowiłoby dodatkową przeszkodę dla przyłączenia się Ukrainy do projektów integracyjnych pod egidą Rosji. Jednak brak podjętych działań pokazuje, że wśród ukraińskich elit biznesowych nie ma takiej świadomości.

3.2. Współpraca z Rosją

Rosja proponuje Ukrainie konkurencyjny wobec UE regionalny projekt integracyjny w formie przystąpienia do Unii Celnej Federacji Rosyjskiej, Białorusi i Kazachstanu, a na dalszych etapach do Unii Euroazjatyckiej, w której ma obowiązywać wspólny rynek zgodnie z zasadami czterech swobód – przepływu towarów, usług, kapitału i siły roboczej¹³⁵. Poza zniesieniem taryf celnych Rosja proponuje niższe ceny na surowce energetyczne (choć nie padają tu żadne konkretne obietnice).

Rosja jest najważniejszym krajem dla ukraińskiego biznesu. Na rynek rosyjski trafia 29% ukraińskiego eksportu¹³⁶. W przeciwieństwie do UE, dokąd sprzedawane są przede wszystkim surowce (np. rudy żelaza) i produkty niskoprzetworzone (stal), Rosja jest głównym odbiorcą bardziej złożonych produktów przemysłowych, które na rynku unijnym są niekonkurencyjne. Choć bilans wymiany handlowej z Rosją jest rekordowo ujemny dla Ukrainy (-9,3 mld USD), wiąże się to przede wszystkim z wysokimi cenami rosyjskiego gazu i ropy

¹³⁵ Aleksandra Jarosiewicz, Kamil Kłysiński, Iwona Wiśniewska, Wspólna Przestrzeń Gospodarcza: kolejny etap integracji wokół Rosji, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 159, 15.12.2010, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2010-12-15/wspolna-przestrzen-gospodarcza-kolejny-etap-integracji-wo>

¹³⁶ Dane Państwowego Komitetu Statystyki za rok 2011. http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2011/zd/ztt/ztt_u/ztt1211_u.htm

naftowej. Daje to Moskwie możliwość nacisku na Ukrainę poprzez wprowadzanie ograniczeń (celnych bądź innego rodzaju¹³⁷) na wybrane produkty. Biorąc pod uwagę, że prawie 70% ukraińskiego importu z Rosji stanowią surowce energetyczne, które Kijów i tak musi kupować, możliwości przeciwdziałania rosyjskim praktykom są mocno ograniczone.

Biorąc pod uwagę stopień zależności oraz ilość środków nacisku, jakie Moskwa może zastosować wobec Kijowa, przedstawiciele ukraińskiego wielkiego biznesu nie są zainteresowani bezpośrednim sporem ze wschodnim sąsiadem. Tym bardziej że Rosja jako partner handlowy jest ważna dla większości oligarchów, także dla tych, dla których priorytetem są inne rynki zbytu. Zarówno Achmetow, jak i Pinczuk sprzedają do Rosji rury stalowe do budowy rurociągów. Tak więc zacieśnienie współpracy między Rosją i Ukrainą, szczególnie ograniczenie barier celnych byłoby korzystne dla ukraińskich oligarchów. Dlatego Ukraina od lat bezskutecznie zabiega o zawarcie z Rosją umowy o strefie wolnego handlu, bez żadnych wyjątków¹³⁸. Mimo to zgoda Kijowa na przystąpienie do Unii Celnej jest mało realna. Taryfy na obszarze Unii są wyższe niż te, które uzgodniła Ukraina przystępując do WTO. Ich renegocjacja byłaby bardzo trudna do przeprowadzenia i nie leżałaby w interesie oligarchów-eksporterów.

Drugą, nie mniej ważną pokusą dla Ukrainy jest obietnica obniżenia cen na surowce energetyczne, przede wszystkim gaz. Ukraina w II kwartale 2012 roku płaciła za błękitne paliwo 426 USD za 1000 m³, podczas gdy cena dla należącej do Unii Celnej Białorusi wynosi zaledwie 165 USD. Ceny mają bardzo duże znaczenie dla przemysłu, szczególnie chemicznego, który w większości należy do Dmytro Firtasza. Wysokie koszty surowców energetycznych powodują, że ukraińskie zakłady robią się coraz mniej konkurencyjne.

Moskwa deklarowała możliwość obniżenia cen gazu w zamian za przystąpienie do Unii Celnej bądź za daleko idące ustępstwa, oznaczające *de facto* oddanie kontroli nad całym wewnętrznym rynkiem gazu na Ukrainie. Przyjęcie przez Kijów tych propozycji oznaczałoby bardzo poważne ograniczenie suwerenności gospodarczej Ukrainy i ułatwiłoby ekspansję rosyjskiego biznesu nad Dnieprem. Rosja mogła sterować cenami na gaz wspierając własne przedsiębiorstwa.

¹³⁷ Przykładem może być zakaz importu serów niektórych ukraińskich producentów, wprowadzony w lutym 2012 roku przez szefa rosyjskiej służby nadzoru sanitarnego Giennadija Oniszczkę.

¹³⁸ Obecnie obowiązujące porozumienie o strefie wolnego handlu na terenie WNP zawiera kilkaset kategorii, na które zostały utrzymane wysokie stawki celne.

Ukraińska elita polityczna i biznesowa jest podzielona w tej sprawie. Z jednej strony istnieje silne lobby (głównie przedstawiciele grupy RUE), dla którego zmniejszenie cen na rosyjski surowiec jest priorytetem, niezależnie od kosztów, jakie się z tym wiążą. Z drugiej strony, większość ukraińskich oligarchów boi się konkurencji ze strony Rosjan. Do tej pory Ukraina nie przyjęła rosyjskich żądań, jednak widać wyraźnie, że część polityków i biznesmenów (np. Jurij Bojko i Dmytro Firtasz) za ważniejsze uznaje interesy własne niż państwa jako całości.

4. Prymat partykularnych interesów

O ile trudno jest udowodnić tezę, że oligarchowie prowadzą przemyslaną i spójną politykę zagraniczną, to można wskazać konkretne przypadki, w których partykularne interesy poszczególnych biznesmenów miały wpływ (bardzo często negatywny) na działania całego państwa. Wynika to z tego, że **jeśli czynnik wewnętrzny wchodzi w konflikt z interesem państwa, to oligarchowie (o ile są w stanie) preferują własny.**

Najbardziej jaskrawym przykładem jest doprowadzenie do uwięzienia Julii Tymoszenko, za czym usilnie lobbowali przedstawiciele grupy RUE. Biorąc pod uwagę wrogość byłej premier wobec jej członków, było to działanie zrozumiałe. Ubocznym skutkiem był kryzys w stosunkach Ukrainy z Zachodem¹³⁹.

W razie zagrożenia dla swojego biznesu **oligarchowie są w stanie skutecznie hamować proces negocjacji, które uznają za niekorzystne dla siebie.** W czasie negocjacji DCFTA jednym z największych problemów był brak zgody ze strony ukraińskich negocjatorów na zniesienie ceł na import samochodów używanych oraz artykułów AGD. Głównymi hamulcowymi byli najprawdopodobniej Tarek Wasadze i Wałentyn Łandyk. Nawet znaczące przyspieszenie rozmów o DCFTA w 2011 roku przez długi czas nie wpłynęło na zmianę twardego stanowiska ukraińskich negocjatorów. Ostatecznie UE i Ukraina porozumiały się w sprawie importu, przyjmując zapisy, które można uznać za korzystne dla Wasadze¹⁴⁰.

¹³⁹ Pytaniem otwartym jest, czy za działaniami grupy RUE stała Rosja, dla której priorytetem było zablokowanie integracji gospodarczej Ukrainy z UE.

¹⁴⁰ Import samochodów używanych będzie bezcłowy jedynie na obecnym poziomie (45 tys. sztuk rocznie). Po jego przekroczeniu automatycznie zostanie przywrócone cło w wysokości 10%. Ponadto wprowadzono bardzo długi okres przejściowy (15 lat).

Innym przykładem skutecznego blokowania sektorowej integracji z UE w imię interesów oligarchów mogą być negocjacje dotyczące Wspólnego Europejskiego Obszaru Lotniczego (ECAA)¹⁴¹. Jest to dwustronne porozumienie pomiędzy UE i trzecim krajem, liberalizujące przewozy pasażerskie. Państwo przystępujące do ECAA zobowiązuje się do implementacji *acquis communautaire* w części dotyczącej przewozów lotniczych oraz dopuszcza przewoźników z UE do przewozów wewnętrznych danego kraju. Negocjacje z Ukrainą w tej sprawie rozpoczęły się jeszcze w 2007 roku i ciągle są dalekie od zakończenia, a zapowiadany termin podpisania umowy był już kilkakrotnie przesuwany. Obecnie na Ukrainie działa tylko jedna tania linia lotnicza (Wizz Air), a jej oferta jest ograniczona. Przystąpienie do ECAA spowodowałoby znaczący spadek cen biletów dla pasażerów, ale też wystawiło ukraińskich przewoźników na konkurencję z europejskimi liniami lotniczymi. Większość ukraińskiego rynku przewozów lotniczych należy do linii kontrolowanych przez grupę Prywat i niewątpliwie to on jest głównym lobbystą hamowania rozmów. Teoretycznie umowa umożliwiałaby ekspansję ukraińskich linii w Europie, ale Kołomojski i pozostali przewoźnicy wolą chronić swój rynek¹⁴². Obecna sytuacja jest też korzystna dla władz, gdyż linie lotnicze muszą uzyskiwać zezwolenie od urzędników, podczas gdy ECAA umożliwia podpisywanie umów bezpośrednio z portami lotniczymi.

Podobnym przykładem skutecznego lobbingu jest działalność biznesmena i deputowanego Partii Regionów Wasyla Hrycaka, będącego właścicielem koncernu EDPAS, zajmującego się m.in. produkcją paszportów biometrycznych. Hrycak forsował przyjęcie przez Radę Najwyższą ustawy o dokumentach w takiej formie, która dawałaby wyłączność EDAPS-owi, czemu się sprzeciwiało się Ministerstwo Sprawiedliwości. Przyjęcie ustawy jest jednym z kluczowych warunków w planie działań na rzecz zniesienia wiz do Unii Europejskiej. Działania Hrycaka doprowadziły do opóźnienia jej przyjęcia i w efekcie do niewypełnienia przez Ukrainę pierwszego etapu Planu Działań¹⁴³.

¹⁴¹ European Common Aviation Area. Poza państwami UE obejmuje m.in. Norwegię, Islandię i państwa Bałkanów Zachodnich.

¹⁴² Także w tym przypadku brak dowodów, że za przeciąganiem negocjacji stoi Kołomojski.

¹⁴³ Rafał Sadowski, Mołdawia bardziej zaawansowana niż Ukraina w procesie liberalizacji wizowej z UE, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 208, 15.02.2012, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2012-02-15/moldawia-bardziej-zaawansowana-niz-ukraina-w-procesie-lib>

Nie wydaje się, aby powyższe działania wynikały z jakiejś szerszej strategii realizowanej przez ukraiński biznes, choć mają realny wpływ na politykę zagraniczną kraju. **Oligarchów trudno zakwalifikować jako proeuropejskich bądź prorosyjskich pod względem poglądów. Działania, które można interpretować jako prorosyjskie bądź prozachodnie, są raczej efektem ubocznym realizacji własnych interesów niż świadomą polityką.** Blokowanie porozumienia ECAA przez Kołomojskiego wynika z chęci ograniczenia konkurencji wobec własnego biznesu, a nie jest powodowane żadną ideologią. Równie trudno udowodnić tezę, że *de facto* rejderskie przejęcie od Tatniefti rafinerii w Krzemieńczuku przez Kołomojskiego było spowodowane przez jego antyrosyjskie poglądy.

Podobnie jest w przypadku Achmetowa. Odebranie Rosjanom Kombinatu im. Iljicza wynika z chęci utrzymania dominującej pozycji w metalurgii na ukraińskim rynku. Niechęć wobec integracyjnych projektów pod egidą Rosji opiera się na przeświadczeniu, że Ukraina byłaby słabszym partnerem w takim związku i wielki biznes ukraiński uległby zdominowaniu przez bogatszych oligarchów rosyjskich. Innym przykładem blokowania rosyjskich projektów jest odrzucenie przez Ukrainę możliwości eksportu rosyjskiej energii elektrycznej przez swoje sieci. Również w tym przypadku najbardziej prawdopodobnym wyjaśnieniem są interesy Achmetowa, który sam zamierza eksportować swój prąd do krajów unijnych, a rosyjska energia elektryczna, która jest tańsza od ukraińskiej, byłaby dla niego konkurencją.

Jak mylnie może być wnioskowanie na podstawie jednego konkretnego działania, świadczy przykład Andrija Klujewa. Jego aktywne i efektywne kierowanie negocjacjami DCFTA sprawiło, że część unijnych urzędników uznała, że jest on politykiem prozachodnim. Jednocześnie Klujew, który jest odpowiedzialny za kampanię wyborczą Partii Regionów, intensywnie lobbował przyjęcie nowego kodeksu wyborczego w formie ułatwiającej manipulację wyników wyborów na szeroką skalę¹⁴⁴.

¹⁴⁴ Żeby dodatkowo skomplikować obraz, zwolennikiem kodeksu wyborczego, bardziej odpowiadającego standardom europejskim był Serhij Lowoczkin, powszechnie uważany za polityka prorosyjskiego. Сергей Рахманин, Наблюдение за скрытым боем, *Зеркало Недели*, 11.11.2011, http://zn.ua/POLITICS/nablyudenie_z_a_skryтым_boem-91382.html

V. ZALETY I WADY SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO

Nie jest łatwo o jednoznaczną ocenę roli, jaką odegrali i nadal odgrywają oligarchowie na Ukrainie. Na pierwszy rzut oka jest ona niekorzystna dla Ukrainy, jednak jeśli porównać system, który wykształcił się nad Dnieprem, do pozostałych państw obszaru Wspólnoty Niepodległych Państw, to odpowiedź na to pytanie nie będzie taka oczywista. „Demokracja oligarchiczna”, w której żaden z klanów nie był wystarczająco silny, aby zdominować pozostałe, a władze były tylko jednym z centrów wpływu (w niektórych okresach wcale nie najważniejszym), można uznać za swoisty pluralizm, który korzystnie odróżniał Ukrainę od Rosji czy Białorusi. Nawet po dwóch latach rządów Janukowycza, mimo niewątpliwego regresu pod względem standardów demokratycznych, Ukraina nadal pozostaje jednym z najbardziej demokratycznych państw na obszarze WNP.

Oceniając wpływ oligarchów na politykę i gospodarkę, można wskazać pewne korzystne dla Ukrainy strony. Najważniejszą z nich jest ochrona ukraińskiej gospodarki przed dominacją rosyjskiego biznesu. Jednak negatywne konsekwencje systemu oligarchicznego, zarówno dla gospodarki, jak i dla życia politycznego Ukrainy są wyraźniejsze i w ostatecznej ocenie zdecydowanie przeważają.

Ocenę utrudnia to, że oligarchowie nie są jednorodną grupą. Wpływ polityczny oligarchów też jest różny i bynajmniej nie zawsze jest wprost proporcjonalny do ich majątku. Część najbogatszych Ukraińców nie uczestniczy w bieżącej polityce i swoje interesy jest w stanie chronić (i rozwijać), pozostając przy tym osobami niepublicznymi i nie przyciągając uwagi mediów. Niektórzy oligarchowie (np. grupa Prywat) prowadzą działalność bardzo agresywnie i skutecznie, mimo że bezpośrednie wpływy w rządzie mają bardzo ograniczone. Siła innych wynika z kolei z posiadanych wpływów we władzach. Najlepszym przykładem jest Firtasz, którego aktywa, w porównaniu z największymi oligarchami (Achmetowa, grupy Prywat czy Pinczuka) są stosunkowo skromne, a jego siła opiera się głównie na wsparciu i korzystnych decyzjach ze strony państwa¹⁴⁵.

¹⁴⁵ Dotyczy to zarówno obecnych władz, jak i administracji prezydenta Juszczenki.

1. Negatywne strony

- Charakterystyczną cechą systemu oligarchicznego jest **uzależnienie większości klasy politycznej od wielkiego biznesu**. Przy obecnych zasadach finansowania partii żadne ugrupowanie nie ma większych szans na działalność bez wsparcia finansowego ze strony oligarchów. Ponadto w rękach oligarchów skupione są największe kanały telewizyjne, co dodatkowo pogłębia tę zależność. Z pewnością teza, że politycy są marionetkami w rękach biznesu, byłaby przesadą. Ukraiński ustrój sprawia, że rządzący mają realną władzę. Zarówno Kuczma, jak i Tymoszenko wykazywali dużą niezależność, także Janukowycz stara się wyzwolić z zależności od swojego zaplecza biznesowego. Jednak realna zmiana systemu powiązań polityki i biznesu wymagałaby bardzo głębokich reform i wśród obecnych przedstawicieli klasy politycznej, także tych z opozycji, nie widać kandydatów, którzy byliby gotowi do ich przeprowadzenia. Osoby, które mogłyby dawać taką nadzieję (np. Anatolij Hrycenko), są odcinane od finansowania oraz obecności w mediach, co powoduje ich skuteczną marginalizację.
- Działania ukraińskich władz, starających się „odwdziczyć” za wsparcie finansowe w czasie wyborów, nierzadko prowadzą do **wielomiliardowych strat ponoszonych przez ukraińskie państwo, których beneficjentami są oligarchowie**. Proceder ten miał miejsce za czasów wszystkich kolejnych ekip, jednak podczas rządów Janukowycza zdecydowanie się nasilił. Szczególnie widoczne jest to w przypadku grupy RUE. RosUkrEnergio nie tylko wygrało arbitraż w Sztokholmie, ale Ukrtransgaz zdecydował o umorzeniu znacznych długów RUE. Można też wymienić wiele innych przykładów afer, w wyniku których budżet ponosi ogromne straty¹⁴⁶.
- Wielki biznes, kierując się swoim interesem, dość skutecznie stara się zahamować wejście obcego kapitału w kluczowych dla siebie gałęziach gospodarki. Szczególną ochroną jest objęty przemysł metalurgiczny. **Jednak w przypadku konieczności i zaoferowania odpowiedniej ceny oligarchowie nie mają oporów przed sprzedażą swoich przedsiębiorstw, a najczęściej w takim przypadku jedynym kupcem jest kapitał rosyjski**. Najbardziej jaskrawym przypadkiem była sprzedaż aktywów ISD w metalurgii Rosjanom, którzy są największym konkurentem ukraińskiego biznesu w tej branży. Także w przyszłości są możliwe takie transakcje.

¹⁴⁶ A. Шалайский, В. Третьубов, Топ-7 схем облегчения бюджета, *op.cit.*

Jeśli Firtaszowi nie uda się zapewnić dostaw taniego gazu dla swoich nowych przedsiębiorstw chemicznych, to najprawdopodobniej zdecyduje się na ich sprzedaż, a jedynym realnym kupcem będzie nabywca z Rosji.

- Oligarchizacja gospodarki jest jedną z głównych przyczyn **fatalnego klimatu inwestycyjnego na Ukrainie**. Praktyki opisane w poprzednim rozdziale powodują, że na Ukrainie poziom inwestycji zagranicznych w przeliczeniu na mieszkańca jest wciąż niewielki¹⁴⁷ i w dużej mierze ogranicza się do sektora finansowego, który tylko w małym stopniu sprzyja modernizacji gospodarki i wdrażaniu nowych technologii. Problemami z inwestycjami zagranicznymi nie można obarczać wyłącznie oligarchów. Nie bez znaczenia jest wciąż wysoki poziom korupcji oraz niska efektywność administracji państwowej. Wydaje się jednak, że to właśnie lobbing ze strony wielkiego biznesu jest główną przyczyną tego zjawiska. Ukraina zawsze była bardzo trudnym rynkiem dla inwestorów, ale po dwóch latach rządów Janukowycza, mimo stabilizacji makroekonomicznej, sytuacja uległa dalszemu pogorszeniu. Brak działań ukraińskich władz nie daje podstaw, by można się było spodziewać poprawy pod tym względem.
- **Monopolizacja**, którą można zaobserwować w wielu sektorach gospodarki, **powoduje** negatywne w skutkach **ograniczenie konkurencji**. Poza przyzwalaniem przez państwo na dominację poszczególnych biznesmenów w niektórych dziedzinach (np. Firtasza w branży nawozów azotowych), podobne praktyki mają miejsce na lokalnym poziomie (poszczególnych powiatów i miast), z udziałem regionalnych biznesmenów, często przy pomocy przedstawicieli administracji państwowej.
- W wielu przypadkach **dominacja interesu prywatnego nad interesem kraju prowadzi do negatywnych rezultatów**. Najbardziej jaskrawym przypadkiem jest wyrok więzienia dla Julii Tymoszenko, który udało się przeforsować grupie RUE. Z punktu widzenia interesów Firtasza eliminacja Tymoszenko z życia politycznego była niewątpliwie korzystna, ale bardzo negatywnie odbiła się na relacjach Ukrainy z Zachodem.

¹⁴⁷ Według UNCTAD w latach 2005–2010 poziom bezpośrednich inwestycji zagranicznych na Ukrainie wyniósł 45,5 mld USD. W tym samym czasie do Polski napłynęło 91,6 mld USD, a do Gruzji, mającej dziesięciokrotnie mniej mieszkańców i w której miał miejsce konflikt zbrojny w 2008 roku, napłynęło 6,1 mld USD. UNCTAD, World Investment Report 2011, <http://www.unctad-docs.org/files/UNCTAD-WIR2011-Full-en.pdf>

- Fakt, że oligarchowie zgromadzili swoje majątki stosunkowo niedawno, zaledwie kilkanaście lat temu, powoduje, że znaczna część z nich **traktuje swój biznes jako tymczasowy, starając się maksymalizować zyski przy minimalnych nakładach**. Wskutek tego większość zakładów przemysłowych nie była modernizowana od czasów radzieckich i staje się coraz bardziej przestarzała. Nawet biznesmeni, którzy czynią pewne inwestycje jak Achmetow, zazwyczaj ograniczają się do minimum. W przewidywalnej przyszłości, biorąc pod uwagę małą stabilność polityczną Ukrainy, takie podejście prawdopodobnie nie ulegnie zmianie.
- Nawet jeśli oligarchowie widzą konieczność przeprowadzenia kompleksowych reform na Ukrainie, to skutecznie wpływają na władze, aby przeprowadzać je przede wszystkim w tych obszarach, które nie dotyczą bezpośrednio wielkiego biznesu (np. reforma emerytalna). Natomiast w sektorach, gdzie interesy oligarchów są silne, a w których obecne władze zapowiedziały zmiany, reformy wyraźnie kuleją. Przykładem może być reforma rolna oraz reforma sektora gazu. Choć w obu przypadkach są one niezbędne dla dalszego rozwoju gospodarczego, sprzeczność interesów między oligarchami jest jedną z głównych przyczyn opóźnień w ich wdrażaniu.
- **Koncentracja kapitału w rękach stosunkowo niewielkiej grupy osób hamuje rozwój klasy średniej.** Wielki biznes skutecznie lobbuje korzystnie dla siebie rozwiązania, więc jeśli konieczne jest zwiększenie dochodów państwa, najczęściej dzieje się to kosztem mniejszych biznesmenów. Było to szczególnie widoczne po przyjęciu nowego kodeksu podatkowego, który choć sam w sobie był pozytywnym krokiem, zwiększał obciążenia fiskalne przede wszystkim małych i drobnych przedsiębiorców. Małe i średnie firmy na Ukrainie zawsze miały problemy z prowadzeniem działalności, ale dla Naszej Ukrainy, a później dla BJuT ich właściciele byli ważną grupą wyborców. Partia Regionów, której zapleczem finansowym jest wielki biznes, a rdzeniem wyborczej bazy są robotnicy oraz urzędnicy, nie ma żadnych skrupułów wobec zwiększania obciążeń klasy średniej. Nie ogranicza się to do obciążeń fiskalnych. Rejderstwo oraz wymuszanie dzielenia się dochodami przez mniejszych przedsiębiorców, które nasiliło się w ciągu ostatnich dwóch lat, ogranicza rozwój klasy średniej w nie mniejszym stopniu.

2. Elementy pozytywne

- Lobbowana przez wielki biznes polityka ograniczania napływu inwestycji zagranicznych, poza oczywistymi negatywnymi konsekwencjami z tego płynącymi, sprzyja **obronie niezależności gospodarczej kraju przed ekspansją kapitału rosyjskiego**. Choć w niektórych sektorach rosyjski kapitał jest silnie reprezentowany, na obszarach, które uznawane są za najważniejsze dla oligarchów (np. bankowość czy telekomunikacja), Rosjanie wciąż mają niewiele do powiedzenia. Przykładem mogą być ukraińskie rafinerie, przejęte przez rosyjskie koncerny (Krzemieńczuk, Odessa, Łysyczańsk), które borykają się z problemami na Ukrainie¹⁴⁸. Mimo wsparcia ze strony państwa rosyjskiego Tatnieft' nie była w stanie obronić się przed odebraniem rafinerii w Krzemieńczuku przez Kołomojskiego. Także ŁUKoil posiadający rafinerię w Odessie miał kłopoty z agresywnymi działaniami ze strony grupy Prywat¹⁴⁹.
- Wielu oligarchów, szczególnie tych największych, przeszło długą drogę od regionalnych biznesmenów, często podejrzewanych o powiązania ze światem przestępczym do mecenasów sztuki i sportu. Prekursorem pod tym względem był Wiktor Pinczuk, który jest głównym sponsorem ukraińskiej sztuki nowoczesnej oraz promotorem integracji europejskiej poprzez organizowane corocznie szczyty YES. Pinczuk jest też organizatorem i sponsorem tzw. ukraińskiego lunchu, który odbywa się podczas Światowego Forum Gospodarczego w Davos¹⁵⁰.
- **Tam, gdzie państwo nie spełnia swoich funkcji, oligarchowie często przejmują jego rolę.** Achmetow w Doniecku, Kołomojski w Dniepropietrowsku i Jarosławski w Charkowie wybudowali częściowo z własnych środków stadiony piłkarskie. Takie działania sprawiają, że we własnym regionie oligarchowie są zdecydowanie bardziej popularni niż lokalni politycy, a znaczna część mieszkańców uważa ich za „ojców miasta”. Nawet

¹⁴⁸ Problemy rafinerii na Ukrainie, OSW, *Tydzień na Wschodzie*, nr 162, 19.01.2011, <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-01-19/problemy-rafinerii-na-ukrainie>

¹⁴⁹ Najbardziej jaskrawym przypadkiem było odcięcie rafinerii w Odessie od dostaw ropy przez kontrolowaną przez Prywat Ukrnaftę.

¹⁵⁰ Pinczuk w 2010 roku zajął pierwsze miejsce w przygotowywanym przez kijowski Instytut Światowej Polityki rankingu głównych lobbystów Ukrainy na świecie, Виктор Пинчук возглавил рейтинг ТОП-10 лоббистов Украины, *Дело*, 21.09.2010, <http://delo.ua/lifestyle/viktor-pinchuk-vozglavil-rejti-145067/>

Dmytro Firtasz, który przez wiele lat wolał pozostawać osobą niepubliczną, jesienią 2011 roku objął funkcję przewodniczącego Ukraińskiego Stowarzyszenia Pracodawców, co w założeniu miało się przyczynić do zmiany jego wizerunku biznesmena o podejrzanych powiązaniach na reprezentanta ukraińskich przedsiębiorców. Mimo tych zmian, trudno jednak postawić tezę, że ukraiński wielki biznes upodobił się do odpowiednika na Zachodzie.

- Wpływowe grupy oligarchiczne, z którymi musi się liczyć każda władza, ograniczają też pole manewru w polityce zagranicznej. **Sprzeciw głównych grup oligarchicznych wobec głębszej integracji ze wschodnim sąsiadem był jednym z głównych powodów, dla których Ukraina nie zdecydowała się na poważne zaangażowanie w jakikolwiek projekt integracyjny pod egidą Rosji.** Opór wynika przede wszystkim z obaw ukraińskich oligarchów przed konkurencją ze strony rosyjskich inwestorów. W swoich działaniach każda ukraińska ekipa rządząca jest zdecydowanie bardziej ograniczona niż np. prezydent Białorusi, w mniejszym stopniu uzależniony od swojego zaplecza. Jednak nie jest pewne, czy w ciągu najbliższych miesięcy nie zwycięży pogląd o konieczności obniżenia ceny gazu nawet w zamian za daleko idące ustępstwa wobec Rosji.
- Ukraina, mimo pewnego regresu, jaki nastąpił w czasie rządów Janukowycza, jest ciągle jednym z najbardziej demokratycznych państw obszaru WNP. Ukraińska demokracja wprawdzie mocno kuleje, jednak należy podkreślić, że do tej pory dochodziło do zmian ekipy rządzącej w drodze wyborów. **Jedną z przyczyn, dzięki której było to możliwe, jest postawa wielkiego biznesu. Oligarchowie nie stanowią jednolitej grupy i zażarcie między sobą konkurują, wspierając różne ugrupowania polityczne.** Choć po 2010 roku finansowanie ugrupowań opozycyjnych ze strony oligarchów uległo znacznemu ograniczeniu, za wcześniej, aby przesądzać, że jest to trwały trend w ukraińskiej polityce.

VI. PERSPEKTYWY SYSTEMU OLIGARCHICZNEGO

- **Wydaje się wątpliwe, aby prezydent Janukowycz zdecydował się naruszyć w najbliższym czasie równowagę między dwoma głównymi ugrupowaniami oligarchicznymi – „donieckimi” i grupą RUE.** Z pewnością Janukowycz będzie wzmacniać „rodzinę”, nie tylko politycznie, ale i finansowo. Umacnianie pozycji „rodziny” w biznesie prędzej czy później doprowadzi do konfliktu z którąś z grup oligarchicznych. Wydaje się, że najbardziej narażona jest grupa RUE, której siła opiera się na ogromnych wpływach politycznych, ale która pod względem siły finansowej jest stosunkowo słaba¹⁵¹. Firtasz sukcesy biznesowe w ciągu ostatnich dwóch lat zawdzięcza głównie skutecznej pomocy ze strony administracji państwowej i jej wstrzymanie może szybko doprowadzić do jego upadku. Podobnie jest z Serhijem Lowoczkinem, który w tej chwili jest jednym z głównych rozgrywających na ukraińskiej scenie politycznej, ale w przypadku dymisji może łatwo podzielić los Wiktora Medwedczuka. W tej chwili nie ma po temu zbyt wielu przesłanek, ale możliwe, że „rodzina” będzie zainteresowana czerpaniem dochodu z rynku gazu. Trudno jednak przesądzać, że Janukowycz zdecyduje się na otwarty konflikt z którąkolwiek z grup oligarchicznych.
- Część obserwatorów ukraińskiej sceny politycznej **w związku z umacnianiem się „rodziny” widzi zagrożenie „putinizacją”¹⁵² Ukrainy, jednak nie wydaje się to realne.** Choć możliwe, że tendencje autorytarne na Ukrainie będą wzrastać i z pewnością dojdzie do dalszego umacniania się „rodziny”, wydaje się mało prawdopodobne, aby w perspektywie kilku lat Janukowyczowi udało się podporządkować sobie wszystkie duże grupy biznesowe. Sytuacja na Ukrainie w ciągu ostatnich dwóch lat może przypominać Rosję po objęciu władzy przez Putina, jednak jest kilka fundamentalnych różnic. Przede wszystkim Janukowycz ma bardzo ograniczone zaplecze. Putin wykorzystał w celu wzmocnienia zaplecza byłych funkcjonariuszy KGB, podczas gdy ukraiński prezydent sięga po swoich znajomych z Jenakijewa oraz znajomych syna Ołeksandra, którzy w większości mają ograniczone kompetencje do rządzenia państwem. Wątpliwe

¹⁵¹ Przypomina pod pewnymi względami klan kijowski, który po zmianie władzy bardzo szybko utracił wpływy polityczne.

¹⁵² Тарас Кузьо, Україне грозит путинизация СБУ, МВД и інформаційної політики, UNIAN, 25.06.2010, <http://www.unian.net/rus/news/383668-ukraine-grozit-putinizatsiya-sbu-mvd-i-informatsionnoy-politiki.html>

też, aby nowy reżim mógł się oprzeć na ukraińskiej biurokracji, gdyż jest zbyt skorumpowana i w znacznym stopniu uzależniona od wielkiego biznesu. Nie mniej ważne jest, że Janukowycz nie jest w stanie zaproponować ukraińskiemu społeczeństwu żadnej ideologii, a popularność uzyskana dzięki hasłom o zapewnieniu stabilności i porządku drastycznie zmalała już po kilku miesiącach jego rządów¹⁵³.

- Podporządkowanie wielkiego biznesu wymagałoby rozwiązania podobnego do „sprawy Chodorkowskiego” w Rosji, co w warunkach ukraińskich byłoby prawdziwą rewolucją. Pewne próby podporządkowania wielkiego biznesu zostały podjęte po pomarańczowej rewolucji (reprivatyzacja Kryworizstali), ale zakończyły się fiaskiem. Ponadto jeśliby przedstawiciele wszystkich grup poculi realne zagrożenie nadmiernym umocnieniem pozycji prezydenta, podjęliby zdecydowane kontrdziałania¹⁵⁴. Dlatego pojawiające się często w ukraińskich mediach spekulacje o osłabieniu bądź wręcz rychłym upadku niektórych najbardziej wpływowych oligarchów należy traktować z dużą ostrożnością, gdyż w obecnej chwili nie ma znaczących dowodów na potwierdzenie takiej tezy¹⁵⁵.
- W perspektywie średnioterminowej bardzo poważnym zagrożeniem dla oligarchów jest pogarszający się stan techniczny należących do nich wielkich zakładów przemysłowych, będących najważniejszymi aktywami oligarchów. Zakłady te nadal w dużej mierze opierają się na technologiach radzieckich i wymagają modernizacji. W przypadku kontynuowania obecnej polityki ograniczania inwestycji i ekstensywnego rozwoju biznesu **w perspektywie kilkunastu lat wiele zakładów (a być może i całych sektorów) utraci konkurencyjność na rzecz krajów rozwijających się.** Tendencje takie można zaobserwować już w metalurgii oraz w przemyśle chemicznym i najprawdopodobniej będą się one pogłębiać.

¹⁵³ Wydaje się, że wyżej wymienione argumenty są bardziej zasadne niż pojawiające się często rozważania o rzekomej „anarchistycznej naturze” Ukraińców, która miałaby utrudniać wprowadzenie bardziej autorytarnych rządów na Ukrainie.

¹⁵⁴ Z doniesień medialnych wynika, że odbyły się już narady przedstawicieli wielkiego biznesu, zaniepokojonego polityką Janukowycza. Юлия Мостовая, Perpetuum-peredelum, *Зеркало недели*, 20.01.2012, <http://zn.ua/POLITICS/perpetuum-peredelum-95998.html>

¹⁵⁵ W tym kontekście najczęściej wymienia się Achmetowa, ale także Firtasza. Jednak fakty świadczą o czymś przeciwnym. Zapowiedź rezygnacji Achmetowa oraz Firtasza z ubiegania się o mandat deputowanego w wyborach w 2012 roku, która została w pewnym stopniu wymuszona przez Janukowycza, może – aczkolwiek wcale nie musi – oznaczać zmniejszenie ich politycznych wpływów.

- O ile w przyszłości są możliwe (i pewnie nastąpią) przetasowania wśród grup wpływu, to **szanse na zmianę modelu relacji między władzą i wielkim biznesem należy oceniać sceptycznie, przynajmniej w perspektywie średnioterminowej**. Nawet jeśli w 2015 roku dojdzie do utraty władzy przez Janukowycza, wśród jego potencjalnych następców z obecnej opozycji nie widać polityków zdolnych do przeprowadzenia takich radykalnych zmian. Ponadto doświadczenia po pomarańczowej rewolucji pokazują, że politycy, którzy dochodzą do władzy pod hasłami zmiany systemu, bardzo szybko stają się jego częścią.
- Czynnikiem, który dodatkowo utrudnia wszelkie przewidywania przyszłości, jest zagrożenie drugą falą kryzysu gospodarczego. Nie ulega wątpliwości, że jeśli do niego dojdzie, podobnie jak w latach 2008–2009 gospodarka ucierpi dotkliwie. Ukraina nadal jest nadmiernie uzależniona od eksportu surowców mineralnych i wyrobów metalowych, na które popyt podlega bardzo silnym wahanom koniunkturalnym oraz ma bardzo słaby system bankowy. **Jeżeli jednak załamanie będzie głębsze i bardziej długotrwałe niż poprzednio, to może spowodować bardzo istotne zmiany w gospodarce**, włącznie z bankructwem szeregu zakładów przemysłowych. Wpływ takich zmian na ukraińską scenę polityczną jest niemożliwy do przewidzenia.

SŁAWOMIR MATUSZAK

Prace nad tekstem ukończono w czerwcu 2012

DODATEK

Majątek oligarchów w liczbach

Publikowane cyklicznie zarówno na Ukrainie, jak i za granicą zestawienia najbogatszych biznesmenów pokazują, jak trudne jest oszacowanie majątku oligarchów. Różnice w rankingach w zależności od zestawienia sięgają kilkudziesięciu procent. Dla przykładu majątek najbogatszego Ukraińca Rinata Achmetowa w 2011 roku został wyceniony przez tygodnik *Focus* na 15,5 mld USD, a przez tygodnik *Korrespondent* na 25,6 mld USD. Jeszcze bardziej różnią się oceny majątku poszczególnych oligarchów na przestrzeni lat. W 2009 roku *Forbes* wycenił majątek Achmetowa na 1,8 mld USD, co dawało mu 397. miejsce na świecie, podczas gdy w 2011 roku już na 16 mld USD¹⁵⁶ i 39. miejsce. Jak zostało opisane w powyższym tekście, doniecki biznesmen wzbogacił się znacznie przez ostatnie trzy lata, jednak z pewnością nie zwiększył stanu posiadania dziewięciokrotnie.

Tak ogromne różnice wynikają z tego, że w większości przypadków trudno rzetelnie ocenić wartość aktywów należących do oligarchów. Najczęściej nie można oprzeć się na wycenie giełdowej, gdyż spółek notowanych na zachodnich giełdach należących do wielkiego biznesu jest bardzo mało i w większości należą do sektora rolnego¹⁵⁷. Również cena zapłacona za zakład w wyniku prywatyzacji często nie jest miarodajna, gdyż została celowo zaniżona. Z kolei koszty przejęcia poszczególnych przedsiębiorstw nierzadko są niejawne, pozostaje zatem opieranie się na przeciekach prasowych, które nie zawsze odzwierciedlają rzeczywistość. Należy pamiętać, że w wielu przypadkach (szczególnie dotyczy to polityków i urzędników) majątek pozostaje niejawny.

Mimo ograniczeń zestawienia najbogatszych Ukraińców są użyteczne. Widać wyraźnie, jak szybko oligarchowie otrząsnęli się po kryzysie z lat 2008–2009. Po zwycięstwie Janukowycza nastąpił rozkwit oligarchicznych fortun. Widać też, w jakim stopniu majątek jest skoncentrowany w rękach grupy

¹⁵⁶ Rinat Akhmetov, *Forbes*, dostęp 19.03.2012, <http://www.forbes.com/profile/rinat-akhmetov/>

¹⁵⁷ Jednym z wyjątków jest Kostiantyn Żewago, którego spółka Ferrexpo od 2007 roku jest notowana na giełdzie londyńskiej. Ponadto kilka spółek z sektora rolnego jest notowanych na warszawskiej GPW. W 2011 roku uruchomiono nawet osobny indeks WIG-Ukraine, obejmujący pięć spółek ukraińskich.

WIG-Ukraine – pierwszy taki indeks giełdowy w Europie, wp.pl, 05.05.2011, <http://media.wp.pl/kat,1022947,wid,13376465,wiadomosc.html?ticaid=1e13c>

najbogatszych biznesmenów. Tygodnik *Korrespondent* w 2011 roku wycenił majątek stu najbogatszych biznesmenów na Ukrainie na 83 mld USD, z czego aż 70% (57,9 mld USD) należało do pierwszej dziesiątki.

Porównanie rankingów z poprzednich lat pokazuje także, że czołówka zestawienia pozostaje niezmienna. Według *Korrespondenta*, od 2006 roku, kiedy zaczęto publikować listy najbogatszych Ukraińców, do pierwszej piątki trafiają stale te same osoby – Achmetow, liderzy grupy Prywat, Pinczuk i Żewago¹⁵⁸. Na dalszych miejscach rankingów zachodzi nieco więcej przetasowań, ale również i tam od lat są w większości ci sami biznesmeni, których fortuny sięgają czasów Kuczmy. Przypadki takie jak Ołeh Bachmatiuk, który stworzył swoje imperium w sektorze rolnym już po pomarańczowej rewolucji, są raczej wyjątkami potwierdzającymi regułę.

Lista najbogatszych Ukraińców w 2011 roku (w mln USD)

Tygodnik <i>Korrespondent</i>			Tygodnik <i>Focus</i>		
1	Rinat Achmetow	25 600	1	Rinat Achmetow	15 590
2	Hennadij Bogolubow	6 600	2	Ihor Kołomojski	5 323
3	Ihor Kołomojski	6 200	3	Hennadij Bogolubow	4 975
4	Wiktor Pinczuk	5 900	4	Wiktor Pinczuk	2 970
5	Kostiantyn Żewago	3 200	5	Wadym Nowinski	2 683
6	Wiktor Nusenkis	2 900	6	Kostiantyn Żewago	2 675
7	Dmytro Firtasz	2 250	7	Andrij Werewski	2 200
8	Ołeh Bachmatiuk	2 200	8	Kostiantyn Hryhoryszyn	2 169
9	Ołeksij Martynow	1 520	9	Serhij Taruta	2 126
10	Ołeksij Wadatorski	1 500	10	Witalij Hajduk	2 073
11	Jurij Kosiuk	1 300	11	Jurij Kosiuk	2 070

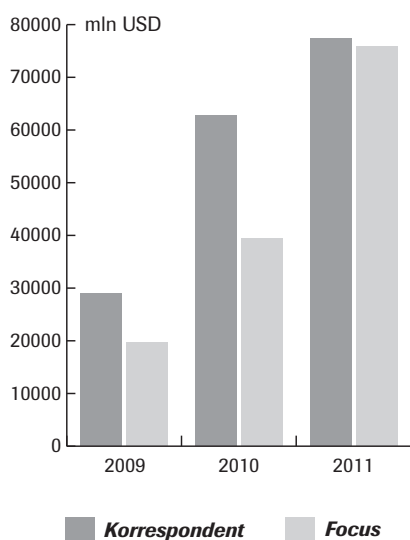
¹⁵⁸ Рейтинг самых богатых украинцев, Корреспондент.net, dostęp 19.03.2012, <http://files.korrespondent.net/projects/top50/2011#>

Tygodnik <i>Korrespondent</i>			Tygodnik <i>Focus</i>		
12	Ołeksandr Jarosławski	1 200	12	Ołeh Mkrtczan	1 877
13	Petro Poroszenko	980	13	Dmytro Firtasz	1 489
14	Iwan Huta	918	14	Ołeksandr Sznajder	1 407
15	Serhij Taruta	730	15	Eduard Szyfryn	1 407
16	Ołeh Mkrtczan	730	16	Ołeksandr Jarosławski	1 403
17	Andrij Werewski	716	17	Petro Poroszenko	1 193
18	Wiaczesław Bohusławjew	704	18	Wasyl Chmielnicki	1 173
19	Wałeryj Choroszkowski	599	19	Ołeh Bachmatiuk	1 093
20	Leonid Czernowiecki	556	20	Leonid Bajsarow	1 060
21	Anatolij Jurewicz	548	21	Andrij Iwanow	1 015
22	Serhij Tyhipko	535	22	Leonid Juruszew	979
23	Mykoła Jankowski	522	23	Iwan Huta	939
24	Jefim Zwiahilski	504	24	Ołeksij Martynow	930
25	Witalij Hajduk	481	25	Andrij i Serhij Klujewowie	901
26	Olha Neczytajło	476	26	Mykoła Tołmaczow	892
27	Ihor Dworecki	458	27	Ołeksandr i Halina Herehi	891
28	Borys Kolesnikow	448	28	Ołeksandr Sawczuk	868
29	Jewhen Czerniak	447	29	Wiaczesław Bohusławjew	845
30	Georgij Skudar	438	30	Serhij Tyhipko	796

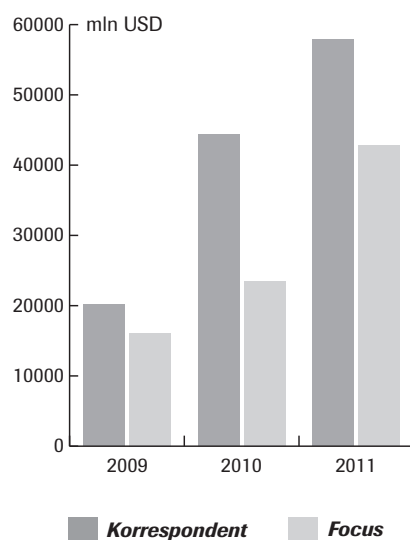
Lista miliarderów na Ukrainie w 2012 roku według *Forbes*¹⁵⁹

Miejsce na świecie	Nazwisko	Majątek (w mld USD)
39	Rinat Achmetow	16,0
255	Wiktor Pinczuk	4,2
377	Ihor Kołomojski	3,0
418	Hennadij Bogolubow	2,8
719	Kostiantyn Żewago	1,8
960	Jurij Kosiuk	1,3
1153	Petro Poroszenko	1,0
1153	Andrij Werewski	1,0

**Zmiany majątku
50 najbogatszych Ukraińców
w latach 2009–2011 wg tygodników
Korrespondent i *Focus***

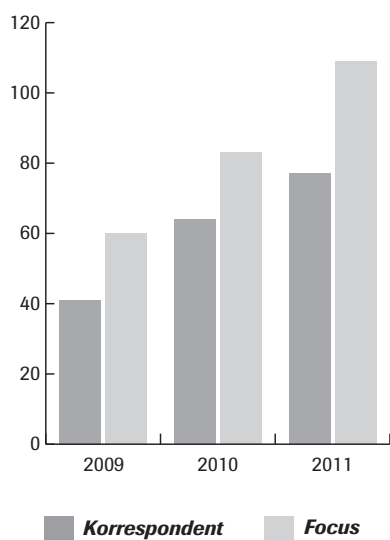

**Zmiany majątku
10 najbogatszych Ukraińców
w latach 2009–2011 wg tygodników
Korrespondent i *Focus***

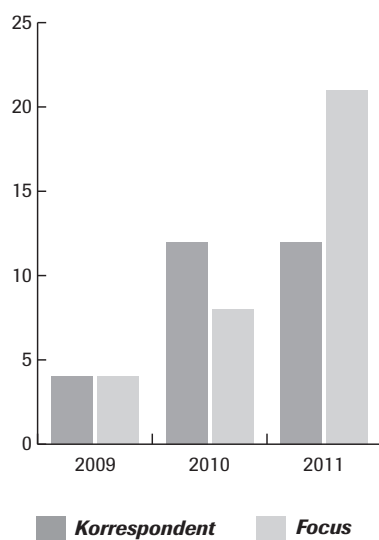

¹⁵⁹ The World's Billionaires, *Forbes*, dostęp 19.03.2012, http://www.forbes.com/billionaires/list/#p_1_s_ao_All%20industries_Ukraine_All%20states_

**Liczba biznesmenów
z majątkiem powyżej 100 mln USD
wg tygodników *Korrespondent* i *Focus***

**Liczba miliarderów
na Ukrainie wg tygodników
Korrespondent i *Focus***

ANEKS

1. „Rodzina” Janukowycza

Interesy i powiązania ludzi wchodzących w skład najbliższego otoczenia prezydenta zostały opisane w punkcie 2. rozdziału III niniejszej pracy. Aktywa należące do członków „rodziny” w porównaniu z majątkami oligarchów, opisanymi poniżej, wciąż są stosunkowo skromne. Ponadto w większości przypadków informacje medialne o przejęciu danego przedsiębiorstwa przez „rodzinę” są trudne do zweryfikowania.

2. Grupa Achmetowa

Jest to zdecydowanie najsilniejsza pod względem finansowym oraz jedna z najbardziej wpływowych grup oligarchicznych na Ukrainie. Najważniejszą postacią grupy jest Rinat Achmetow, najbogatszy biznesmen ukraiński. Jego partnerem biznesowym w przemyśle stalowym jest Wadym Nowinski. Do grupy zalicza się innego partnera w biznesie Borysa Kolesnikowa, wicepremiera ds. Euro 2012. Za powiązanych z Achmetowem uznaje się szereg polityków na Ukrainie, m.in. wicepremiera i ministra zdrowia Raisę Bohatyriową, pierwszego zastępcę szefa Administracji Prezydenta Irynę Akimową czy zastępcę prokuratora generalnego Rinata Kuzmina. W aneksie opisane zostały tylko te osoby, które mają wysoką pozycję w biznesie, czyli Achmetow, Nowinski i Kolesnikow.

2.1. Rinat Achmetow

Urodził się w 1966 w Doniecku, w rodzinie górnika-emigranta z Tatarstanu. O początkach jego działalności nie ma pewnych informacji. W pierwszej połowie lat 90. był prawdopodobnie powiązany z Achatem Braginem (pseudonim Alik Grek), jednym z liderów świata przestępczego w obwodzie donieckim, pełniącym funkcję prezesa klubu piłkarskiego Szachtar Donieck¹⁶⁰. W połowie lat 90. doszło do krwawej walki o wpływy, w której zginęło kilku przedstawicieli zarówno świata mafijnego, jak i elit polityczno-biznesowych¹⁶¹.

¹⁶⁰ Związki Achmetowa i Bragina zostały udokumentowane w materiałach operacyjnych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, <http://www.youtube.com/watch?v=dA29BDRfCEA>

¹⁶¹ Arkadiusz Sarna, Ukraińska metalurgia: gospodarcze ogniwo oligarchicznego systemu władzy, Analizy OSW, 01.05.2002.

Znaczenie Achmetowa w regionie zaczęło rosnąć po roku 1995, kiedy w zamachu zginął Bragin.

W 1995 Achmetow został jednym z udziałowców donieckiego Dongorbanku i w krótkim czasie stał się liderem biznesowym Donbasu, przejmując kolejne przedsiębiorstwa i zakłady, m.in. w przemyśle metalurgicznym. Od 1997, kiedy gubernatorem obwodu donieckiego został Wiktor Janukowycz, rozpoczęła się bliska współpraca oligarchy i przyszłego prezydenta. Janukowycz był politycznym przedstawicielem klanu donieckiego, najpierw jako gubernator (1997–2002), później jako premier (2002–styczeń 2005), podczas gdy Achmetow był najważniejszym biznesmenem klanu. W tym okresie miała miejsce gwałtowna ekspansja donieckiego biznesmena, przede wszystkim w hutnictwie, a także w wydobywaniu węgla oraz produkcji energii elektrycznej. W czasie kampanii wyborczej w wyborach prezydenckich w 2004 Achmetow wspierał finansowo Wiktora Janukowycza. Po pomarańczowej rewolucji, mimo odebrania kombinatu Kryworizstal, Achmetow umocnił się na pozycji najbogatszego biznesmena na Ukrainie.

Mimo ogromnego wpływu na politykę na szczeblu regionalnym, a później także krajowym od 1996 aż do 2006, jedynym stanowiskiem, jakie piastował Achmetow, była funkcja prezesa klubu piłkarskiego Szachtar Donieck. W wyborach parlamentarnych w latach 2006 i 2007 był wybierany do Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów (nr 7 na liście), jednak nie uczestniczył aktywnie w pracach parlamentu. W tym czasie drogi Achmetowa i Janukowycza zaczęły się stopniowo rozchodzić, choć nie można powiedzieć o konflikcie. Ten ostatni starając się uniezależnić od donieckiego oligarchy, zaczął w większym stopniu opierać się na grupie RUE. Dystansowanie się od Achmetowa stało się jeszcze bardziej wyraźne po tym, jak Janukowycz został prezydentem i zaczął tworzyć własne zaplecze biznesowe („rodzinę”). Mimo powtarzających się doniesień medialnych o narastającym konflikcie między prezydentem a Achmetowem¹⁶² trudno wskazać jakiegokolwiek konkretnych przykładów, które by to potwierdzały. Wręcz przeciwnie, dwa lata rządów Janukowycza Achmetow może uznać za jedno z najlepszych w biznesowej karierze, czego przejawem jest umocnienie przez niego dominującej pozycji w przemyśle stalowym oraz elektroenergetyce.

¹⁶² Во власти зреет конфликт между „семьей” и группой Ахметова, *Послезавтра*, 17.11.2011, <http://poslezavtra.com.ua/vo-vlasti-zreet-konflikt-mezhdu-semej-i-gruppoj-axmetova/>

Majątek

Achmetow ma przedsiębiorstwa działające w różnych sektorach gospodarki, jednak jego potęgą opiera się na trzech branżach – przemyśle metalurgicznym, elektroenergetyce oraz mediach. Większość majątku należącego do Achmetowa została skupiona w utworzonym w 2000 największym koncernie na Ukrainie System Capital Management (SCM), którego aktywa są wyceniane na 22,8 mld USD¹⁶³. Właścicielem większości firm w strukturze SCM są zarejestrowane na Cyprze SCM Ltd oraz SCM Holdings Ltd, których jedynym udziałowcem jest Achmetow.

Metallurgia

Zakłady działające w przemyśle metalurgicznym skupia Holding MetInvest, w którym SCM ma 71,25% udziałów, a 23,75% należy do holdingu Smart Wadyma Nowińskiego. MetInvest ma zintegrowany łańcuch produkcji, składający się z kopalni rudy żelaza i węgla, zakładów wzbogacania rudy, zakładów metalurgicznych oraz spółek specjalizujących się w sprzedaży produkcji. Posiadanie własnych kopalni rudy daje MetInvestowi dostęp do taniego surowca¹⁶⁴.

MetInvest jest największym na Ukrainie producentem rudy żelaza. Wydobyciem i wzbogacaniem rudy zajmują się kombinaty Ingulecki, Siewierny oraz Centralny. Komsomolska kopalnia rudy zajmuje się wydobyciem wapienia, Krasnodonugol jest drugą co do wielkości na Ukrainie kopalnią węgla koksującego. Do MetInvest należy też United Coal Company, posiadająca kopalnie węgla w USA.

Do MetInvest należą fabryki produkujące 40% stali wytwarzanej na Ukrainie: Azowstal, Mariupolski Kombinat im. Iljicza, Jenakijewski Zakład Metalurgiczny i Charcyzski Zakład Produkcji Rur do ropociągów i gazociągów. MetInvest posiada również zakłady metalurgiczne za granicą – Promet Steel (Bułgaria), Ferreira Valsider i MetInvest Tramelal (Włochy) oraz Spartan UK (Wielka Brytania). Ponadto do holdingu należą zakłady wspierające produkcję stali: Awdiejewski Zakład Koksochemiczny, Inkor Chemicals oraz Kondratiewski Zakład Materiałów Ognioodpornych.

¹⁶³ Stan na koniec 2010 roku wg danych SCM, <http://www.scm.com.ua/ru/business/overview/>

¹⁶⁴ Achmetow wykorzystywał to przeciwko konkurentom z ISD, którzy wobec wysokich cen na rudę, jakie proponował im MetInvest, zmuszeni są kupować surowiec z Rosji i Brazylii: Тарута и Ахметов не поделили сырье, Trust.UA, 23.02.2010, <http://www.trust.ua/news/22783.html>

Zarówno transportem produkcji holdingu na Ukrainie, jak i eksportem, zajmują się spółki Skif-Shipping oraz Dunajska Kompania Żeglugi. Spółki MetInvest-Ukraina i MetInvest-SMC, MetInvest-International oraz MetInvest-Euroazja prowadzą sprzedaż produkcji holdingu na Ukrainie oraz poza jej granicami.

Energetyka

Do DTEK (Doniecka Kompania Paliwowo-Energetyczna) należą aktywa związane z energetyką. W jej skład wchodzi trzy grupy zakładów, zajmujące się wydobywaniem i wzbogacaniem węgla, produkcją energii elektrycznej oraz jej dystrybucją. Zintegrowany łańcuch produkcji daje niezależność DTEK od dostawców zewnętrznych. Kompania zatrudnia ponad 100 tys. osób, a jej dochód w 2011 wyniósł blisko 5 mld USD¹⁶⁵. Dla porównania dochody budżetowe Ukrainy w tym samym roku wyniosły 43 mld USD.

Wydobywaniem zajmują się przedsiębiorstwa Pawłograduol, Dobropoleuol, Swierdłowantracyt, Rowieńkiantracyt (do każdego należy po kilka kopalni węgla) oraz Kopalnia Komsomolec Donbasu. W połowie 2012 DTEK kupił trzy kopalnie węgla w obwodzie rostowskim (Federacja Rosyjska) – Donski Antracyt, Sulinantracyt oraz Kopalnię Obuchowską, położone blisko granicy z Ukrainą, co ma zapewnić dostawy taniego surowca.

Do DTEK należy także DTEK Naftohaz¹⁶⁶, zajmujący się wydobywaniem ropy i gazu oraz 25% udziałów w spółce Vanco Prikerzenska. Wzbogaceniem węgla zajmują się zakłady Pawłogradzki, Kurachowski, Dobropolski, Oktiabrski, Mospinski oraz Obuchowski (w Rosji). DTEK Trading odpowiada za handel węglem, który jest sprzedawany zarówno elektrowniom DTEK, jak i pozostałym zakładom należącym do SCM.

Energię elektryczną wytwarzają zakłady składające się z kilku elektrowni ciepłych Schidenerho, Kyjiwenerho, Dnieproenerho oraz Zachidenerho. W ramach tego ostatniego znajduje się tzw. wyspa bursztyńska, na którą składają się elektrownie zintegrowane z unijnym ENTSO-E, co umożliwia eksport energii do państw UE. Zakłady kontrolowane przez DTEK produkują ponad 30% energii elektrycznej zużywanej na Ukrainie. DTEK zamierza także

¹⁶⁵ О НАС, ДТЭК, <http://www.dtek.com/ru/about-us>

¹⁶⁶ Nie należy mylić z państwowym NAK Naftohaz.

rozwijać produkcję energii ze źródeł odnawialnych. Spółka Wind Power planuje budowę elektrowni wiatrowych w obwodach donieckim i zaporoskim.

Sprzedaż energii dla odbiorców indywidualnych i przemysłowych na Ukrainie, a także eksport za granicę należy do spółek Servis-Invest, PES-Energougol, DTEK Power Trade, Kyjiwenerho oraz Donieckobłenerho i Dnieproobłenerho.

Media

Aktywa w mediach elektronicznych skupione są w ramach Media Grupy Ukraina, która posiada kanał telewizyjny Ukraina o zasięgu krajowym, regionalny kanał Donbass oraz dwa kanały sportowe Futbol i Futbol+. W jej skład wchodzi także portal internetowy tochka.net.

Pozycje Achmetowa są silne także na rynku prasy. W skład jego holdingu Siegodnia-multimedia wchodzi jedna z największych na Ukrainie gazet – dziennik *Siegodnia* (nakład 150 tys. egzemplarzy) oraz portal internetowy segodnya.ua, a także kilka tytułów prasy lokalnej w obwodzie donieckim.

Inne aktywa System Capital Management

SCM ma silną pozycję także w innych dziedzinach gospodarki.

- W sektorze finansowym należą do niej banki PUMB (9. pod względem wielkości na Ukrainie) oraz Renaissance Credit (114. miejsce), a także spółki ubezpieczeniowe Aska oraz Aska-żyzń.
- W branży telekomunikacyjnej do SCM należy spółka Astelit posiadająca 45% udziałów operatora sieci komórkowej Life oraz grupa Vega, jeden z większych operatorów telefonii stacjonarnej.
- Grupa ESTA skupia nieruchomości należące do SCM, m.in. CUM w Kijowie oraz hotel Donbass Palace w Doniecku. Pojawiają się również informacje o licznych nieruchomościach należących do Achmetowa na Ukrainie i poza jej granicami. W 2011 doniecki biznesmen miał kupić luksusowy apartament w Londynie za sumę 136 mln GBR¹⁶⁷.

¹⁶⁷ Alex Hawkes, Rinat Akhmetov pays record £136.4m for apartment at One Hyde Park, *The Guardian*, 19.04.2011, <http://www.guardian.co.uk/uk/2011/apr/19/rinat-akhmetov-one-hyde-park>

- Holding Gornyje Maszyny zajmuje się produkcją urządzeń górniczych. Holding skupia sześć zakładów na Ukrainie i jeden w Rosji. Do United Minerals Group Limited należą trzy przedsiębiorstwa specjalizujące się w wydobywaniu glin.
- Holding HarvEast, należący do SCM oraz Smart Holdingu Nowinskiego (po 50% akcji) skupia się na rynku rolnym. Do HarvEast należy ponad 200 tys. ha gruntów rolnych oraz 100 tys. sztuk trzody oraz bydła. Holding został powołany w czerwcu 2011 i obecnie trwa opracowanie jego strategii rozwoju, która ma zostać zaprezentowana w połowie 2012, HarvEast ma duże szanse stać się jednym z głównych graczy na ukraińskim rynku rolnym.
- Ponadto do SCM należy sieć stacji benzynowych Paralell oraz sieć blisko 100 supermarketów Brusnyczka działających na wschodniej Ukrainie, sieć ponad 200 aptek, a także kilka przystani w porcie w Sewastopolu.

2.2. Borys Kolesnikow

Urodził się w 1962 w Mariupolu w obwodzie donieckim. Przez wiele lat był uważany za prawą rękę Achmetowa. Obecnie prowadzi niezależne interesy, choć najprawdopodobniej blisko współpracuje z właścicielem SCM. Od 1998 pełni funkcję wiceprezesa klubu Szachtar. W latach 1999–2001 był zastępcą przewodniczącego rady obwodu donieckiego, a od 2001 do 2006 przewodniczącym rady. W wyborach parlamentarnych w latach 2006 i 2007 wszedł do Rady Najwyższej z listy Partii Regionów (nr 10 na liście). Od marca 2010 był wicepremierem ds. Euro 2012, a w grudniu 2010 w wyniku reformy administracyjnej objął także Ministerstwo Infrastruktury. Dzięki działaniom Kolesnikowa Ukrainie udało się nadrobić opóźnienia w przygotowaniach do mistrzostw Europy. Było to możliwe w dużej mierze dzięki rezygnacji z przetargów na przeprowadzenie większości prac, co dało pole do licznych oskarżeń o nadużycia, w tym o sprzyjanie kojarzonej z nim firmie Altkom¹⁶⁸.

Majątek

- Grupa Konti (współwłasność z żoną), do której należą cztery fabryki wyrobów cukierniczych w Doniecku, Konstatinowce, Horliwce (obwód

¹⁶⁸ Тетяна Ніколаєнко, Сергій Лещенко, Хто заробляє на Євро-2012? Друга частина розслідування, *Українська Правда*, 19.01.2011, <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/01/19/5805829/>

doniecki) oraz w Kursku (Rosja), wytwarzających około 15% słodczych produktów na Ukrainie.

- Ukrinwest – spółka działająca w sektorze spożywczym. Posiada 20 tys. ha ziemi, silosy zbożowe oraz farmy hodowlane pozwalające na hodowlę 150 tys. sztuk trzody chlewnej i rzeźnię. Sprzedażą produkcji spółki zajmuje się sieć 70 sklepów Miasna Wiesna. W 2011 na spółkę przypadało 11% produkcji przemysłowej wieprzowiny na Ukrainie¹⁶⁹.
- Altkom – grupa przedsiębiorstw, prawdopodobnie powiązana z Kolesnikowem (on sam zaprzecza). Przy okazji przygotowań do Euro 2012 Altkom otrzymał szereg intratnych zamówień publicznych, m.in. budowa pasa startowego w Doniecku (wartość kontraktu 1,8 mld UAH) czy budowa stadionu we Lwowie (1,4 mld UAH).
- Kolesnikow przyznał się do posiadania pewnych udziałów w niektórych przedsiębiorstwach Achmetowa, zaznaczając przy tym, że są niewielkie. Brak jednak szczegółów.

2.3. Wadym Nowinski

Urodził się w 1963 w Starej Russie (Rosja), w 1985 ukończył Akademię Lotnictwa Cywilnego w Leningradzie, z wykształcenia inżynier. W latach 1985–1991 pracował w lotnictwie, w latach 90. m.in. w spółce należącej do koncernu ŁUKoil. Na Ukrainie działa od 1999, kiedy założył grupę Smart. W latach 2004–2007 był przewodniczącym rady nadzorczej Inguleckiego Kombinatoru Wzbogacania Rudy. Od 2006 jest prezesem grupy Smart Holding oraz przewodniczącym jej rady nadzorczej. Jako obywatel rosyjski nie pełnił żadnych funkcji na Ukrainie, nie uczestniczy aktywnie w ukraińskim życiu politycznym.

Majątek

Większość aktywów Nowinskiego znajduje się na Ukrainie. Jest on właścicielem Smart Holdingu, skupiającego zakłady przemysłu metalurgicznego, stocznowego, budowlanego oraz rolnego.

¹⁶⁹ Цифры и факты, Компания АПК-Инвест, <http://www.apk-invest.com.ua/ru/about/number-facts>

- Smart Holding jest partnerem biznesowym SCM w metalurgii oraz rolnictwie. Nowinski dysponuje 25% udziałów w holdingu MetInvest oraz połową udziałów w holdingu HarvEast.
- Smart posiada 54% akcji brytyjskiej spółki Regal Petroleum będącej właścicielem złóż ropy i gazu w obwodzie połtawskim. Holding planuje także budowę 10 zakładów produkcji paliwa z biomasy (obecnie jedna fabryka jest w trakcie budowy).
- W przemyśle stoczniowym do holdingu należy stocznia w Chersoniu oraz Stocznia Czarnomorska w Mikołajowie (największa na Ukrainie).
- Spółka Kryworizaglostroj, zajmująca się budową i remontami obiektów przemysłowych. Jej głównym klientem są zakłady należące do MetInvestu.
- W skład holdingu wchodzi Smart-Nierudprom, kontrolujący zakłady produkujące materiały budowlane na Krymie oraz w Zaporozżu.
- Balaklava Green tworzy kurort na terenach wokół Bałakławy na Krymie. Smart uczestniczy też w przygotowaniu projektu budowy portu w Ocza-kowie.
- Posiada sieć 20 hipermarketów Amstore.
- W sektorze rolnym, poza HarvEast, do Nowinskiego należy grupa spółek Weres, zajmująca się uprawą i przetwórstwem owoców oraz firma sadow-nicza Wiesna.

3. Grupa RUE

Nazwa pochodzi od spółki RosUkrEnergo (RUE), działającej w latach 2004–2009 jako pośrednik w imporcie gazu z Rosji. Obecnie, obok Achmetowa, jest to najbardziej wpływowa grupa oligarchiczna na Ukrainie. Za jej członków uznaje się biznesmena Dmytro Firtasza, ministra energetyki Jurija Bojkę, wicepremiera Wałeryja Choroszkowskiego i szefa Administracji Prezydenta Serhija Lowoczkina. Choć często w mediach można spotkać określenie „grupa Firtasza”, trudno ustalić rzeczywistą hierarchię wśród jej członków. Można się spotkać zarówno z opiniami, że to Firtasz jest głównym rozgrywającym w grupie, jak i że jest jedynie marionetką, za którą kryją się wysocy urzędnicy

państwowi. Wszyscy członkowie grupy RUE dali się poznać jako politycy pro-rosyjscy. Chodzi nie o ideologię, ale o niejasne interesy z przedstawicielami rosyjskiego kapitału bądź otwarte lobbowanie rosyjskich interesów. Od 2011 wydaje się, że Choroszkowski i Lowoczkin orientują się bezpośrednio na prezydenta Janukowycza i dystansują się nieco od Firtasza.

Poniżej został opisany stan posiadania Firtasza i Choroszkowskiego, Lowoczkin i Bojko oficjalnie nie mają znaczących majątków, jednak przypisuje się im powiązania biznesowe, głównie z Firtaszem oraz jego współnikiem w RosUkrEnergo Iwanem Fursinem. Według informacji medialnych za interesy Lowoczkina w biznesie Fursina odpowiada jego siostra¹⁷⁰.

3.1. Dmytro Firtasz

Urodził się w 1965 w Bohdanowce (obwód tarnopolski). W 1984 ukończył technikum kolejowe w Doniecku. Na początku lat 90. wyjechał do Moskwy, gdzie zajął się biznesem (branża spożywcza), ale o jego interesach w tamtym okresie wiadomo niewiele. Potem realizował transakcje barterowe z Turkmenistanem – w zamian za żywność sprowadzał gaz, który sprzedawał potem na Ukrainę¹⁷¹. Na początku lat 2000. był przedstawicielem firmy Eural Trans Gas w Azji Centralnej, która była głównym pośrednikiem w sprzedaży błękitnego paliwa z Turkmenistanu i Rosji na Ukrainę¹⁷². W roku spółka została zastąpiona przez RosUkrEnergo. Do 2006 Firtasz był postacią anonimową na Ukrainie, jego nazwisko pojawiło się po raz pierwszy dopiero po ujawnieniu przez media udziałowców RosUkrEnergo, w której posiada on 45% akcji (50% należy do Gazpromu, 5% do innego ukraińskiego biznesmena Iwana Fursina).

Firtasz dystansuje się od bezpośredniego udziału w polityce. W 2002 próbował dostać się do parlamentu, startował jednak z list partii o marginalnym znaczeniu („Kobiety wybierają przyszłość”), która nie przekroczyła progu wyborczego. Po 2006 Firtasz udzielał wsparcia finansowego prezydentowi Juszczence oraz był jednym z głównych sponsorów Partii Regionów. Był to jeden z powodów ostrego konfliktu z ówczesną premier Julią Tymoszenko, która w 2009

¹⁷⁰ Наталья Приходько, Лица новой власти. Консильеры, LB.ua, 05.03.2010, http://lb.ua/news/2010/03/05/30151_litsa_novoy_vlasti_konsileri.html

¹⁷¹ Фирташ, Дмитрий Васильевич, Генштабъ, 25.05.2012, http://genshtab.censor.net.ua/wiki/Фирташ,_Дмитрий_Васильевич

¹⁷² Владимир Бережной, Кто владеет украинским газом, *Известия*, 26.04.2006, <http://izvestia.ru/news/313258>

roku doprowadziła do wyłączenia RosUkrEnergo z pośredniczenia w handlu rosyjskim surowcem. Po zwycięstwie w wyborach w 2010 roku Janukowycz Firtaszowi udało się dokonać szeregu przejęć w przemyśle chemicznym, które dały mu dominującą pozycję w sektorze. Kupno zakładów było możliwe w znacznej części dzięki rosyjskim kredytom¹⁷³. Choć oligarcha nie wrócił do roli pośrednika w handlu gazem, jego spółka Ostchem importowała surowiec bezpośrednio z Rosji i Azji Centralnej na potrzeby własnych zakładów chemicznych (w 2011 roku było to 4,8 mld m³)¹⁷⁴.

Mimo że obecnie Firtasz jest jednym z najbardziej znanych oligarchów na Ukrainie, pozostaje jednocześnie jedną z najbardziej tajemniczych postaci w ukraińskim biznesie. Poza silnymi powiązaniem z Rosją Firtasza łączą niejasne relacje ze światem zorganizowanej przestępczości. W 2008 w rozmowie z amerykańskim ambasadorem przyznał, że otrzymał zgodę na rozpoczęcie działalności gospodarczej (prawdopodobnie chodziło o Eural Trans Gas) od Siemiona Mogilewicz, mafijnego bossa, który znajduje na liście dziesięciu najbardziej poszukiwanych osób przez FBI¹⁷⁵.

Majątek

Aktywa Firtasza od 2007 są skupione w Group DF. Obejmują zakłady przemysłu chemicznego i tytanowego, a także sektor gazowy i finansowy.

- Zakłady chemiczne należą do zarejestrowanej w Austrii spółki Ostchem Holding (90% Group DF, 10% należy do Iwana Fursina). Ostchem obejmuje zakłady produkujące nawozy sztuczne, w tym Północnodonieckie Zjednoczenie Azot, Zakłady Azotowe w Czerkasach, Zakłady Azotowe w Równem, koncern Stirol oraz Krymska Fabryka Sody, a także zakłady azotowe Nitrofert w Estonii oraz JV Tajik Azot (Tadżykistan). Zakłady należące do Ostchem produkują 100% saletry amonowej wytwarzanej na Ukrainie oraz ponad 50% amoniaku i karbamidu.

¹⁷³ Олег Гавриш, Александр Черновалов; Наталья Гриб, Всеобщее удобрение, *Коммерсант*, 07.02.2011, <http://www.kommersant.ua/doc/1580931?isSearch=True>

¹⁷⁴ Ostchem импортировала из Средней Азии 4,8 млрд. кубометров газа, *УкрРудПром*, 21.02.2012, http://ukrrudprom.ua/news/Ostchem_importirovala_48_mlrld_kubometrov_gaza_iz_Sredney_Azii.html

¹⁷⁵ Roman Olearchyk, Neil Buckley, Ukraine's Firtash questioned over mafia ties, *Financial Times*, 02.12.2010, <http://www.ft.com/intl/cms/s/o/f75446de-fe40-11df-abac-00144feab49a.html>

- Ostchem Holding posiada udziały w zakładzie Krymski Tytan (50% – 1 akcja) i prawo do 5-letniej dzierżawy kombinatów wydobywania i wzbogacania rudy tytanu – Irszańskiego i Wolnogorskiego.
- Firtasz w 2003 założył Emfesz, spółkę zajmującą się dystrybucją gazu na Węgrzech (około 20% rynku) i do Polski. Jednak w wyniku serii procesów i próby wrogiego przejęcia przedsiębiorstwo utraciło swoją pozycję i znajduje się na granicy bankructwa¹⁷⁶.
- Firtasz przyznał się do udziałów w obwodowych i miejskich przedsiębiorstwach zajmujących się dystrybucją gazu (obłhazy i mistohazy), które kontrolują sieci gazociągów rozprowadzających gaz do odbiorców końcowych. Chodzi o pakiety większościowe w co najmniej kilku z 52 działających na Ukrainie obłhazów (m.in. w zakarpackim, wołyńskim, żytomierskim)¹⁷⁷. Ponadto posiada opcje na zakup akcji niektórych pozostałych. Jest też głównym pretendentem do przejęcia państwowych udziałów w 48 obłhazach i mistohazach w planowanej na 2012 ich prywatyzacji.
- W 2011 zarejestrowana w Austrii spółka Centragas (90% Group DF, 10% Fursin) kupiła bank Nadra (11. miejsce na Ukrainie), znacjonalizowany w czasie kryzysu gospodarczego w 2009.
- W 2011 Firtasz kupił terminal portowy Nika-tera w obwodzie mikołajowskim. Posiadanie własnego portu ułatwi biznesmenowi eksport produkcji chemicznej na zewnętrzne rynki.

3.2. Wałeryj Choroszkowski

Urodził się w 1969 w Kijowie. Z wykształcenia prawnik, ukończył uniwersytet im. Tarasa Szewczenki w Kijowie. W latach 80. pracował m.in. w kijowskiej fabryce Arsenał oraz stołecznym zoo. W latach 1994–1997 kierował niewielkimi przedsiębiorstwami Weneda Ltd oraz Merks International.

Od 1996 zaczął działać w polityce, przystępując do Partii Narodowo-Demokratycznej późniejszego premiera Wałeryja Pustowojtenki. W 1998 został wybrany

¹⁷⁶ Алексей Топалов, Ольга Алексеева, Фирташ вернул одно название, *Газета.Ru*. 09.11.2011, <http://www.gazeta.ru/business/2011/11/09/3827794.shtml>

¹⁷⁷ Игорь Маскалевич, Газопеределки, *Зеркало недели*, 04.11.2011, <http://zn.ua/ECONOMICS/gazoperedelki-90970.html>

do Rady Najwyższej. W kolejnych wyborach startował z nową partią Drużyna Ożimego Pokolenia, której nie udało się jednak przekroczyć progu wyborczego. W tym samym roku został mianowany na stanowisko pierwszego zastępcy szefa Administracji Prezydenta. Pod koniec 2002 został ministrem gospodarki w rządzie Janukowycza, ale odszedł ze stanowiska na początku 2004 po konflikcie z ówczesnym wicepremierem Azarowem. Po pomarańczowej rewolucji Choroszkowskiemu udało się porozumieć z nowymi władzami. W 2006 prezydent Juszczenko mianował go pierwszym zastępcą sekretarza RBNiO, ale Choroszkowski po kilku miesiącach zrezygnował. W 2007 został szefem Państwowej Służby Celnej. Na tym stanowisku popadł w konflikt z premier Tymoszenko w sprawie 11 mld m³ gazu odebranego spółce RosUkrEnergo. W styczniu 2009 Juszczenko mianował Choroszkowskiego pierwszym zastępcą szefa Służby Bezpieczeństwa Ukrainy, po zwycięstwie Janukowycza w wyborach prezydenckich Choroszkowski objął kierownictwo SBU. W lutym 2012 został pierwszym wicepremierem w rządzie Azarowa.

Mimo że Choroszkowski jest uznawany za członka grupy RUE, wydaje się jednak, że jest stosunkowo samodzielnym graczem, a jego związki z Firtaszem w ostatnim czasie osłabły. Niejasne są jego powiązania z kapitałem rosyjskim. W latach 2005–2006 Choroszkowski był prezesem rosyjskiej grupy Evraz, jednego z największych producentów stali na świecie¹⁷⁸. Ponadto 29% udziałów w Interze, głównym kanale telewizyjnym w koncernie medialnym Choroszkowskiego, posiada rosyjski Kanał 1. Choroszkowski nie ukrywa ambicji politycznych i jest wymieniany jako jeden z głównych kandydatów na premiera.

Majątek

- Najważniejszą pozycją w majątku Choroszkowskiego jest kupiony w 2005 największy ukraiński koncern medialny U.A. Inter Media Group, którego jest głównym akcjonariuszem i prezesem zarządu. W jego skład wchodzi kanały Inter, K1, K2, NTN, Megaspport oraz MTV Ukraina, a także agencja informacyjna Ukraińskie Nowyny. Niektóre media podawały informację, że rzeczywistym właścicielem Interu jest Firtasz, jednak nie przedstawiono na to twardych dowodów¹⁷⁹.

¹⁷⁸ Татьяна Ивженко, Evraz Group возглавил украинец, *Независимая газета*, 29.11.2005, http://www.ng.ru/cis/2005-11-29/5_evraz.html

¹⁷⁹ Мустафа Найєм, Сергій Лещенко, Олігархічні війни. Хорошковський як маска Фірташа? *Українська Правда*, 30.07.2008, <http://www.pravda.com.ua/articles/2008/07/30/3505053/>

- W latach 2004–2006 Choroszkowski pozbył się większości udziałów w innych sferach gospodarki. Odsprzedał pakiet większościowy w Ukrsochban-ku Wiktorowi Pinczukowi, a w 2006 sprzedał za 80 mln USD 0,93% akcji Evrazu¹⁸⁰.

4. Pozostali oligarchowie Partii Regionów

4.1. Bracia Andrij i Serhij Klujewowie

Andrij Klujew urodził się w 1964 w Doniecku. W 1986 ukończył politechnikę w Doniecku, z wykształcenia inżynier górnik, w 1989 uzyskał doktorat. W latach 1983–1986 pracował w kopalni, od 1986 do 1991 był pracownikiem naukowym politechniki w Doniecku. Od 1991 do 1994 był dyrektorem generalnym kompanii Ukrpodszyppnik w Doniecku. W 1994 rozpoczął pracę w organach administracji regionalnej, najpierw jako zastępca przewodniczącego donieckiej rady obwodowej, potem zastępca mera Doniecka i zastępca gubernatora obwodu donieckiego, w czasie kiedy tę funkcję sprawował Wiktor Janukowycz. W 2002 został deputowanym Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów. W latach 2003–2004 pełnił funkcję wicepremiera w rządzie Janukowycza. W wyborach parlamentarnych w 2002, 2006 i 2007 zdobywał mandat deputowanego do Rady Najwyższej z list Partii Regionów. Podczas drugiego premierostwa Janukowycza w latach 2006–2007 pełnił funkcję wicepremiera ds. energetyki. W rządzie Azarowa został wicepremierem i ministrem gospodarki, w lutym 2012 został zdymisjonowany i mianowany przez prezydenta sekretarzem Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony. Klujew jest jednym z najbardziej wpływowych polityków w Partii Regionów oraz zaufanym człowiekiem prezydenta Janukowycza. W 2011 media opublikowały materiał sugerujący, że Klujew pomagał prezydentowi w ukryciu majątku za granicą¹⁸¹.

Serhij Klujew urodził się w 1969 w Doniecku. Z wykształcenia inżynier górnictwa, w 1992 ukończył Państwowy Uniwersytet Techniczny w Doniecku. Od 1992 do 2002 pracował na różnych stanowiskach w Ukrpodszyppnik, m.in. wiceprezes i przewodniczący rady dyrektorów. W latach 2002–2005 był wiceprzewodniczącym donieckiej rady obwodowej. W latach 2006 i 2007 był wybierany

¹⁸⁰ Променил “Евраз” на политику, *Ведомости*, 12.12.2006, <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/2006/12/12/117490>

¹⁸¹ Сергій Лещенко, Офшорний дах для Януковича та Ключева, *Українська Правда*, 21.10.2011, <http://www.pravda.com.ua/articles/2011/10/21/6693989/>

do Rady Najwyższej z ramienia Partii Regionów. Pełni funkcję zastępcy szefa frakcji parlamentarnej partii.

Majątek

Obaj bracia wspólnie kontrolują grupę Ukrpodszyypnik, w skład której wchodzi kilkadziesiąt spółek i przedsiębiorstw, z których najważniejsze działają w przemyśle maszynowym i energetyce odnawialnej. Ukrpodszyypnik jest uznawana za jedną z bardziej znaczących grup finansowo-przemysłowych nad Dnieprem, ma nieprzejrzystą strukturę, a szacunki dotyczące majątku wahają się od 140 mln USD¹⁸² do 1,21 mld USD¹⁸³.

- Holding Active Solar zajmuje się budową elektrowni słonecznych, jest głównym producentem energii słonecznej na Ukrainie. Mimo że ukraińskie media regularnie przypisują własność Activ Solar Klujewowi, dyrektor holdingu zaprzeczył, aby wśród jego akcjonariuszy znajdowali się inwestorzy z Ukrainy¹⁸⁴. Formalnie Active Solar należy do spółki zarejestrowanej w Liechtensteinie. Opłacalność energetyki odnawialnej wynika z tzw. zielonej taryfy, specjalnym (pięciokrotnie wyższym niż rynkowe) cenom, po których kupowana jest energia wytwarzana przez takie elektrownie.
- Zaporoski Zakład Półprzewodników – zajmujący się produkcją podzespołów do elektrowni słonecznych. 75% udziałów w zakładzie należy do Active Solar.
- W przemyśle maszynowym i metalurgicznym do Ukrpodszyypnika należą m.in. Artiomowska Fabryka Maszyn Wistek (metalurgia kolorowa), Artiomowski Zakład Obróbki Metali Kolorowych oraz Konstantinowski Zakład Metalurgiczny.

¹⁸² Сергей Ключев, Андрей Ключев, *Корреспондент*, <http://files.korrespondent.net/projects/top50/2011/1229140>

¹⁸³ Андрей и Сергей Ключевы, *Комментарии*, 17.02.2011, <http://gazeta.comments.ua/?spec=1297976487&sart=1297977858>

¹⁸⁴ Игорь Гошовский, Йоган Хартер: Солнце - тоже бизнес, *Инвестгазета*, 18.04.2011, <http://www.investgazeta.net/kompanii-i-rynki/jogan-harter-solnce---tozhe-161133>

- Klujewowie mają prawdopodobnie pakiet mniejszościowy Prominwestbanku (6. miejsce na Ukrainie), którego 93,84% należy do rosyjskiego Wnieszekonombanku.

4.2. Serhij Tyhipko

Urodził się w 1960 w Drăgănești (Mołdawia). W 1982 ukończył Instytut Metalurgii w Dniepropietrowsku. W latach 80. pracował jako kierownik wydziału agitacji i propagandy Komsomołu w Dniepropietrowsku, w latach 1989–1991 był pierwszym sekretarzem komitetu obwodowego tej organizacji. W 1991 rozpoczął działalność biznesową. W 1992 został przewodniczącym zarządu Prywatbanku, jednak po kilku latach rozstał się z grupą Prywat i skupił się na samodzielnej działalności biznesowej, głównie w sektorze finansowym.

W latach 1994–1997 był doradcą prezydenta Leonida Kuczmy ds. polityki pieniężnej, w 1997 objął stanowisko wicepremiera w rządach Pawła Łazarenki oraz Wałerija Pustowojtenki (do 1999), później był ministrem gospodarki w rządzie Wiktora Juszczenko. W latach 2002–2004 szef Narodowego Banku Ukrainy. Do Rady Najwyższej dostał się w 2000 w wyniku wyborów uzupełniających, ponownie wybrany w 2002 wszedł do proprezydenckiej frakcji Za Jedną Ukrainę. W latach 2000–2005 był przewodniczącym Partii Pracy, której głównym sponsorem był Wiktor Pinczuk. W kampanii prezydenckiej 2004 był szefem sztabu wyborczego Wiktora Janukowycza, jednak zrezygnował z tej funkcji po rozpoczęciu pomarańczowej rewolucji i do 2009 nie uczestniczył w polityce. W 2010 wystartował w wyborach prezydenckich, zajmując trzecie miejsce i założył partię Silna Ukraina. W marcu 2010 objął stanowisko wicepremiera ds. gospodarki w rządzie Azarowa, w wyniku reformy administracyjnej pod koniec 2010 został wicepremierem i ministrem polityki socjalnej. W marcu 2012 rozwiązał swoje ugrupowanie i wstąpił do Partii Regionów, w której pełni funkcję zastępcy przewodniczącego.

Majątek

Tyhipko jest założycielem i głównym akcjonariuszem grupy finansowo-przemysłowej TAS, działającej głównie w sektorze finansowym (bankowość i ubezpieczenia) oraz przemyśle maszynowym.

- W sektorze ubezpieczeń działa Grupa Ubezpieczeniowa TAS, Spółka Ubezpieczeniowa TAS (ubezpieczenia na życie), należące do liderów na

ukraińskim rynku (odpowiednio 5. i 2. miejsce pod względem aktywów)¹⁸⁵. Tyhipko od kilku lat próbuje znaleźć nabywcę na obie spółki¹⁸⁶.

- Obecnie do grupy TAS należy jedynie niewielki (67. miejsce na Ukrainie) TASKomBank. Wcześniej aktywa Tyhipki miały znacznie silniejszą pozycję w sektorze bankowym. W 2007 sprzedał on jednak należący do niego TAS-Inwestbank oraz TAS-Commerzbank szwedzkiej grupie Swedbank za sumę ponad 700 mln USD.
- W przemyśle maszynowym TAS kontroluje wspólnie z grupą Prywat zakład Dnieprowagonmasz oraz Kriukowską Fabrykę Wagonów produkującą wagony towarowe i osobowe oraz odlewnię stali w Krzemieńczuku.
- TAS zajmuje się także projektami związanymi z nieruchomościami – budową budynków mieszkalnych i biurowych. Ponadto grupa ma sieć aptek oraz zakład produkcji żelbetonu Stoliczny. Wspólnie ze szwedzką firmą inwestycyjną Kinnevik zarządza przedsiębiorstwem rolnym arendującym 30 tys. ha ziemi.

4.3. Ołeksandr Jarosławski

Urodził się w 1959 w Mariupolu (obwód doniecki). Ukończył charkowską szkołę milicji oraz Charkowski Instytut Przemysłu Spożywczego. W latach 1986–1987 pracował w milicji w Charkowie. Na początku lat 90. zajął się biznesem. W karierze pomógł mu ślub z córką Ołeksandra Maselskiego, byłego gubernatora Charkowa i wicepremiera Ukrainy w 1992. W 2002 z ramienia Partii Zielonych został wybrany do Rady Najwyższej. Obecnie, choć nie uczestniczy w bieżącej polityce, utrzymuje bliskie kontakty z prezydentem Janukowyczem, aczkolwiek jego stosunki z lokalnymi przedstawicielami Partii Regionów są napięte¹⁸⁷. W tej chwili jest najbardziej wpływowym biznesmenem w Charkowie, drugim co do wielkości mieście Ukrainy. Jest prezesem i właścicielem klubu piłkarskiego Metallist Charków.

¹⁸⁵ Рейтинг страховых компаний Украины за 3 месяца 2012 г., *ForInsurer*, <http://forinsurer.com/ratings/nonlife/12/3/3/>

¹⁸⁶ Николай Максимчук, Павел Царук рискнул по-крупному, *Коммерсант*, 22.02.2012, <http://www.kommersant.ua/doc/1878478>

¹⁸⁷ Кернес vs Ярославский: кто же действительно „Король Харькова”?, АТН, 24.02.2012, <http://atn.ua/newsread.php?id=74379>

Majątek

Choć Jarosławski nadal za każdym razem plasowany jest w pierwszej lub drugiej dziesiątce na listach najbogatszych Ukraińców z majątkiem szacowanym często na ponad miliard dolarów, główne aktywa sprzedał w poprzednich latach. Udziały Jarosławskiego w UkrSybBanku (17,6%) zostały sprzedane w 2006 francuskiej grupie BNP Paribas, w 2011 sprzedał Firtaszowi zakłady azotowe w Czerkasach rzekomo za sumę 800 mln USD¹⁸⁸. Obecnie działalność charkowskiego biznesmena skupia się na branży deweloperskiej, którą zajmuje się należąca do niego kompania Development Construction Holding oraz XXI wiek. Należy do niego także Ukraińska Kompania Wydobywcza, zajmująca się wydobywaniem węgla. Firmy należące do Jarosławskiego realizowały projekty związane z przygotowaniami do Euro 2012 (m.in. budowę terminalu lotniczego w Charkowie), a także budowę innych nieruchomości w Charkowie, Kijowie, Odessie i innych miastach.

5. Grupa Prywat – Ihor Kołomojski i Hennadij Bogolubow

Prywat jest największą po SCM Achmetowa grupą finansowo-przemysłową na Ukrainie. Kontrolowana jest przez Kołomojskiego i Bogolubowa, jednak poza tymi dwoma oligarchami, odgrywającymi główną rolę w grupie, Prywat ma także mniejszych udziałowców, takich jak Aleksiej Martynow. Według danych opublikowanych przez Państwową Służbę Podatkową kontroluje ponad tysiąc przedsiębiorstw¹⁸⁹. Jednocześnie ma wyjątkowo nieprzejrzystą strukturę. W wielu przypadkach jest nie do udowodnienia, że zakłady, które zostały wymienione poniżej, rzeczywiście należą do Prywatu. Główne aktywa grupy są skupione w sektorze finansowym, paliwowym, metalurgii, mediach i przewozach lotniczych. W grupie panuje nieformalny podział odpowiedzialności. Kołomojski odpowiada za energetykę, natomiast Bogolubow za bankowość oraz metalurgię. Z powodu nieprzejrzystości struktury własnościowej wewnątrz grupy majątek Prywatu został opisany wspólnie.

Ihor Kołomojski urodził się w 1963 w Dniepropietrowsku. Działalność biznesową rozpoczął w 1990 od handlu sprzętem komputerowym (choć według

¹⁸⁸ Андрей Самофалов, Дмитрий Фирташ высаживается в Черкассах, *Укррудпром*, 04.03.2011, http://www.ukrrudprom.ua/digest/Dmitriy_Firtash_visagivaetsya_v_Cherkassah.html

¹⁸⁹ Андрій Вишинський, Податкова офіційно визначила ФПГ, *Українська Правда*, 30.03.2012, <http://www.epravda.com.ua/publications/2012/03/30/320310/>

niektórych danych prowadził interesy już od 1985)¹⁹⁰. W 1992 założył wraz z Hennadijem Bogolubowem bank Prywat, który w szybkim czasie stał się największym bankiem na Ukrainie. Kołomojski nie uczestniczył w bieżącej polityce, ale w zależności od własnych potrzeb wspierał różne siły polityczne, głównie należące do obozu pomarańczowych. Oligarcha był wielokrotnie oskarżany o agresywne prowadzenie biznesu i rejderstwo¹⁹¹. Dwukrotnie wszczynano przeciw niemu postępowanie karne w sprawie zlecenia zabójstwa. Kołomojski od 2008 jest przewodniczącym Zjednoczenia Wspólnot Żydowskich na Ukrainie, a od 2010 przewodniczącym Europejskiej Rady Wspólnot Żydowskich.

Hennadij Bogolubow urodził się w 1962 w Dnieprodzierżyńsku. Ukończył Dniepropietrowski Instytut Inżynieryjno-Budowlany. W 1990 zajął się działalnością biznesową razem z Kołomojskim. W przeciwieństwie do biznesowego partnera Bogolubow jest osobą niepubliczną i konsekwentnie unika angażowania się w politykę. Bogolubow, podobnie jak Kołomojski jest pochodzenia żydowskiego. Od 1998 jest przewodniczącym wspólnoty żydowskiej w Dniepropietrowsku. Dzięki wsparciu obu biznesmenów w Dniepropietrowsku powstaje Menora, największe centrum żydowskie w Europie Wschodniej¹⁹².

Majątek

- Prywatbank – największa instytucja finansowa na Ukrainie. W przeciwieństwie do wielu innych banków bez problemów przetrwał kryzys w 2009 i każdy kolejny rok kończył zyskiem. W 2011 było to ponad 1,4 mld UAH, podczas gdy cały ukraiński sektor bankowy zanotował wtedy straty w wysokości 7,7 mld UAH¹⁹³. Do grupy należą również banki poza granicami Ukrainy – TaoPrywatBank (Gruzja), Moskomprywatbank (Rosja) i PrivatBank na Łotwie.

¹⁹⁰ Коломойский Игорь Валерьевич, Ліга.Досьє, 20.04.2007, <http://file.liga.net/person/589-igor-kolomoiskii.html>

¹⁹¹ Коломойский пользовался услугами рейдеров, *Минпром*, 27.02.2009, <http://minprom.ua/news/10541.html>

¹⁹² Коломойский строит самый большой еврейский центр в СНГ, *Корреспондент*, 05.08.2008, <http://korrespondent.net/ukraine/events/544658-kolomojskij-stroit-samyj-bolshoj-evrejskij-centr-v-sng>

¹⁹³ Доходи та витрати банків України за 2011 рік, Національний банк України, http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=84911&cat_id=87530

- W sektorze wydobywania ropy naftowej Prywat ma 42% akcji Ukrnafty, największej firmy na Ukrainie wydobywającej ropę (2,5 mln ton) i gaz (2,5 mld m³)¹⁹⁴. Choć pakiet większościowy spółki należy do państwowego Naftohazu, *de facto* Ukrnafta jest kontrolowana przez Kołomojskiego. Prywat ma także 25% akcji w brytyjskiej spółce JKC Oil and Gas, posiadającej złoża w obwodzie połtawskim. Prywat kontroluje formalnie państwowego operatora ropociągów na Ukrainie Ukrtransnaftę.
- Prywat kontroluje największą na Ukrainie rafinerię w Krzemieńczuku a także dwie mniejsze i przestarzałe rafinerie na zachodniej Ukrainie – Naftochimik Prykarpattia oraz rafinerię Hałyczyna. Prywat posiada 1,5 tys. stacji benzynowych na Ukrainie, na które przypada około 25% rynku¹⁹⁵.
- Jednym z najważniejszych obszarów działalności biznesowej Prywatu jest metalurgia. W przeciwieństwie do pozostałych ukraińskich oligarchów główne aktywa grupa ma za granicą. Należąca do Bogolubowa Palmary Enterprise kontroluje Consolidated Minerals (Australia), na którą przypada 10% światowego wydobywania rudy manganu, a także Ghana Manganese i Nsuta Gold Mining (Ghana), zakład żelazostopów Felman Production (USA) oraz Nikopolski, Zaporoski i Stachanowski Zakład Żelazostopów. Ponadto Prywat posiada udziały w zakładach żelazostopów Feral (Rumunia), Stalmag (Polska), Zestafon (Gruzja) oraz Alapajewska Huta (Rosja)¹⁹⁶.
- Do Prywatu należą linie lotnicze Aerosvit, Dniepravia, Donbassaero oraz prawdopodobnie Windrose, obsługujące około 60% przewozów pasażerskich na Ukrainie.
- Prywat posiada udziały w obwodowych zakładach produkcji i dystrybucji energii elektrycznej (obłenerho) w Połtawie, Sumach, Czernihowie, Tarnopolu, a także 16% akcji w należącej do Achmetowa Dnieproobłenerho.
- Prywat posiada jedno z największych na Ukrainie imperiów medialnych, w skład którego wchodzi kanały telewizyjne 1+1, 2+2, TET oraz szereg

¹⁹⁴ Виробництво, Укрнафта, <http://www.ukrnafta.com/ua/business/production>

¹⁹⁵ Сергей Куюн, Кого накормит «Нафтогаз»? *Зеркало недели*, 22.07.2011, http://zn.ua/ECO-NOMICS/kogo_nakormit_naftogaz-84943.html

¹⁹⁶ Геннадий Боголюбов, *Комментарии*, 17.02.2011, <http://gazeta.comments.ua/?spec=1297976487&sart=1297978459>

tytułów prasowych oraz portali internetowych, m.in. *Gławred*, agencja informacyjna UNIAN, *Izwestia w Ukrainie*, *Telekritika*, *Profil* i *Gazeta po-kijewski*.

- W przemyśle chemicznym do grupy należą zakłady chemiczne Dniepr-AZOT. W 2009 Kołomojski wygrał przetarg na prywatyzację Odeskiego Zakładu Przyportowego (jeden z największych zakładów chemicznych na Ukrainie, do którego należy terminal do przeładunku amoniaku), jednak transakcja nie doszła do skutku, gdyż Tymoszenko unieważniła sprzedaż.
- Utworzony w 2005 Prywat-AgroHolding jest jedną z większych firm działających na rynku rolnym na Ukrainie. W jego skład wchodzi 24 przedsiębiorstwa arendujące ziemie o obszarze 150 tys. ha.

6. Inni oligarchowie

6.1. Wiktor Pinczuk

Urodził się w 1960 w Kijowie, w 1983 ukończył Instytut Metalurgii w Dniepropietrowsku, gdzie pracował jako laborant. Potem pracował jako inżynier i pracownik naukowy w Państwowym Naukowo-Badawczym Instytucie Przemysłu Rurowego w Dniepropietrowsku. Biznesem zajął się w 1990 zakładając grupę Interpipe. Na początku lat 90. Interpipe brała udział w imporcie gazu ziemnego z Rosji i Turkmenistanu, prowadzonego przez spółkę Itera. Gwałtowny rozwój biznesu Pinczuk zawdzięczał w dużej mierze związkowi (formalnie zalegalizowanemu w 2002) z Oleną Franczuk, córką byłego prezydenta Kuczmy.

W 1998 i 2002 był deputowanym Rady Najwyższej, członkiem i głównym sponsorem frakcji Partii Pracy. Po pomarańczowej rewolucji, w związku z aktywnym wspieraniem rządów Kuczmy przejściowo miał problemy (m.in. unieważnienie prywatyzacji Kryworizstali). W 2007 nie dostał się do parlamentu i od tamtego czasu nie udziela się w polityce. Jest największym na Ukrainie mecenasem sztuki nowoczesnej. Aktywnie wspiera integrację europejską Ukrainy, organizując corocznie szczyt w Jałcie oraz „ukraiński lunch” podczas forum w Davos. Jego żona kieruje fundacją Anty-AIDS. Pinczuk jest pochodzenia żydowskiego, członkiem honorowym wspólnoty żydowskiej w Dniepropietrowsku.

Majątek

Biznes Pinczuka obejmuje przede wszystkim dwie sfery – metalurgię, głównie produkcję rur oraz media, zarówno elektroniczne, jak i papierowe. Jego aktywa są skupione w grupie EastOne. Obok SCM Achmetowa jest to jedna z najbardziej przejrzystych grup na Ukrainie.

- Grupa Interpipe jest czwartym na świecie producentem rur stalowych przeznaczonych głównie dla ropociągów i gazociągów, trzecim na świecie producentem kół do wagonów oraz znaczącym producentem żelazostopów¹⁹⁷. Należy do niej Niżniednieprowska Fabryka Rur, Nowomoskowska Fabryka Rur (Federacja Rosyjska) oraz fabryka Nico Tube. Ponadto obecnie w fazie realizacji znajduje się budowa kombinatu Dnieprostal. Wspólnie z grupą Prywat kontroluje Nikopolskie Zakłady Żelazostopów, największy zakład tego typu na Ukrainie.
- Grupa Starlight Media – należą do niej ogólnoukraińskie kanały telewizyjne, takie jak Nowyj, ISTV, STB oraz QTV, a także kanały muzyczne M1 i M2. Do Pinczuka należy także gazeta *Fakty i Kommentarii* oraz tygodniki biznesowe *Deło* i *Inwest Gazeta* oraz kwartalnik *TOP 100*.
- W sektorze finansowym do Pinczuka należy bank Kredyt-Dniepr (26. miejsce na Ukrainie), spółka ubezpieczeniowa Rossija, a także udziały w spółce ubezpieczeniowej Oranta, jednej z największych na ukraińskim rynku. W 2007 jego udziały w Ukrsocbanku kupiła za 2 mld USD włoska grupa Unicredit.
- Ponadto do Pinczuka należy kompania Geo Alliance, jedna z największych firm prywatnych zajmująca się wydobywaniem ropy i gazu na Ukrainie.

6.2. Petro Poroszenko

Urodził się w 1965 w Bołgradzie (obwód odeski). W 1989 ukończył prawo i stosunki międzynarodowe na uniwersytecie im. Tarasa Szewczenki w Kijowie, w 2002 obronił doktorat z zarządzania.

¹⁹⁷ Пинчук сокращает своих сотрудников из-за НЗФ?, *Украинская Правда*, 06.09.2005, <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2005/09/6/4391607/>

Karierę polityczną zaczął w 1998, kiedy został wybrany do Rady Najwyższej. Choć startował jako bezpartyjny, po wyborach wstąpił do frakcji Socjal-Demokratycznej Partii Ukrainy (zjednoczonej), reprezentującej interesy klanu kijowskiego. W 2000 stanął na czele partii Solidarność, a w 2002 został członkiem Naszej Ukrainy. Po pomarańczowej rewolucji pełnił funkcję sekretarza Rady Bezpieczeństwa Narodowego i Obrony, jednak już we wrześniu 2005 został zdymisjonowany po oskarżeniach o korupcję.

W latach 2007–2012 zajmował stanowisko przewodniczącego rady Narodowego Banku Ukrainy. Od października 2009 do marca 2010 był ministrem spraw zagranicznych. Od marca 2012 pełni funkcję ministra gospodarki w rządzie Mykoły Azarowa.

Poroszenko był jednym z najbliższych współpracowników Wiktora Juszczenki, z którym łączą go także więzi prywatne – były prezydent jest ojcem chrzestnym obu córek biznesmena. Poroszenko jest jednak w stanie znaleźć wspólny język ze wszystkimi głównymi graczami na ukraińskiej scenie politycznej. Choć w 2005 znajdował się w ostrym konflikcie z Julią Tymoszenko, w 2009 udało mu się uzyskać jej poparcie niezbędne do objęcia teki ministra spraw zagranicznych. Stosunki Poroszenki z Partią Regionów po 2010 również układały się poprawnie. Choć Poroszenko odmówiono kierowania stosunkami zewnętrznymi, w marcu 2012 Janukowycz zaproponował mu tekę ministra gospodarki. Poroszenko propozycję przyjął, jednak nie zgłasza zamiaru wstępowania do Partii Regionów.

Majątek

Do Poroszenki należy koncern Ukrprominvest, który kontroluje szereg przedsiębiorstw głównie w przemyśle samochodowym oraz spożywczym.

- Korporacja Bohdan – jeden z głównych na Ukrainie producentów samochodów osobowych, ciężarowych oraz największy producent autobusów. W jej skład wchodzi zakłady Czerkaski Autobus, montownia nr 1 (autobusy i trolejbusy), nr 2 (samochody osobowe), nr 3 (samochody ciężarowe) oraz Bohdan Motors¹⁹⁸. Ponadto do korporacji należą sieci dilerskie, zakłady remontowe oraz przedsiębiorstwo transportowe Bohdan, zajmujące się spedycją.

¹⁹⁸ Богдан Корпорация, Ліга.Досьє, 04.08.2010, http://file.liga.net/company/2060-bogdan_korporaciya.html

- Kompania Ukrawtozapczastyna – obejmuje zakład produkcji traktorów oraz innych pojazdów rolnych, a także części samochodowych. Ponadto w jej skład wchodzi sieć 40 hurtowni oraz punktów sprzedaży detalicznej¹⁹⁹.
- Kompania ISTA jest największym producentem akumulatorów na obszarze Wspólnoty Niepodległych Państw²⁰⁰. W jej skład wchodzi cztery fabryki w Dniepropietrowsku.
- Korporacja Roshen – zajmuje pierwsze miejsce na Ukrainie w przemyśle cukierniczym. W jej skład wchodzi zakłady w Kijowie, Winnicy, Mariupolu, Krzemieńczuku oraz fabryka słodczy w obwodzie lipieckim (Rosja) i Kłajpedzie (Litwa).
- Zakład Leninska Kuznia, który zajmuje się m.in. budową różnego rodzaju statków o wyporności do 5000 ton oraz produkcją wyrobów metalowych i maszynowych²⁰¹. W 2010 biznesmen nabył stocznię w Sewastopolu, jedną z największych na Ukrainie. Stocznia obsługuje m.in. rosyjską Flotę Czarnomorską.
- Kompania spożywcza Ridna Marka, do której należy m.in. piwno-bezalkoholowy kombinat Radomyszl i kombinat przetwórstwa owocowo-warzywnego Cherson.
- Poroszenko posiada również aktywa w mediach – telewizję informacyjną Kanał 5, największy kanał informacyjny oraz tygodnik *Korrespondent*.

6.3. Kostiantyn Żewago

Urodził się w 1974 w Iultinie w obwodzie magadańskim (Federacja Rosyjska), w dzieciństwie przeniósł się na Ukrainę. W 1996 ukończył Państwowy Uniwersytet Ekonomiczny w Kijowie. W tym samym roku został przewodniczącym zarządu spółki Finanse i Kredyt, która w ciągu kilku lat stała się jedną z największych grup finansowo-przemysłowych na Ukrainie.

¹⁹⁹ Про компанію, Укравтозапчастина, <http://uaz-upi.com/company>

²⁰⁰ Петр Порошенко, *Комментарии*, 17.02.2011, <http://gazeta.comments.ua/?spec=1297976487-&sart=1297977646>

²⁰¹ Ленинская Кузница, ПАО Завод, <http://1201.ua.all.biz/>

W 1998 został wybrany do Rady Najwyższej z okręgu jednomandatowego, należał do różnych frakcji, m.in. Regionów Ukrainy, poprzedniczki Partii Regionów. Na wyborach w latach 2006 i 2007 otrzymał mandat startując z listy Bloku Julii Tymoszenko. Żewago jest obecnie jedynym przedstawicielem wielkiego biznesu, który pozostał w opozycji do władz. Choć część jego biznesu miała z tego powodu problemy (np. kontrole Służby Bezpieczeństwa Ukrainy w jego banku)²⁰², jego pozycja jest mocna, gdyż główny aktyw – koncern Ferrexpo jest notowany na giełdzie w Londynie.

Majątek

W skład grupy Finanse i Kredyt wchodzi około 60 koncernów i spółek działających przede wszystkim w metalurgii i przemyśle maszynowym, a także w sektorze finansowym i innych.

- Żewago kontroluje 51% akcji koncernu Ferrexpo, jednego z największych na Ukrainie producentów rudy żelaza oraz stali. Ferrexpo jest jednym z bardzo nielicznych przykładów firm ukraińskich notowanych na zachodniej giełdzie. W 2007 koncern zadebiutował na londyńskiej giełdzie, gdzie wchodzi w indeks FTSE 250. W jego skład wchodzi zakłady Vorskla Steel AG (Szwajcaria), Vorskla Steel Danmark (Dania), Skopski Legury (Macedonia), fabryka Worskla stal, kombinat wydobywania i wzbogacania rudy w Połtawie i Wostok-Ruda. Koncern w najbliższych latach planuje kontynuować ekspansję poza granicami Ukrainy²⁰³.
- Bank Finanse i Kredyt – jeden z większych na Ukrainie, na początku 2012 zajmował 14. miejsce pod względem aktywów²⁰⁴.
- Holding AwtoKrAZ – obejmuje przedsiębiorstwa produkujące środki transportu, głównie ciężarówki, wagony kolejowe, a także statki morskie i rzeczne. Największymi zakładami AwtoKrAZu są Fabryka Samochodów w Krzemieńczuku oraz Fabryka Wagonów w Stachanowie, produkująca wagony towarowe.

²⁰² СБУ «накрыла» еще и банк Жеваго, *Зеркало недели*, 11.07.2011, http://news.zn.ua/ECONOMICS/sbu_nakryla_esche_i_bank_zhevago-84220.html

²⁰³ Ferrexpo considers expanding out of Ukraine, *Financial Times*, 04.08.2011. <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/4305e7a2-bde2-11e0-ab9f-00144feabdco.html>

²⁰⁴ Дані фінансової звітності банків України, Національний банк України, <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=102699>

- Żewago posiada pewne aktywa w energetyce, m.in. Łuhanskobłenerho oraz centralę elektrociepłowniczą w Białej Cerkwi.

6.4. Ołeh Bachmatiuk

Urodził się w 1974 w Iwano-Frankowsku. W 1996 ukończył Instytut Prawa i Ekonomii w Czerniowcach. Mało wiadomo o początkach jego kariery biznesowej. Po pomarańczowej rewolucji był jednym ze sponsorów Bloku Julii Tymoszenko, jednak nie uczestniczył w bieżącej polityce. W latach 2005–2006 pełnił funkcję zastępcy szefa Naftohazu. W latach 2006–2007 nabył pakiety kontrolne w kilku obłhazach, jednak odsprzedał je Firtaszowi²⁰⁵. Bachmatiuk jest jedynym z bardzo nielicznych oligarchów, którzy zdobyli wielki majątek w ciągu ostatnich kilku lat.

Majątek

Aktywa Bachmatiuka skupiają się głównie w sektorze rolno-spożywczym oraz finansowym. W 2011 połączył należące do niego dwie kompanie Awangard i Ukrlandfarming, tworząc największy ukraiński koncern działający w sektorze rolno-spożywczym

- Holding Avangard specjalizuje się w produkcji jaj i przetworów jajecznych, do którego należy m.in. 19 ferm kurzych, które w 2011 wyhodowały ogółem 25 mln sztuk drobiu oraz 6 zakładów produkcji karmy dla kur. Ponadto Avangard obejmuje największy na Ukrainie zakład przetwórstwa jaj Impe-rovo Foods w Iwano-Frankowsku.
- Ukrlandfarming dzierżawi największy na Ukrainie areał ziem uprawnych (ponad 530 tys. ha). Zajmuje się hodowlą trzody chlewnej i bydła, produkcją cukru.
- Do Bachmatiuka należą dwa banki – Finansowa Inicjatywa oraz VAB (23. i 24. miejsce na Ukrainie). VAB został przejęty w 2011, co wywołało konflikt z dotychczasowym właścicielem banku²⁰⁶.

SŁAWOMIR MATUSZAK

²⁰⁵ Игорь Маскалевич, Газопеределки, *Зеркало недели*, 04.11.2011, <http://zn.ua/ECONOMICS/gazoperedelki-90970.html>

²⁰⁶ Руслан Черный, Конфликт вышел на свободу, *Коммерсант*, 14.06.2012, <http://www.kommersant.ua/doc/1958043>